



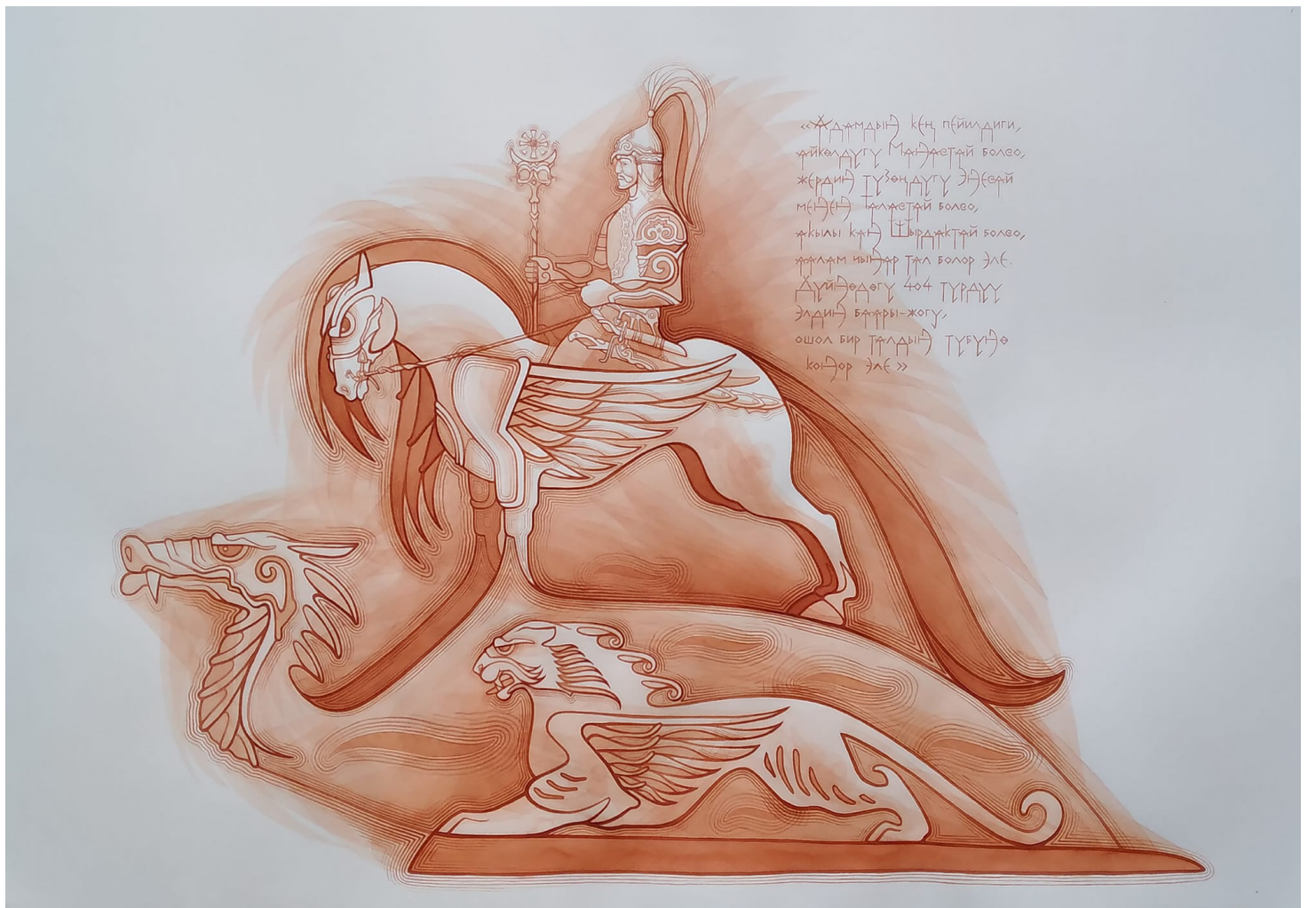
KYRGYZPATENT

ISSN 1029-208X

КЫРГЫЗПАТЕНТИН КАБАРЛАРЫ:

ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК МЕНЧИК ЖАНА ИННОВАЦИЯЛАР МАСЕЛЕЛЕРИ

2/2021



КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МИНИСТРЛЕР КАБИНЕТИНЕ КАРАШТУУ
ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК МЕНЧИК ЖАНА ИННОВАЦИЯЛАР МАМЛЕКЕТТИК АГЕНТТИГИ



КЫРГЫЗПАТЕНТТИН КАБАРЛАРЫ:

ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК МЕНЧИК ЖАНА ИННОВАЦИЯЛАР МАСЕЛЕЛЕРИ

ВЕСТНИК КЫРГЫЗПАТЕНТА:
ВОПРОСЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ И ИННОВАЦИЙ

2/2021

Кыргызпатенттин кабарлары: интеллектуалдык менчик жана инновациялар маселелери / Кыргызпатент. -Бишкек, 2022. – 98 стр.

БИЗДИН НЕГИЗГИ МАКСАТТАРЫБЫЗДЫН БИРИ - БУЛ ЭЛДИН ЖАШОО-ТУРМУШУН ЖАКШЫРТУУ, КЫРГЫЗСТАНДЫН ӨНҮГҮҮСҮНӨ САЛЫМЫБЫЗДЫ КОШУУ



Керимбаева Р. Т.,
Кыргыз Республикасынын
Министрлер Кабинетине караштуу
Интеллектуалдык менчик жана
инновациялар мамлекеттик
агенттигинин директору

Урматтуу окурмандар,

сиздер менен журналыбыздын барактарында жолукканыбызга сүйүнүп турам. Сиздер менен бүгүнкү күндө Кыргызстанда интеллектуалдык менчикти жана иновацияларды өркүндөтүү жаатында Кыргызпатенттин аткарып жаткан иштери тууралуу бөлүшө кетейин.

Кыргызпатенттин өнөр жай менчик объектилерине укуктук коргоо берүү боюнча иши

Инновациялык ишмердүүлүктү өнүктүрүүнүн маанилүү шарты болуп ойлоп табуучулардын чыгармачылык жигердүүлүгү саналат. Дүйнө жүзүндө келип чыккан эпидемиологиялык кырдаал бир кыйла өзгөрүүлөргө алып келди, бирок буга карабастан 2021-жылдын жыйынтыгы боюнча интеллектуалдык менчик объектилерине өтүнмөлөрдү берүүнүн темптери өскөнү белгиленди.

Кыргызпатент тарабынан өтүнмөлөрдү кабыл алуудагы жумушчу процесстери автоматташтырылып, улуттук жана чет элдик өтүнүүчүлөрдөн өтүнмөлөр, анын ичинде өтүнмөлөрдү берүүнүн жаңы ишке киргизилген электрондук системасы аркылуу кабыл алынууда. Ошондой эле өтүнмө ээлерине онлайн кеңештер берилүүдө.

1. Ойлоп табуулар:

2021-жылы ойлоп табууларга патенттерди алууга 87, 2020-жылы – 64 өтүнмө келип түшкөн. 2020-жылга салыштырмалуу ойлоп табууларга өтүнмөлөрдү берүүнүн жигердүүлүгү 26,4%га өскөн. Алардын ичинен 95,4%ы – улуттук өтүнүүчүлөрдөн келип түшкөн.

2. Пайдалуу моделдер:

2021-жылы пайдалуу моделдерге патенттерди алууга 17, 2020-жылы – 22 өтүнмө келип түшкөн. 2020-жылга салыштырмалуу пайдалуу моделдерге өтүнмөлөрдү берүүнүн жигердүүлүгү 22,7%га төмөндөгөн.

3. Өнөр жай үлгүлөрү:

Өнөр жай үлгүлөрү боюнча өтүнмөлөрдү берүүнүн жигердүүлүгү 11%га төмөндөгөн. 2021-жылы 8 өтүнмө, 2020-жылы 9 өтүнмө келип түшкөн. Мында улуттук өтүнмө ээлеринин жигердүүлүгү 28,5%га көбөйгөндүгүн белгилейбиз, 2020-жылдагы 5 өтүнмөгө карата 2021-жылы 7 өтүнмө.

4. Товардык белгилер:

2021-жылы товардык белгилерди жана тейлөө белгилерин улуттук жол-жобо боюнча каттоого 853 өтүнмө келип түшкөн, 2020-жылы ушул эле көрсөткүч 800 өтүнмөнү түзгөн. 2020-жылдын ушул эле мезгилине салыштырмалуу 6,2%ды түзгөн.

Мында 2021-жылдын 11 айында улуттук өтүнмө ээлеринин жигердүүлүгү 2020-жылга салыштырмалуу 11,8 %га өскөн, 2020-жылы 278 өтүнмө, 2021-жылы 315 өтүнмө келип түшкөн.

Отчеттук мезгилде Товардык белгилерди эл аралык каттоонун Мадрид системасы боюнча товардык белгилерди каттоого 2653 өтүнмө келип түшкөн. 2020-жылга салыштырмалуу өтүнмөлөрдүн саны 5,4%га көбөйүп, 2510 өтүнмө келип түшкөн.

Кыргызпатенттин автордук укук жана чектеш укуктар чөйрөсүндөгү иши

1. Автордук укук объектилерин каттоо:

01.01.2022-жылдагы абалы 2020-жылдын ошол эле мезгилине салыштырмалуу автордук укук объектилерин (чыгармалар жана ЭЭМ үчүн программалар) каттоого өтүнмөлөрдү берүүнүн жигердүүлүгү 77,8%га өскөн, 2021-жылы – 656 өтүнмө, 2020-жылы – 369 өтүнмө катталган.

2. Автордук сыйакыларды чогултуу:

01.01.2022-жылы чогултулган автордук сыйакылардын суммасы 13 399 093,54 сомду түзгөн, бул 2020-жылга салыштырмалуу 60,0%га көп, 2020-жылга салыштырмалуу 8 317 065,8 сомду түздү.

2022-жылдын 1-январына карата карата 828 авторго, аткаруучуга жана укук

ээлерине жалпы суммасы 7 830 785 сом суммада сыйакы которулган.

01.01.2022-жылга карата автордук укук жана чектеш укуктар объектилерин пайдалануу укугуна 115 лицензиялык келишим түзүлгөн.

Кыргызпатенттин санариптештирүү жаатындагы иши

«Гиперграф» автоматташтырылган системасы: 2020-жылы Кыргызпатент өз ишине автордук сыйакыларды топтоо, бөлүштүрүү жана төлөп берүүнүн автоматташтырылган системасын – «Гиперграф» атайын программалык продукту сун ишке киргизген.

«Гиперграф» автоматташтырылган системасынан негизги өзгөчөлүгү болуп, авторлорго жана укук ээлерине жагымдуу шарттарды түзүп берүү саналат, бул өз кезегинде автордук сыйакыларды бөлүштүрүү жол-жобосунун ачык-айкын болушун камсыздайт.

2020-жылдагы автордук сыйакыларды автоматташтырылган бөлүштүрүү процесси аяктаган. «Гиперграф» автоматташтырылган системасында даярдалган маалымдар автордук сыйакыларды которуу үчүн аяктоо баскычында турат.

Бул система авторлордун жана укук ээлеринин мүлктүк укуктарын жүзөгө ашырууну жакшыртууга жардам берет, алар реалдуу убакыт шарттамында жеке кабинеттери аркылуу өзүнө тиешелүү маалыматтарды (автор, аткаруучу жана укук ээсине тиешелүү маалыматтарды; авторлордун чыгармалары; автордук сыйакыларды топтоо, бөлүштүрүү жана төлөп берүү тууралуу маалыматтарды) ачык-айкын ала алышат. Отчеттук мезгил ичинде автордук сыйакыларды бөлүштүрүү үчүн отчеттор даярдалып, киргизилди.

«Гиперграф» автордук сыйакыларды эсепке алуу жана бөлүштүрүүнү автоматташтыруунун программалык камсыздоосу ийгиликтүү ишке киргизилди.

Авторлорду эсепке алуу базасы толукталууда, ошондой эле авторлордун жана укук ээлеринин жеке маалыматтарын жана банктык реквизиттерин жаңылоо иштери улантылууда.

«Гиперграф» программалык камсыздоосунда телерадиокомпаниялар менен 2021-жылдын отчетторун толтуруу, аларды иштеп чыгуу жана салыштыруу иштери жүргүзүлүүдө.

Ошондой эле авторлорго жана укук ээлерине аралыктан кирүү мүмкүнчүлүгү берилген, анда алар “Автордун (укук ээсинин) жеке кабинети” аркылуу эсептелинген автордук сыйакысынын өлчөмүн, колдонулган чыгармалары жөнүндө маалыматтарды көрө алат.

“Гиперграф” автоматташтырылган маалыматтар базасына киргизилди:

Авторлор – 4090;

Чыгармалар –20875.

Өтүнмөлөрдү электрондук берүү:

Өтүнүүчүлөргө жагымдуу шарттарды түзүү, өнөр жай менчиги, автордук укук жана чектеш укуктар объектилери боюнча өтүнмөлөргө экспертза жүргүзүүнүн сапатын жогорулатуу жана аларды карап чыгуу жол-жоболорунун ачык-айкындуулугун камсыздоо максатында өтүнмөлөрдү электрондук берүүнүн жакшырылган системасы ишке киргизилди. Өтүнмөлөрдү электрондук берүү системасы идентификациялоонун бирдиктүү системасы (ЕСИ) менен бириктирилген. Өтүнмөлөрдү электрондук берүү системасына “Инфокомдун” булуттук электрондук кол тамгасы бар өтүнүүчүлөр кире алышат.

“Түндүк” ведомстволор аралык электрондук өз ара аракеттешүү системасы: “Түндүк” ведомстволор аралык электрондук өз ара аракеттешүү системасы аркылуу мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү берүү процессин ылайыкташтыруу жана мамлекеттик органдар, чарба жүргүзүүчү субъектилер, жеке жактардын ортосунда маалымат алмашуу үчүн Кыргызпатенттин 16 маалыматтар базасы кошулду, алар: товардык белгилер жана тейлөө белгилери, жалпыга белгилүү товардык белгилер, товарлар чыгарылган жерлердин аталыштары, ойлоп табуулар, пайдалуу моделдер, өнөр жай үлгүлөрү, рационализатордук сунуштар, селекциялык жетишкендиктер, салттуу билимдер, автордук укук, чектеш укуктар, ЭЭМ үчүн программалар, маалыматтар базалары, интегралдык микросхемалардын топологиялары, лицензиялык келишимдер, патенттик ишенимдүү өкүлдөр боюнча маалыматтар базалары. Бүгүнкү күнгө карата “Түндүк” аркылуу Мамлекеттик бажы кызматы (635 алмашуу), Жогорку аттестациялык комиссиясы (32 алмашуу), Монополияга каршы жөнгө салуу мамлекеттик агенттиги (557 алмашуу),

Мамлекеттик салык кызматы (336 алмашуу), Санариптик өнүктүрүү мамлекеттик кызматы (1583 алмашуу) менен маалымат алмашуу байма-бай жүргүзүлүүдө.

«Инфоком» электрондук документ алмашуу системасы: Кыргызпатент жана ведомствого караштуу түзүмдөр 2019-жылдан баштап “Инфоком” мамлекеттик ишканасынын булуттук электрондук кол тамгасын пайдалануу менен электрондук документ алмашуу системасына толугу менен өтүштү.

2017-жылдын январь айынан тартып, «e-Kyrgyzmat» адам ресурстарын башкаруунун маалыматтык системасын ишке киргизилип, колдонулууда, ал эми «Infodocs» электрондук документ алмашуунун маалыматтык системасы 2019-жылдын ноябрь айынан тартып ишке ашырылды.

Кыргызпатент жана ведомствого караштуу түзүмдөр толугу менен “Инфоком” мамлекеттик ишканасынын булуттук электрондук кол тамгасын пайдалануу менен электрондук документ алмашуу системасынын жаңыртылган жоромолуна толугу менен өтүштү, бул кагаз менен иштөөнү жокко чыгарууну жакшыртты.

Мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөр:

Мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдү берүүнүн алкагында Кыргызпатент жарым автоматташтырылган 10 мамлекеттик кызмат көрсөтүүнү жана автоматтык шарттамдагы 7 издөө сервистерин Электрондук кызмат көрсөтүүлөрдүн мамлекеттик порталына жайгаштырган. Бул портал маалыматтык кызмат көрсөтүүлөрдү булуттук электрондук кол тамгасын жана “Интернет” маалыматтык-коммуникациялык тарамын пайдалануу менен электрондук түрдө берүүнү камсыздаган мамлекеттик маалыматтык система болуп саналат.

**Мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдүн бирдиктүү реестрине киргизилген
Кыргызпатенттин кызмат көрсөтүүлөрүнүн тизмеси**

№	Аталышы	Кызмат көрсөтүүнүн шарттамы
1	Интеллектуалдык менчик объектилерин баалоо	Жарым автоматташтырылган
2	Илимий-техникалык маалыматтардын тематикалык топтомдорун аткаруу	Жарым автоматташтырылган
3	Тематикалык библиографиялык тизме түзүү	Жарым автоматташтырылган
4	Кыргыз Республикасынын фонддорунан ойлоп табуулар боюнча патенттик издөө (документ берүү менен)	Жарым автоматташтырылган
5	Микро алып жүрүүчүлөрдөгү техникалык документтерди кароо	Жарым автоматташтырылган
6	Атайын маалыматтар базаларына жетүүнү камсыздоо	Жарым автоматташтырылган
7	Интеллектуалдык менчик маселелери жана аны коммерциялаштыруу маселелери боюнча маалымат берүү	Жарым автоматташтырылган
8	Илимий-техникалык адабияттардын көчмө көргөзмөлөрүн уюштуруу	Жарым автоматташтырылган
9	Илимий-техникалык адабияттарды жана документтерди сканерлөө жана көчүрмөлөө	Автоматтык/жарым автоматтык шарттамада ишке ашырууга жатпайт
10	Жылдык пландан тышкары (профилдик) басма продукциясын басып чыгаруу	Жарым автоматташтырылган
11	Теманы эл аралык патенттик жиктеме, универсалдык ондук жиктеме боюнча жиктөө	Жарым автоматташтырылган

“Түндүк” мамлекеттик порталында издөө кызматтарынын тизмеги

№	Аталышы	Кызмат көрсөтүүнү берүүнүн шарттары	Кызмат көрсөтүүнүн шарттамы
1	Катталган ИМТС жөнүндө маалымат	акысыз	автоматтык
2	Катталган МБ жөнүндө маалымат	акысыз	автоматтык
3	Катталган автордук укуктар жөнүндө маалымдар	акысыз	автоматтык
4	Кыргыз Республикасынын фонддору боюнча ойлоп табуулар боюнча патенттик издөө	акысыз	автоматтык
5	Чектеш укуктар жөнүндө маалымат	акысыз	автоматтык
6	Интеллектуалдык менчиги болушу жөнүндө маалымдар	акысыз	автоматтык
7	ЭЭМ үчүн катталган программалары жөнүндө маалымдар	акысыз	автоматтык

Кыргызпатенттин инновациялар жаатындагы иши

«Стартап Кыргызстан 2021» республикалык конкурсу

Кыргызпатент тарабынан «Стартап Кыргызстан 2021» конкурсу жарыяланган. «Стартап Кыргызстан 2021» экинчи республикалык конкурсунун акселерациялык программасына катышуу үчүн берилген 276 өтүнмөдөн 30 стартап тандалган.

Конкурстун жеңүүчүлөрү бизнес-идеяны ишке ашырууга 500 000 сомго чейин мамлекеттик грант алышат. Курамына тажрыйбалуу стартапчылар, IT сектордун, бизнестин жана донордук компаниялардын өкүлдөрү кирген көз карандысыз эксперттик комиссия эки күн өндүрүш, медицина, кызмат көрсөтүү, айыл чарба, сатуу жана IT-чөйрөсүндөгү стартап-долбоорлорду карап чыкты.

Акселерациялык программага катышуу мүмкүнчүлүгүн тандоо комиссиясынын эксперттеринин мүчөлөрүнүн көбүрөөк санын ишендирген долбоорлор алышты. Акселерациялык программа үстүбүздөгү жылдын 22-февралында башталып, 20-апрелге чейин улантылган. Программа бизнес-идеяларды менторлук, окутуу жана долбоорлорду чыгаруу, турмушка жөндөмдүүлүгүн баалоо, бизнес-пландоо жана кеңейтүү боюнча үзгүлтүксүз окутуунун онлайн жана офлайн-курстарынын форматында тажрыйбалуу ата мекендик жана эл аралык насаатчылардын эксперттик колдоосу менен тез өнүктүрүүнү караштырат.

Долбоорлордун бизнес-идеядан ишканага чейин өсүү натыйжалары «Стартап Кыргызстан 2020 - 2021» конкурсунун финалында көрсөтүлгөн, ал 26-апрелде – Интеллектуалдык менчиктин эл аралык күнүндө өткөн, 2021-жылы ал Интеллектуалдык менчиктин бүткүл дүйнөлүк уюмунун “Интеллектуалдык менчик жана чакан, орто ишканалар, өз идеяларыңды кантип коммерциялаштыруу керек” деген девиздин астында өткөрүлдү. Конкурстун финалынын жыйынтыгы боюнча төмөнкү 8 долбоор жеңип чыкты жана 500 000 сом суммасына сертификаттарды алышты:

1) Altay 360 Studio – 360 форматындагы VR (Virtual Reality/Виртуалдуу Реалдуулук) контентин чыгаруу боюнча студия. Уникалдуу продукт, жаңы технологиялар, виртуалдуу

реалдуулукка кирүү аркылуу дараметтүү кардарларды толук тартуу. Объектилерди 360 градус бардык ракурсуна көрсөтүү мүмкүнчүлүгү.

2) Checkin – медициналык мекемеге онлайн жазылуудан тартып, электрондук медициналык картага чейин, медициналык кызмат көрсөтүү процессин жеңилдетүүгө багытталган медициналык маалыматтык система. Электрондук медициналык карта (ЭМК) карта ээлерине гана мүмкүн болгон, адамдын ден соолугу жөнүндө маалыматтарды коопсуз сактоого мүмкүндүк берет. Электрондук медициналык карта бейтаптын оорусунун тарыхын, диагнозун, дарыларын, дарылоо планын, иммунизация, аллергия, рентгенге түшкөн датасын, ошондой эле лабораториялык изилдөөлөрдүн жана анализдеринин жыйынтыгын камтыйт.

3) Chung Choong - автордук методика боюнча кытай тилин үйрөнүү жана Кытайда билим алуу үчүн платформа.

4) Lawsales – бул эл аралык IT-продукт, жарандарга колл-борбордун баштапкы акысыз кеңешин алуу менен ылайыктуу юридикалык жардамды жеңил алууга мүмкүндүк берет. Бул юридикалык фирмалар үчүн лидогенерация жана жаңы кардарлардын туруктуу агымын камсыздоо боюнча кызмат көрсөтүүчү юридикалык лиддердин биржасы. Продукт алардын адистештирүүсүнө токтолууга мүмкүндүк берет.

5) Sigma.Aero – авиакомпаниялар үчүн учуулардын коопсуздук деңгээлин жогорулатуу үчүн платформа. Учуу маалыматтарын талдоо системасы учуу маалыматтарынын көрсөткүчтөрүнө мониторинг жүргүзүү жана учуу коопсуздугу боюнча күтүүсүз кесепеттердин алдын алуу үчүн эрте баскычында бузулууларды аныктоо үчүн багытталган. Бул платформанын өзгөчөлүгү болуп чакан жана орто авиакомпаниялар үчүн кызмат көрсөтүүнүн ийкемдүүлүгү жана алар үчүн ылайыктуу баа саясаты саналат.

6) Алма кытырактары – бул тамак-аш продуктуларынын заманбап ата мекендик рыногуна салым, чың ден соолукта жашоону сүйүүчүлөр үчүн даамдуу

ысылык. Кургатылган алма кытырактары жогору калориялуу картофель кытырактарына альтернатива болуп калат. Таза, туура тамактануу -табылгыс байлык. Адамдардын экологиялык таза продуктулар менен тамактанууга болгон кызыгуусу жаңы товарды - алма кытырактарын чыгарууга түрткү берди.

7) Izde.space – бул Бишкекте жана Кыргызстанда эс алуу жайларын издөө боюнча маркетплейс. Биз өлкөнүн бардык жеринен мейман үйлөрүн, отелдерди, санаторийлерди, эс алуучу жайларды табууга жардам беребиз. Биз менен бирге эс алуучу жайларды табалы. Ээлери менен жарыялар. izde.space — Кыргызстандын бардык эс алуучу жайлары бир аянтчада. Негизги милдети – эс алууну пландоо мүмкүнчүлүгү үчүн толук баяндоосу, баасы, шарттары, ачык рейтинги жана пикирлери менен толук маалымат берүү.

8) ILGERI – бул заманбап технологиялардын, чыгармачылык менен кабыл алынган чечимдердин жана искусствонун жардамы менен Кыргызстандын улуттук байлыгын, маданиятын, тарыхын, материалдык жана материалдык эмес мурасын илгерилетүүчү үч тилдүү (кыргыз, орус, англис) мультимедиялык долбоор. QR-коддордун, аудиогиддердин, видео жана геймификациянын жардамы менен пайдалануучулар Кыргызстандын тарыхынын жана маданиятынын ар түрдүү чөйрөсүндөгү эң кызыктуу адамдар, укмуштуу фактылар жана окуялар менен тааныша алышат.

24-сентябрда Коллегиянын чечими менен “Стартап – Кыргызстан 2021” конкурсунун жогоруда аталган жеңүүчүлөрүнүн 8 долбоорун каржылоо жактырылды. Жеңүүчүлөр менен Гранттарды берүү жөнүндө келишимдерге кол коюлду.

Биринчи мамлекеттик Инновациялык борборду түзүү

Интеллектуалдык менчик жана инновациялар мамлекеттик агенттиги тарабынан (Кыргызпатент) 2017-2021-жылдарда Кыргыз Республикасында

интеллектуалдык менчикти өнүктүрүүнүн мамлекеттик программасын жана Кыргыз Республикасын 2022-жылга чейинки мезгилде илимий-инновациялык өнүктүрүү концепциясын ишке ашыруунун алкагында биринчи мамлекеттик Инновациялык борборду түзүү боюнча иштер жүргүзүлүүдө.

Инновациялык борбор төмөнкүдөй компоненттерден турат:

- Fablab, Youth iLab – өнөр жай өндүрүшүнө байланыштуу кандай болбосун бизнес-идеяны текшерүү үчүн өндүрүштүк-инновациялык лабораториялар;

- жолугушуулар үчүн Co-working жана мини-кеңселер – идеялуу адамдардын биргелешип иштөөсү үчүн мейкиндик;

- мүнөзү жана багыты боюнча өтө ар түрдүү иш-чараларды өткөрүү үчүн заманбап жабдуулары жана пайдалануу мүмкүнчүлүгү менен көп функциялуу конференц-зал, анда стартапчылардын ыкмалары жана компетенциялары өркүндөйт, күчтүү event management топ түзүлөт;

- Front Desk – жаңычылдар үчүн бирдиктүү терезе, менторлордун жана стартапчылардын маалыматтар базасы.

Инновациялык борбор Кыргыз Республикасынын аймагында экосистеманын стартабын өнүктүрүү үчүн биринчи өзгөчө аянтча болот, ал инновациялардын экосистемасынын бардык өкүлдөрүн бириктирет.

Инновациялык борбор жеке сектордун өкүлдөрү менен маалымат, тажрыйба менен үзгүлтүксүз алмашуу, биргелешип окутуу жана башка иш-чараларды өткөрүү механизмин түзүү аркылуу инновациялык процессти өнүктүрүү үчүн жагымдуу шарттарды түзөт.

Инновациялык борбордо мамлекеттик деңгээлдеги масштабдуу иш-чаралар өткөрүлөт, жаңы баштаган стартапчылар үчүн аянтчалар берилет, жашына карабастан, чыгармачылык адамдар үчүн технологиялык багыттар боюнча акысыз окутуу программалары өткөрүлөт.

Долбоор социалдык маанилүү болгондуктан, Инновациялык борборду түзүү боюнча иш-чаралар Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин 2018-жылдын 20-апрелиндеги № 2377-VI токтому менен бекитилген Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн ишинин программасын ишке ашыруу боюнча Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2020-жылга биринчи кезектеги иш-аракеттер планына киргизилген.

Кыргызпатенттин төрагасынын 22.11.2019-ж. №276 буйругу менен Ведомстволор аралык жумушчу топ түзүлгөн. Жумушчу топ тарабынан Инновациялык борборду түзүү боюнча иш-чаралар планы иштелип чыккан. Ошондой эле Мамлекеттик имараттар департаменти менен биргелешип Инновациялык борборду түзүү боюнча иш-аракеттер планы толугу менен иштелип чыккан жана бекитилген.

“Инновациялык иш жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамын актуалдаштыруу боюнча иштер жүргүзүлүүдө, Интеллектуалдык менчик мамлекеттик фонду жөнүндө жобо (ИММФ) жана Мамлекеттик патенттик-техникалык китепкана жөнүндө жобо (МПТК) бекитилген.

Инновациялык борбордун кызматкерлерин окутуу керектигин эске алуу менен ийгиликтүү иштеп жаткан жеке уюмдар менен өнөктөштүк мамилелерди түзүү боюнча иш жүргүзүлдү. Ololohaus коворкинг-борбору, КМТУ Бишкек Fablabдын өндүрүштүк лабораториясы, РЕАК ишкердикти жана инновацияларды өнүктүрүү боюнча программасы, Accelerate Prosperity бизнес-акселератору, ошондой эле Россиянын, Грузиянын, Эстониянын, Беларустун инновациялык компаниялары менен Меморандумдарга кол коюлду.

ИММФтин кызматкерлери Ololohaus коворкинг-борборлорунда кыска мөөнөттүү такшалмалардан, ошондой эле КМТУ Бишкек Fablabдын өндүрүштүк лабораториясында таанышуу курсунан өтүштү, Fablabдын кызматкерлери үчүн техникалык жабдууларды иштетүү боюнча тереңдетилген курстар өткөрүлдү.

Ошондой эле бардык кызматкерлер үчүн Кыргыз Республикасынын Жогорку технологиялар паркы менен биргелешип, IT багытындагы төмөнкү окутуу курстары өткөрүлдү:

- 1) «Arduinoнун базасындагы роботехника»;
- 2) «Кыргызстандагы STEAM-билим берүү жана коомдоштугу»;
- 3) «Графика түзүү аспаптары»;
- 4) «3D-басуу технологиясы»;
- 5) «Жеке маалыматтык коопсуздук»;
- 6) «Ийкемдүү мамилелер жамааттык маданиятка кандай таасирин тийгизет».

Учурда МПТКнын имаратын кайра калыбына келтирүү боюнча оңдоп-түзөө иштери аяктаган (кире бериш тобу, рисепшн, Фаб Лаб, балдар рлабораториясы, кеңсе бөлмөлөрүн кайра пландаштыруу).

Ушул жылдын 27-октябрында биринчи мамлекеттик Инновациялык борбордун расмий ачылышы өткөрүлдү. Иш-чара Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин Төрагасынын орун басарынын, ошондой эле Улуу Британия, Япония, Түштүк Корея, Россия, Өзбекстан, Казакстандын дипломатиялык өкүлчүлүктөрүнүн жетекчилеринин жана БУУнун Кыргыз Республикасындагы туруктуу координаторунун ж.б. эл аралык уюмдардын өкүлдөрүнүн катышуусу менен өттү.

Инновациялык борбордун ачылышынын алкагында “Кыргыз Республикасында интеллектуалдык менчик жана инновациялар экосистемасын өнүктүрүү” эл аралык форуму өткөрүлдү. Анда креативдүү экономика, стартап-экосистема, STEAM-билим берүү, ФабЛаб жана IT багыттары боюнча секциялык иштер өткөрүлдү. Иш-чарага эл аралык уюмдардын, бизнес-коомчулуктун, стартап-экосистемасынын жана ЖОЖдордун өкүлдөрү катышты.

Кыргыз Республикасынын окуу жайларындагы бизнес-инкубаторлор

Кыргызпатент 2020-жылдын ноябрь айынан тартып, республиканын жогорку, орто жана баштапкы кесиптик билим берүү мекемелеринин (мындан ары – ЖОЖдор) алдында бизнес-инкубаторлордун иш практикасын киргизүү долбоорун жүзөгө ашырып келет.

Бул долбоордун алкагында Кыргызпатент тарабынан стартап-акселераторлордун жана бизнес-инкубаторлорду иш практикасын киргизүү үчүн окуу жайлар арасында конкурс өткөрүлгөн.

Бул конкурстун жыйынтыгында талапкерлигин көрсөткөн 36 окуу жайдын ичинен 11 ЖОЖ бизнес-инкубаторлордун иш практикасын жайылтуу үчүн тандалып алынган, аларга акселерациялык программа өткөрүлгөн. Акселерация түрдүү тармактардагы, өнүгүүнүн ар кайсы этаптарындагы стартаптар менен түздөнтүз акселерациялык программаларды өткөрүүдө жана практикалык иш алып барууда чоң тажрыйбасы бар, чет элдик тажрыйбалуу жана жогорку квалификациялуу машыктыруучуларды ишке тартуу менен өткөрүлдү.

Бизнес-инкубатордун милдети болуп, жаштар ишкердигин өнүктүрүү, студенттерге өзүнүн бизнес-концепциясын өнүктүрүү боюнча көндүмдөрүн

калыптандырууга, аны толук кандуу бизнес-долбоорго айландырууга жардам берүү, жаштардын ишкердик идеяларын коммерциялаштыруу процессин уюштуруу жана студенттерди конкретүү чөйрөлөрдөгү реалдуу технологияларга окутуу (маркетинг, өнүмдү илгерилетүү, бизнести монеталаштыруу ыкмалары, жарнама ж. б.). Тандалып алынган төмөнкү 11 ЖОЖдо бизнес-инкубаторлор иштеп баштады:

- Борбордук Азиядагы Эл аралык университет (Токмок ш.);
- Б. Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университети;
- Кыргыз-Германия колдонмо информатика институту;
- Ош технологиялык университети;
- М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университети;
- К. Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университети;
- И. Раззаков атындагы Кыргыз мамлекеттик техникалык университети;
- “Ала-Тоо” Эл аралык университети;
- С. Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университети;
- К. Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университети;
- Ош мамлекеттик университети.

Кыргызпатент тарабынан ЖОЖдордогу бизнес-инкубаторлорду өнүктүрүүнүн планы иштелип чыккан жана ар бир долбоорду 200 000 сомго чейин каржылоо менен “Students StartUP” конкурсун өткөрүү пландаштырылууда.

STEAM-билим берүүнү өнүктүрүү

Кыргызпатент, мектеп курагындагы балдарды, жаштарды илимий-ойлоп табуучулук жана инновациялык ишмердүүлүккө тартуу, окутуунун креативдүү ыкмаларын колдонууга кызыгууну жаратуу максатында, мектептерде STEAM-билим берүүнү илгерилетүү долбоорун ишке ашыра баштады. Бул долбоордун алкагында “STEAM-билим кербени” уюштурулуп, бул багытта республиканын 5 облусунда окутуулар өткөрүлүп, 500 өспүрүм, мугалимдер окутуудан өткөн.

Кыргызпатент тарабынан өнөктөштөр менен биргелешип, окутуучулар жана окуучулар үчүн креативдүү ой

жүгүртүү боюнча мастер-класстар өткөрүлгөн. STEAM ToT долбоору үчүн жерие барып изилдөө жүргүзүлгөн, анын алкагында Кыргызпатент өнөктөштөрү менен бирге мектеп мугалимдерин жөн гана STEAM боюнча мугалим болбостон, машыктыруучу жана фасилитатор болууга окутат.

Бул долбоорду дагы өлкөнүн бардык облустарында баштоо пландаштырылууда. STEAM Caravan жана STEAM ToT жыйынтыктары боюнча Кыргызпатент “Келечек Жаратманы” республикалык мектеп стартаптар конкурсун өткөрөт. Конкурсун максаты болуп, “Стартап Кыргызстан” жана “Бизнес-инкубаторлор” өңдүү башка инновациялык долбоорлорго даярдоо саналат. Азыркы учурда команда бул жааттагы стейкхолдерлердин картасын түзүүнүн үстүндө иштеп жатат. Бул иш аяктагандан кийин мыкты тажрыйбалар менен алмашуу жана жогоруда аталган тармакты өнүктүрүүдөгү мыкты чечимди аныктоо үчүн STEAM Forum өткөрүлөт.

Кыргызпатенттин мыйзам чыгаруучулук иши

1. 2021-жылдын 20-январында Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин тарабынан үчүнчү окууда “Москва шаарында 2020-жылдын 3-февралында кол коюлган Евразия экономикалык бирлигинин товардык белгилери, тейлөө белгилери жана товарлар чыгарылган жерлеринин аталыштары жөнүндө келишимин ратификациялоо жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамы кабыл алынган. Мыйзамга Кыргыз Республикасынын Президенти 2021-жылдын 26-февралында №22 Жарлыгы менен кол койгон жана күчүнө кирген.

2. Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин 2021-жылдын 26-майындагы №19-р буйругу менен КМШга катышуучу-мамлекеттердин жалган товардык белгилерди жана географиялык көрсөткүчтөрдү алдын алуу жана болтурбоо боюнча кызматташуусу жөнүндө макулдашуунун долбоору жактырылган.

3. Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети менен Түркия Республикасынын Өкмөтүнүн ортосундагы Автордук укук жана чектеш укуктар жаатында өз ара түшүнүшүү жөнүндө меморандумдун долбоору Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин 2021-жылдын 7-июнундагы №26-р буйругу

менен жактырылып, ага 2021-жылдын 9-июнунда Кыргыз Республикасынын Президентинин Түркия Республикасына болгон иш-сапарынын алкагында кол коюлган.

4. Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин 2021-жылдын 5-августундагы №111 “Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетине караштуу Интеллектуалдык менчик жана инновациялар агенттигинин маселелери жөнүндө” токтому менен Кыргызпатенттин жобосу жана башкаруу схемасы жактырылган.

Дүйнөнү жакшы жагына өзгөртүүнү каалаган таланттуу, креативдүү балдарыбыздын өнүгүүсүнө шарт түзүү максатында Кыргызпатент тарабынан региондордо китепканалардын базасында, мектептерде инновациялык борборлорду ачууну пландаштырууда.

Баса белгилеп, Кыргызпатент «40 район 40 демилге» долбоорун ишке киргизүүдө турганын айта кетиш керек, ал инновациялык долбоорлорду стимулдаштыруу жана илгерилетүү максатында региондордогу социалдык-экономикалык жактан өнүктүрүүгө жетишүү үчүн экономика, илим жана техника артыкчылыктуу багыттары боюнча өткөрүлөт.

Ошондой эле Кыргызпатент тарабынан азыркы күндө Келечек жаратманы” республикалык олимпиадасы жана “Мектеп патенти – келечекке кадам!” Эл аралык конкурсу да жүрүүдө. Бул олимпиадага жогорку класстын окуучулары ойлоп табуу, видеоролик даярдоо багыттары боюнча катышса болот жана бардыгыңыздарды катышуу чакырам.



Урматтуу окурмандар!

Биздин негизги максаттарыбыздын бири бул элдин жашоо-турмушун жакшыртуу, Кыргызстандын өнүгүүсүнө салымыбызды кошуу. Ошондуктан Кыргызпатент ар бир ойлоп табуучу, илимий ишкер, инновациялык долбоорлордун автору, чыгармачыл инсан, креативдүү жаштар менен иштөөгө жана аларга колдоо көрсөтүүгө дайыма даяр экендигин билдирем.

ЭНЕРГОСБЕРЕГАЮЩАЯ ТЕПЛИЦА ДЛЯ МАЛЫХ ХОЗЯЙСТВ И ПРИУСАДЕБНЫХ УЧАСТКОВ



Касымбеков Р.А.,

кандидат технических наук, доцент, ведущий научный сотрудник отдела инноваций, новой техники и технологий Института машиноведения и автоматики Национальной академии наук Кыргызской Республики

Аннотация: В статье проанализированы недостатки изобретений по теплицам, относящиеся к их вентиляции, отоплению и жесткости конструкции. На основе изучения преимуществ и недостатков различных теплиц предложена конструкция энергосберегающей теплицы, состоящей из теплицы и сарая. В предложенной конструкции теплицы показаны способы решения проблем, характерных для существующих теплиц, путем: правильной ориентации по солнцу; изготовления облегченного каркаса; наличия наклонного пола для хорошей инсоляции; аккумуляции солнечного тепла в почве, циркуляции теплого воздуха и сохранения накопленного тепла в ночное время суток, с использованием покрывала.

Ключевые слова: теплица, вентиляция, отопление, каркас, энергосбережение, сарай, конструкция, аккумуляция тепла, животные.

Для выращивания овощей в закрытом грунте активно используются теплицы и парники.

Основными требованиями, предъявляемыми к теплицам являются: жесткость конструкции, позволяющее выдерживать снеговые и ветровые нагрузки; максимальная освещенность для обеспечения хорошего фотосинтеза растений, эффективная вентиляция и сохранение тепла в холодное время суток.

Существуют много разработок, направленных на обеспечение микроклимата внутри теплицы.

Имеется теплица с коньковой фрамугой, где для вентиляции теплицы на крыше установлена коньковая фрамуга [1]. Недостатком данной конструкции является его металлоемкость, трудность исполнения самой фрамуги и парусность.

В целях экономии затрат на отопление разработана теплица с подогревом почвы от энергии солнечной радиации, где имеются водоподводящие и водоотводящие трубки, врезанные в систему циркуляции жидкости-теплоносителя между водоотводящими патрубками и грунтовым теплообменником [2]. Недостатком данной

конструкции является сложность обеспечения герметичности соединений труб.

Для обеспечения жесткости конструкции имеется сборная теплица, где каркасы теплицы изготовлены из Л-образного профильного листа, скрепленные между собой болтами и гайками [3]. Данная конструкция является металлоемкой, где для обеспечения жесткости необходимо одновременно парно соединять два профиля с помощью крепежных элементов.

Имеется изобретение - солнечный био-вегетарий [4]. Суть настоящего изобретения состоит в том, что система аккумуляции солнечного тепла с помощью солнечных коллекторов, тепла, выделяемого органическим биотопливом или газом при

работе печи, тепла, выделяемого при работе электрического нагревателя, выполнена из расположенной в фундаментной и в надземной части секций южной части совокупности заполненных аккумулирующим тепло материалом емкостей и с промежутками между ними. Недостатком настоящего изобретения является сложность конструкции, слабая вентиляция теплицы, ограниченная размером вентиляционных окон.

Анализируя преимущества и недостатки различных теплиц и изобретений разработана конструкция энергосберегающей теплицы для малых хозяйств и приусадебных участков, состоящий из двух частей: теплицы и сарая (рис. 1 и рис. 2).

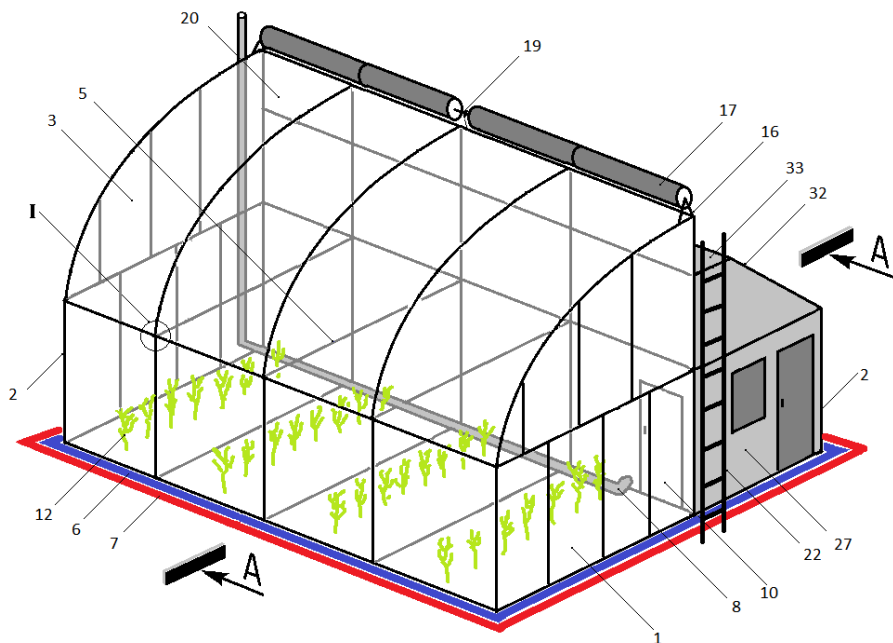


Рис. 1 Энергосберегающая теплица (вид со стороны теплицы)

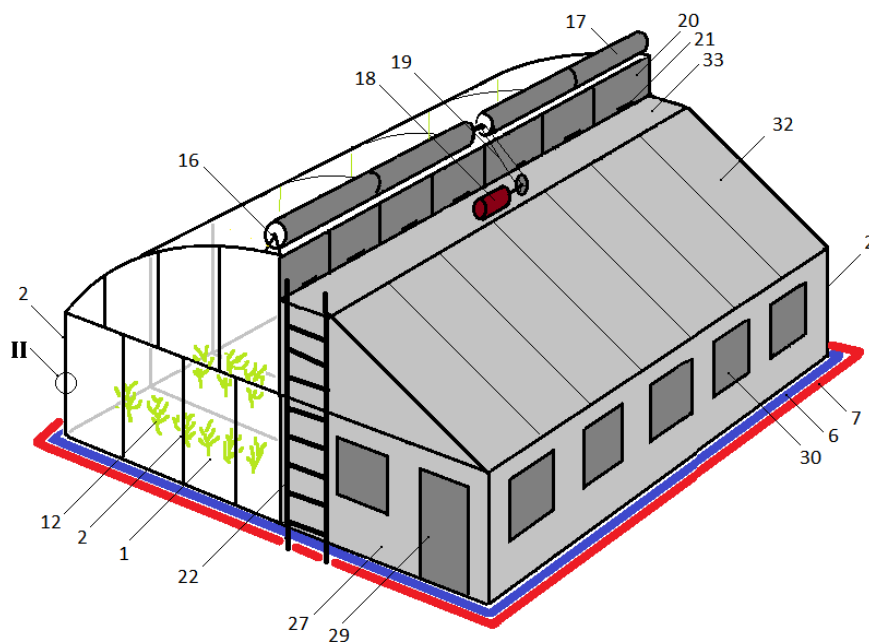


Рис. 2. Энергосберегающая теплица (вид со стороны сарая)

С южной стороны конструкции устанавливается теплица 1, состоящая из каркаса 2 специального профиля (рис. 3),

изготавливаемого из листа оцинкованной стали, соединяемые с помощью фланцев 4 (рис. 4).

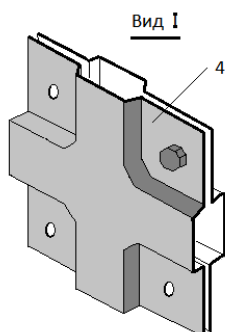


Рис. 3. Соединительный фланец

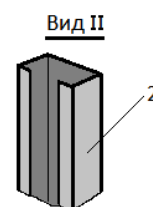


Рис. 4. Профильный каркас

Строительство энергосберегающей теплицы должно быть проведено следующим образом. Следует строго ориентировать по сторонам света. Теплица 1 должна смотреть строго на юг, а по длине с востока на запад. Пол 11 теплицы 1 должен иметь уклон 15° - 20° к горизонту, и, при этом северная сторона пола должна быть выше южной части. Сарай 27 должен располагаться с северной стороны. Растения 12 в теплице должны быть посажены по направлению с юга на север. Пленка 3

должна быть качественной и хорошо пропускать вовнутрь солнечный свет. Благодаря каркасу 2, внутреннему каркасу 5, устанавливаемым на высоте 2,5 м от земли и соединяющему их фланцу 4 обеспечивается жесткость конструкции теплицы 1. Каркас крепится к фундаменту 6 с термоизоляцией 7 снаружи. Профиль каркаса 2 направлен открытой стороной к наружи и на его паз с помощью стандартных зигзагообразных пружин фиксируется пленка 3.

Энергосберегающая теплица работает следующим образом.

После восхода, и, по мере движения солнца по горизонту, температура внутри теплицы 1 начинает подниматься. Овальная конструкция каркаса 2 в верхней части теплицы 1 позволяет лучшему проникновению солнечных лучей в теплицу 1

и меньшему их отражению от поверхности. Наличие светоотражающей фольги 24 на внутренней стороне стены теплицы 1 позволяет солнечным лучам, проникающим внутрь, отражаться от стены и дополнительной инсоляции растений 12 (рис. 5).

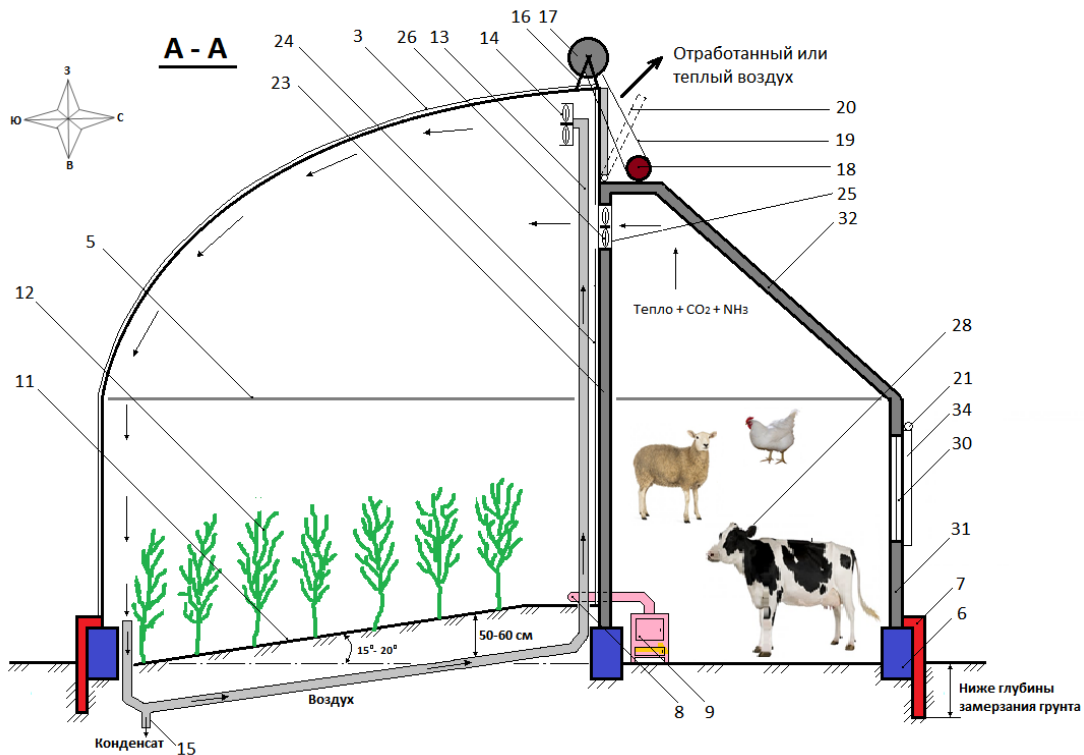


Рис. 5. Вид энергосберегающей теплицы в разрезе

Наклон пола 11 теплицы 1 к горизонту в 15° - 20° позволяет максимальному попаданию солнечных лучей к почве и растениям 12, особенно в зимний период.

При нагревании воздуха внутри теплицы (при достижении температуры 26 - 28°C) запускаются вентиляторы-конвекторы 14 и начинается циркуляция воздуха внутри теплицы 1. Теплый воздух, находящаяся наверху, двигаясь вниз по овальной поверхности теплицы 1 обдувает пленку 3, растения 12 и попадает во всасывающую часть пластиковой трубы 13, расположенные перед пленкой 3. Двигаясь внутри пластиковой трубы 13 воздух проходит под полом 11 (т.е. под почвой). За время прохождения воздуха ее теплота через

стенки пластиковой трубы 13 передается к почве, которая в свою очередь начинает нагреваться и постепенно накапливать тепло. Термоизолятор 7, изолирующий фундамент 6 от наружной почвы устанавливается ниже глубины заморозки грунта, тем самым предотвращая передачу тепла из почвы теплицы 1 к наружной почве.

При прохождении воздуха по расположенной под землей части пластиковой трубы 13, влага в составе воздуха охлаждается, конденсируется, и, стекаясь по сливной трубе 15 уходит в почву. Это позволяет решить характерную для других теплиц проблему образования конденсата на внутренних стенках пленки 3 теплицы 1.

Постоянная циркуляция воздуха позволяет за световой день нагреть почву до глубины 50-60 см по всей площади теплицы и его обратной отдаче в ночное время.

При повышении температуры воздуха выше нормы или при необходимости замены воздуха внутри теплицы 1 открываются вентиляционные окна 20, путем поворота на шарнирах 21 и отработанный или горячий воздух выпускается к наружи, чем предотвращается перегрев растений 12.

Во избежание потери тепла в ночное время суток, вечером теплица 1 сверху закрывается покрывалом 17. Для этого запускается электродвигатель с редуктором 18 и с помощью цепной передачи 19 вращается вал установленный на опорах 16. Намотанный на вал покрывала 17 разматываясь спускается по поверхности теплицы 1 и закрывает сверху пленку 3 на ночь.

Благодаря аккумуляции тепла в почве за счет циркуляции воздуха в дневное время и закрытию покрывалом в ночное время снижается перепад температур, и, соответственно, экономится затраты на энергоносители, расходуемые на отопление теплицы.

Лестница 22 обеспечивает легкий доступ к горизонтальной части крыши 33 для обслуживания электродвигателя с редуктором 18 и вентиляционных окон 20 в случае их поломок, отказов или отсутствия электричества.

Характерная для других теплиц проблема низкой температуры ее северной стороны относительно южной, решается наличием сарая 27 с северной стороны, служащий своеобразным изолятором тепла. Стены сарая 31 фиксируются на металлический каркас 2, который в свою очередь крепится на фундамент 6, имеющий также термоизоляцию 7 снаружи.

Наличие животных 28 (коров, овец, птиц и др.) в утепленном сарае 27 позволяет содержать северную сторону теплицы в относительном тепле. Посредством нагнетающего вентилятора 26, установленного на внутренних окнах 25 тепло от дыхания животных, углекислый и аммиачный газы попадают в теплицу, и, двигаясь вместе с воздухом доставляются растениям 12. При необходимости вентиляции самого сарая 27 открываются заслонки 34 установленные на наружных окнах 30 и происходит естественная вентиляция сарая 27.

Со стороны входной двери 29 сарая установлена печка 9, которая предназначена для отопления теплицы в экстренных случаях (в долгом отсутствии солнечной погоды, в сильные морозы). Дымоход 8 от печки 9 проходит вдоль внутренней стены 23 со стороны теплицы 1 и тепло максимально остается внутри теплицы 1.

Таким образом, строгое ориентация по солнцу, облегчение и удешевление конструкции за счет использования профильного каркаса из оцинкованной листовой стали, удобно и легко соединяемого между собой с помощью специальных фланцев, термоизоляция фундамента, наличие наклонного пола и светоотражающей фольги на стенах, установка системы циркуляции воздуха и аккумуляции тепла в почве, использование покрывала для сохранения накопленного тепла и расположение с северной стороны теплицы сарая с животными позволяет устранить характерные проблемы существующих теплиц, и, тем самым снизить стоимость и широко использовать данную конструкцию энергоэффективной теплицы в малых хозяйствах и приусадебных участках.

Список литературы:

1. Теплица с коньковой фрамугой. Патент Российской Федерации №2537498, МПК A01G 9/14 (2006.01), МПК A01G 9/24 (2006.01), 2015 г.
2. Теплица с подогревом почвы от энергии солнечной радиации. Патент Российской Федерации на полезную модель №93208, МПК A01G 9/14 (2006.01), 2010 г.
3. Теплица сборная. Патент Российской Федерации на полезную модель №92761, МПК A01G 9/14 (2006.01), 2010 г.
4. Солнечный био-вегетарий. Патент на полезную модель Российской Федерации №131941, МПК A01G 9/14 (2006.01), 2013 г.

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СПОСОБА ЛЕЧЕНИЯ МЕЗИАЛЬНОГО ПРИКУСА III КЛАССА ПО ЭНГЕЛЮ



Ешиев А. М., д.м.н., профессор,
член-корреспондент Национальной академии наук
Кыргызской Республики, заведующий отделением
челюстно-лицевой хирургии Ошской
межобластной объединенной клинической
больницы



Нурматов А. М., аспирант
Южного филиала Кыргызского государственного
медицинского института переподготовки и
повышения квалификации им. С. Б. Даниярова



Ешиев Д. А., к.м.н.,
челюстно-лицевой хирург Ошской межобластной
объединенной клинической больницы

Аннотация: В статье обсуждены вопросы, касающиеся проблемы лечения мезиального прикуса III класса по Энгелю. Описаны способы усовершенствованного метода лечения мезиального прикуса. Операции проводились на базе челюстно-лицевой хирургии Ошской межобластной объединенной клинической больницы.

Ключевые слова: челюстно-лицевая хирургия, деформации нижней челюсти, нарушение прикуса

Одной из актуальных проблем современной стоматологии является ортодонтическое и хирургическое лечение зубочелюстных аномалий (ЗЧА) и деформаций. В последнее время наблюдается рост зубочелюстных аномалий [1, 5]. Зубочелюстная аномалия - совокупность пороков развития как зубных рядов отдельно, так и челюстей и прилегающих к ним тканей. По этиологическому фактору их можно подразделить на врожденные патологии, происходящие вследствие нарушений в период развития плода, так и на приобретенные, формирующиеся вследствие полученных травм, воспалительных заболеваний и т. д. По данным литературы одна и та же аномалия развития может быть вызвана различными факторами и так же различные формы зубочелюстных аномалий могут быть следствием одного и того же этиологического фактора.

У взрослых, аномалии зубочелюстной системы в процентном соотношении приходятся от 2,2 - 23,7%, из них доля сочетанных аномалий составляет 11,5%. Аномалии развития нижней челюсти в виде прогнатии от 1% до 32%, ретрогнатии 1-2%, на верхней челюсти: прогнатия и ретрогнатия встречается в пределах 2-3%. Наряду с этим самыми часто встречаемыми видами окклюзии, являются глубокий прикус (27-28%) и открытый прикус (1-15%) [6, 8].

Подготовка больных к реконструктивным вмешательствам основывается на тщательном клиническом обследовании, ортодонтической подготовке формы зубных дуг, что непосредственно сказывается на эффективности оперативного вмешательства и получения желаемых функциональных и эстетических результатов. По мнению некоторых авторов эффективность проведенного лечения зависит от выбора метода остеотомии челюстей. На сегодня известно в пределах 300 методик остеотомии [3, 4].

Невзирая на многочисленность методов, не каждый из них отвечает требованиям современной медицины, которые направлены на минимизацию повреждения кровоснабжения остеотомированных фрагментов, при этом достигая максимального соприкосновения раневых поверхностей, что обеспечивает

благоприятный исход заживления костной раны и достижение необходимого результата.

Несмотря на современный подход авторов последних лет при разработке новых методов [2, 9], данная проблема все же остается не полноценно изученной, являясь актуальной, учитывая изменения анатомических структур височно-нижнечелюстного сустава после реконструкции зубочелюстной системы. Немаловажное значение имеет срок и метод иммобилизации остеотомированных фрагментов. Данный факт объясняется разностью сроков заживления костной раны при различных показателях плотности костной ткани [7, 9, 10], тем самым разработка усовершенствованного способа лечения прогения, обеспечивающего индивидуальный подход в подборе сроков иммобилизации челюстей, играет большую роль. Все изложенные выше данные показывают актуальность исправления зубочелюстных аномалий и деформаций, и являются нашей целью и задачами собственных исследований по решению проблем в данном направлении.

Цель исследования. Повысить эффективность лечения пациентов с мезиального прикуса III класса по Энгелю на основе применения инновационных методов хирургического лечения, обеспечивающих достижение эстетических и функциональных результатов.

Материалы и методы исследования

Проведены хирургические лечения у 15 больных мезиального прикуса III класса по Энгелю усовершенствованным способом лечения, разработанным нами (Патент КР №2276). Способ осуществляется следующим образом: Больной Г., 2000 г. р., поступил в челюстно-лицевое отделение с диагнозом: Мезиальный прикус III класса по Энгелю. После общего наркоза и местного обезболивания проводится разрез ретромоллярной области до первого моляра и скелетируется нижняя челюсть. Далее после отслойки сосудисто-нервного пучка проводится остеотомия нижнечелюстного канала горизонтально кпереди и по косой линии и до уровня третьего моляра и вниз до края тела нижней челюсти. Затем проводится распил на медиальной поверхности от нижнечелюстного отверстия по направлению к углу нижней челюсти, кость расщепляется и мобилизует фрагмент нижней челюсти.

Далее, после сопоставления прикуса, проводится коррекция острых краев фрагментов и излишней костной ткани и фрагменты фиксируются титановыми пластинами на винтах. Слизисто-надкостничный лоскут ушивается герметично.

Проведены клинико-лабораторные исследования, дополнительные исследования, проведена диагностика модели, телерентгенограмма, панорамная рентгенография, фотометрия, эхоosteометрия.

Результаты исследования и их обсуждения

До ортодонтического лечения больная обследована: диагностическая модель спереди и бока слева, справа. Фотометрическое исследование.



Фото 1. Модель вид спереди до лечения



Фото 2. Модель вид сбоку справа до лечения



Фото 3. Модель вид сбоку слева



Фото 4. Модель зубов до лечения до лечения



Фото 5. Вид больного спереди до лечения



Фото 6. Вид больного сбоку до лечения

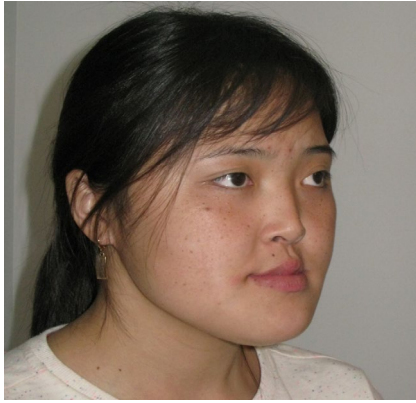


Фото 7. Вид больного под углом до лечения

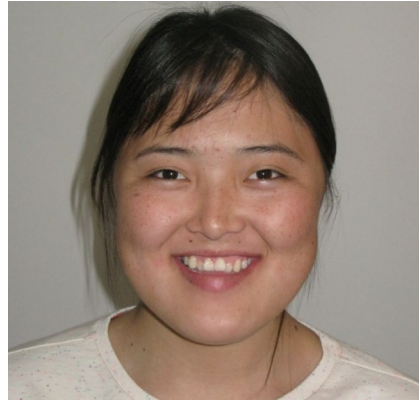


Фото 8. Вид больного при улыбке до лечения



Фото 9. Вид прикуса спереди до лечения



Фото 10. Вид прикуса сбоку слева до лечения



Фото 11. Вид прикуса сбоку до лечения



Фото 12. Вид верхней челюсти до лечения



Фото. 13 Вид нижней челюсти до лечения.



Фото 14. Панорамная рентгенография до лечения

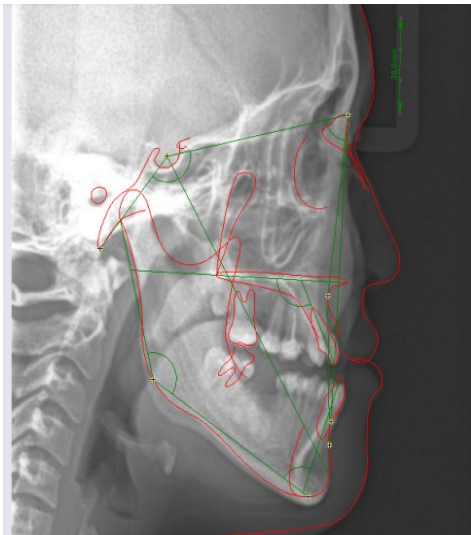


Фото 15. Телерентгенограмма

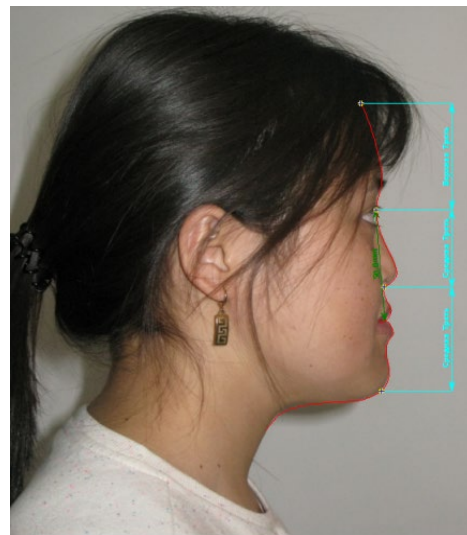


Фото 16. Антрометрическое исследование лица

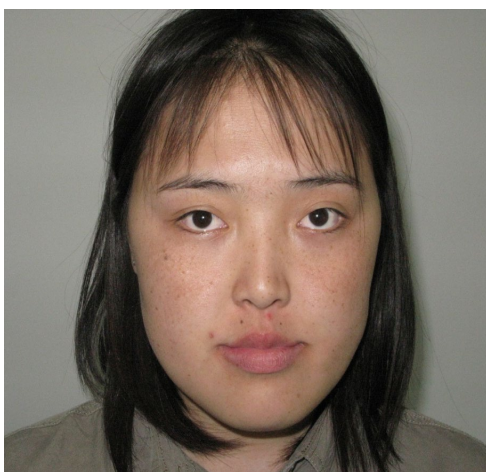


Фото 17. Вид спереди при ортодонтическом лечении



Фото 18. Вид при улыбке при ортодонтическом лечении

Проведено ортодонтическое лечение с брекет-системой до операции для расправления зубных дуг, что создает необходимые предпосылки для последующей нормализации окклюзии в течение года.



Фото 19. Прикус после ортодонтического лечения спереди.



Фото 20. Прикус после ортодонтического лечения слева



Фото 21. Прикус после ортодонтического лечения справа



Фото 22. Рентгенография после ортодонтического лечения

После ортодонтического лечения проведена телерентгенологическое исследование и анализ диагностических моделей челюстей и моделирование. Результатом операции с помощью компьютерной программы было принято решение: оперативное лечение проводить методом ретромолярной сагиттальной кривой остеотомии ветвей нижней челюсти с полной отслойкой мышц вокруг ветви. Программируемые результаты операции были согласованы с пациенткой и ее родителями. Проведено оперативное лечение, разработанное нами (Патент КР №2276).

Послеоперационный период протекал гладко, назначены антибиотики и противоотечная терапия, на первый день после операции отмечался отек лица, который сошел на 3-5 сутки. Раны зажили первичным натяжением без осложнений. На 10-е сутки после операции больная выписана из клиники и переведена на амбулаторное наблюдение. На 5-й день после операции была разрешена дозированная функциональная нагрузка, которая продолжалась в течение 7 дней; на 12-е сутки после хирургического лечения рот открывался на 3,0 см, прикус нейтральный. Рекомендован контрольный осмотр через 30 дней, 3 месяца и 6 месяцев.



Фото 23. Вид спереди после оперативного лечения



Фото 24. Вид сбоку слева после оперативного лечения



Фото 25. Вид сбоку справа после оперативного лечения



Фото 26. Вид при улыбке после оперативного лечения.



Фото 27. Прикус после операции спереди



Фото 28. Прикус после операции сбоку



Фото 29. Панорамная рентгенография после операции

Контрольный осмотр через год. Больная результатом операции довольна. Обеспечено достижение эстетических и функциональных результатов лечения.



Фото 30. Вид спереди через год после операции



Фото 31. Вид сбоку слева через год после операции



Фото 32. Вид сбоку справа через год после операции

Преимуществами данного способа остеотомии является меньший риск повреждения нижнелуночкового нерва, большая поверхность соприкосновения фрагментов, что обеспечивает эффективность остеосинтеза и профилактику вторичной деформации, а так же удобство операционного доступа к малому фрагменту и дальнейшей его фиксации.

Предлагаемым способом пролечено 15 больных, достигнут хороший результат, осложнений не наблюдалось. Таким образом, предложенный способ хирургического лечения деформаций нижней челюсти позволяет улучшить эффективность проводимого лечения костной раны и предупредить вторичные осложнения, а также обеспечить удобство работы оперирующего хирурга, вследствие этого предупредить возможные осложнения в ходе операции. Усовершенствованный способ обеспечивает достижение эстетического и функционального результата.

Список использованной литературы

1. Артюшкевич А.С., Яцкевич О.С. Костная пластика у детей с врожденными расщелинами верхней губы и неба // Современная стоматология. – 2003. – № 1. – С. 42 – 44.
2. Брехов В. Л. Хирургическое лечение больных с дефектами костной и хрящевой тканей с применением богатой тромбоцитами аутоплазмы [Текст] : автореф. дис. ... канд. мед. наук : 12.00.27 / В. Л. Брехов. – Курск, 2007. – 20 с.
3. Гиззатуллина Ф. В. Ранняя диагностика, лечение и профилактика суставной формы трансверсальной аномалии окклюзии у детей / Ф.В. Гиззатуллина, автореф. дис. ... кан. мед. наук, Уфа. – 2014. – 22с.
4. Евдокимова Н. А. Комплексный подход к диагностике, профилактике и лечению зубочелюстных аномалий у детей с аденоидами. Дисс. ... кандидата медицинских наук: 14.01.14 / Евдокимова Наталья Анатольевна. – Санкт-Петербург, 2011. – 130 с.
5. Ешиев А. М., Таалайбеков Н. Т. Костная аутопластика альвеолярного отростка при врожденных расщелинах с последующим ортодонтическим лечением // Международный журнал экспериментального образования. – Москва, 2015. - №11 (часть3). – С. 362-364.
6. Параскевич В. Л., Яцкевич О. С., Артюшкевич А. С. Методика применения монокортикальных костных аутоаутопертрансплантатов из гребешка подвздошной кости для тотальной реконструкции атрофированной верхней челюсти // Стоматол. журн. – 2005. – № 1. – С.56 – 60.
7. Наумович С. А. и др. Ортопедическая стоматология. Протезирование съёмными пластиночными и бюгельными протезами Учеб. пособие / С. А. Наумович [и др.]; под ред. С. А. Наумовича. – 2-е изд. – Минск: БГМУ, 2009. – 212 с.
8. Стоматологическая и соматическая заболеваемость у детей с врожденной патологией челюстно-лицевой области [Текст] монография / С.В. Чуйкин, С.Ш. Мурзабаева, Ю.В. Андрианова костной ткани в ретенционном периоде ортодонтического лечения зубо-челюстных аномалий с помощью фонофореза фитофитата кальция в эксперименте / С. В. Ивашенко, В. С. Улащик, Г. А. Берлов // Медицинский журнал. – 2006. – № 3. – С. 48-49.
9. Яцкевич О. С. Костная пластика как этап комплексной реабилитации детей с врожденной расщелиной верхней губы и неба // Материалы Пироговской студенческой научной конференции, Москва, 18 марта 2004г. [опуб.] // Вестник Российского государственного медицинского университета. – 2004. – № 3. – С. 85.

АВТОРСКОЕ ПРАВО И СМЕЖНЫЕ ПРАВА В МЕЖДУНАРОДНЫХ ДОГОВОРАХ



Турсуналиева Ы. Т.,
начальник управления авторского права и смежных прав Кыргызпатента

Аннотация: В статье раскрывается сущность международно-правовой охраны авторских и смежных прав, правовое регулирование указанных прав. Характеризуются принципы охраны авторского права и смежных прав.

Ключевые слова: автор, охрана, международные договоры, произведения, авторские права, смежные права, принципы.

Международные договоры в области авторского права и смежных прав, предусматривая принцип взаимного признания и устанавливая минимальные стандарты, обеспечивают единообразные условия для создания творческого контента и обмена им. В основе этих документов лежат принципы национального режима и минимального уровня охраны. Они обеспечивают определенную взаимность в отношениях между странами, подписавшими тот или иной договор. Произведения, исполнения и звуковые записи пользуются в других государствах тем же признанием, что и на родине правообладателя. Широкая география участников международных договоров в области авторского права упрощает внедрение и применение этих важных принципов на международном уровне. Другими словами, правила игры для всех одинаковы. Это создает условия для творческого подхода стран к поиску стратегий, позволяющих выйти на мировой рынок.

Авторское право и смежные права охраняется во всех странах мира, но правовые нормы, регулирующие отношения в этой сфере, отличаются и иногда довольно существенно. Существует несколько основополагающих международных договоров, и подписавшие их страны становятся участниками межгосударственного регулирования авторских и смежных прав. Это упрощает взаимодействие между правообладателями и потребителями контента из разных стран мира, обеспечивает универсальную систему охраны авторского права и смежных прав.

Исторически первым международным документом в сфере охраны авторского права стала Бернская конвенция.¹

¹ Кыргызская Республика присоединилась Законом КР от 24 июля 1998 года N 100 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://patent.kg/ru/sample-page-5-4/sample-page/sample-page-5/sample-page-5-2/> (дата обращения: 17.12.2020).

Целью Бернской конвенции является гармонизация основных характеристик законодательства об авторском праве всех договаривающихся государств. Для достижения этого она вводит минимальные стандарты охраны для авторов. Это означает, что договаривающиеся государства обязаны предоставлять авторам, по меньшей мере, охрану, предусмотренную Бернской конвенцией. Средства достижения этого обычно остаются на усмотрение договаривающихся государств, которые применяют свое национальное законодательство и свои традиции. Договаривающиеся государства вправе предоставить авторам более широкие или благоприятные права. Однако такие права не могут быть дискриминационными по отношению к иностранным авторам. Положения Конвенции оставляют договаривающимся государствам значительную свободу действий. При этом одинаковый уровень охраны распространяется на всех авторов или произведения из всех государств за счет действия принципа национального режима.

Поскольку Бернская конвенция представляет собой соглашение между государствами, ее Статья 36(1) налагает на каждую договаривающуюся сторону обязательство принять меры, необходимые для обеспечения включения положений этой конвенции в свое национальное законодательство.

Форма и процедура принятия этих мер остаются на усмотрение договаривающихся государств, которые применяют свое национальное законодательство.

Существуют три основных принципа, которые делают Бернскую конвенцию столь мощной и полезной для международного сообщества.

Ими являются:

1. принцип национального режима;
2. принцип автоматической охраны;
3. принцип независимости охраны.

«Национальный режим» предоставляется всем авторам из стран-

участниц и авторам из стран, не присоединившихся к ней, чьи произведения были впервые выпущены в свет в стране-участнице Бернской конвенции, в отношении их произведений, независимо от каких-либо формальностей, предусмотренных страной, в которой испрашивается охрана и независимо от того, охраняются ли они в их стране происхождения.

Принцип «автоматической охраны» не позволяет странам-участницам Конвенции ставить предоставление охраны произведениям из других стран-участниц Конвенции в зависимость от выполнения каких-либо формальностей.

Принцип «независимости охраны» делает охрану авторских прав в стране-участнице Конвенции независимой от того, имеется ли охрана авторских прав на произведение в стране происхождения.

Общая продолжительность охраны авторского права, в соответствии со статьей 7 Бернской конвенции, составляет 50 лет с момента смерти автора. Если в создании произведения принимал участие не один автор, у произведения есть соавторы, в этом случае срок действия охраны отсчитывается с момента смерти последнего автора, пережившего других соавторов (см. статью 7bis). Однако Бернская конвенция устанавливает лишь минимальный срок охраны. Это означает, что договаривающиеся государства могут, если того желают, предоставлять авторам более длительный срок охраны.

Например, в странах ЕС установлен более длительный срок охраны - 70 лет с момента смерти автора. Данный срок принят теперь в таких странах, как страны Европейского экономического пространства, Бразилия, Австралия и США.

Другой многосторонней Конвенцией в области авторского права, принятой в Женеве в 1952 году, является Всемирная конвенция по авторскому праву (ВКАП). Эта Конвенция была разработана под эгидой Организации Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры (ЮНЕСКО) и также была пересмотрена в Париже в 1971 году. Ее целью являлось

создание многосторонней международной охраны на уровне, к которому могли бы присоединиться некоторые страны, включая Соединенные Штаты Америки, не присоединившиеся к Бернской конвенции. Однако она потеряла свое значение, поскольку практически все государства-участники присоединились к Бернской конвенции или к ВТО.

Ее значение в настоящее время не так велико, поскольку Конвенция предусматривает более низкий уровень защиты прав авторов, а в числе стран-участниц - только 100 государств. Главной задачей Женевской конвенции было присоединение к международной системе защиты авторских прав тех стран, которые по тем или иным причинам не могут ввести у себя нормы, принятые Бернской конвенцией. Ее важнейшие особенности - необходимость регистрации авторского права и минимальный срок охраны произведений 25 лет.

Основная проблема в области смежных прав состояла в том, что изначально законодательство отдельных стран практически их не затрагивало. Дело сдвинулось с мертвой точки с заключением в 1961 в Риме Международной конвенции по охране прав исполнителей, производителей фонограмм и организаций эфирного вещания.

Конвенция была первой попыткой установить международные нормы и стандарты в этой области, и большая часть государств должна была издать и принять соответствующие законы, прежде чем они могли присоединиться к Конвенции.

В отличие от многих международных конвенций, которые заключались после принятия соответствующего национального законодательства и были направлены на обобщение действующих норм, Римская конвенция была попыткой введения международного регулирования в совершенно новой области, которая на тот момент практически не регулировалась национальным законодательством. Это означало, что большинству государств до присоединения к этой Конвенции нужно было разработать и ввести в действие новые

законы. После принятия Конвенции в 1961 году множество государств приняли законы по связанным с ней вопросам, и во многих случаях эти законы предусматривали больший объем охраны, чем прописанный в Конвенции минимум.

При предоставлении правовой охраны трем категориям Римская конвенция основывалась на авторском праве. Конвенция никоим образом не умаляет охраны авторских прав, которые могут существовать в отношении произведений, которые исполняются, записываются или передаются в эфир. Какое бы право ни предоставлялось, оно представляет собой отдельное право, которое не затрагивает существующие авторские права на литературные и художественные произведения (Статья 1 Римской конвенции).

Отдельные смежные права предоставляются на основе национального режима. Предоставляется тот же режим, который предоставляется внутренним законодательством договаривающегося государства, в котором испрашивается охрана. Другими словами, это означает такой же режим, который предоставляется исполнителям, являющимся гражданами этого договаривающегося государства, в отношении исполнений, которые осуществляются, передаются в эфир или впервые записываются на территории этого договаривающегося государства.

Что касается производителей фонограмм, то на практике мы имеем дело с режимом, который соответствующее договаривающееся государство предоставляет производителям фонограмм, являющимся его гражданами, в отношении фонограмм, впервые записанных или опубликованных на его территории.

Для организаций эфирного вещания соответствующим режимом является такой же режим, который предоставляется организациям эфирного вещания, штаб-квартиры которых расположены на территории соответствующего договаривающегося государства, в отношении передач эфирного вещания, осуществляемых с передатчиков,

расположенных на его территории (Статья 2 Римской конвенции).

Следующим важным международным шагом в этой области стало принятие Договора ВОИС по исполнениям и фонограммам (ДИФ),² который был заключен в Женеве 20 декабря 1996 года (вместе с Договором ВОИС по авторскому праву (ДАП),³ о котором подробно рассказывается в модуле, посвященном авторскому праву). Цель этого договора заключалась в расширении охраны имущественных и неимущественных прав исполнителей и производителей фонограмм (статьи 5–10 ДИФ), в частности в связи с их использованием в цифровом виде, в том числе в Интернете. ДИФ вступил в силу 20 мая 2002 года. Разработка ДАП была обусловлена тем, что договаривающиеся стороны признали необходимость обеспечения адекватных решений вопросов, возникающих в связи с экономическим, социальным, культурным и техническим развитием. В частности, это касается необходимости обеспечить охрану литературных и художественных произведений, передаваемых через Интернет. Непосредственным образом в ДАП упоминаются такие произведения, как компьютерные программы и базы данных. ДАП основывается на Бернской конвенции и связан с ней. Он обеспечивает распространение авторско-правовой охраны на формы выражения, а не на идеи, процессы, методы функционирования или математические концепции как таковые. Авторы произведений, подпадающих под действие ДАП, также получают права на распространение, прокат и сообщение для всеобщего сведения.

² Кыргызская Республика присоединилась к Договору в соответствии с Законом КР от 23 апреля 2002 года N 73 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://patent.kg/ru/sample-page-5-4/sample-page/sample-page-5/sample-page-2-2/> (дата обращения: 17.12.2020).

³ Ратифицирован Законом КР от 24 июля 1998 года N 99 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://patent.kg/ru/sample-page-5-4/sample-page/sample-page-4/sample-page-5-2/> (дата обращения: 17.12.2020).

На международном уровне важным шагом по направлению к сильной международной охране авторских прав стало Соглашение Всемирной Торговой Организации по торговым аспектам прав интеллектуальной собственности (Соглашение ТРИПС) Цель ТРИПС установить мировые минимальные условия охраны интеллектуальной собственности. Соглашение также содержит больше материально-правовых положений по защите и разрешению споров. Страны участницы Соглашения обязаны предусмотреть в национальном законодательстве защиту авторского права и смежных прав в гражданско-правовом, административном и в судебном порядке, а также обеспечить высокий стандарт такой защиты от правонарушений. Следует отметить, что в рамках ВТО будет оцениваться эффективность процедур защиты и охраны прав на интеллектуальную собственность, установленных участниками.

В декабре 1996 года состоялась Дипломатическая конференция, на которой был заключен Договор ВОИС по авторскому праву. Его цель состояла в обеспечении охраны произведений в случае их передачи цифровыми средствами, в том числе через Интернет. Объекты, охраняемые с помощью авторских прав в рамках ДАП, включают в себя компьютерные программы вне зависимости от формы их выражения, а также подборки данных и других материалов (базы данных) в любой форме, если в силу подбора или расположения их содержимого их можно считать результатами интеллектуального творчества.

Самым новым многосторонним договором в области авторского права является Марракешский договор, который был принят в 2013 году. Этот договор носит гуманитарный характер, так как в нем устанавливается набор обязательных ограничений и исключений из авторских прав в интересах слепых и лиц с нарушениями зрения или иными ограниченными способностями воспринимать печатную информацию.

Последним на данный момент многосторонним договором в области

смежных прав является Пекинский договор по аудиовизуальным исполнениям (ПДАИ, или Пекинский договор), принятый в июне 2012 года. Он охватывает смежные права исполнителей аудиовизуальных произведений на их исполнения, включенные в аудиовизуальные произведения. Пекинский договор вступил в силу после присоединения к нему 30 договаривающихся сторон 28 апреля 2020 году.

Все вместе выше обозначенные договоры формируют согласованную, комплексную и целостную правовую базу, которая делает права авторов, исполнителей, производителей звукозаписей и вещательных организаций прибыльным активом и

сохраняет их коммерческую ценность. Эти документы дают толчок для развития разнообразных отраслей, связанных с такими видами деятельности, как литература, музыка, кинопроизводство, печатная журналистика, вещание, видеоигры, компьютерные программы, создание приложений, баз данных и многое другое. Установленные этими договорами нормы и стандарты позволяют эффективно обмениваться результатами творческой деятельности на международном уровне, формируя атмосферу прозрачности, ясности и справедливости при осуществлении операций и обмене произведениями на мировом рынке.





Пайдалуу моделге патент деген эмне?

Патент – бул интеллектуалдык менчик объектилерине кирүүчү пайдалуу моделди пайдаланууга анын ээсинин артыкчылыгын, авторлугун жана монополиялык, өзгөчө укугун тастыктоочу коргоо документи.

Патент эмне үчүн керек?

Ойлоп табуучуга патент өзүнүн пайдалуу моделин пайдалануу үчүн керек эмес. Ушул пайдалуу моделге башка кимдир бирөөнүн патенти жок болгон шартта, аны пайдаланууга анын укугу автоматтык түрдө пайда болот. Патенттин болушу анын ээсине өзүнүн укуктарын ар кандай укук бузуулардан сотко чейин жана/же соттук тартипте коргоого жана компенсация төлөтүп алууга жетишүүгө мүмкүндүк берет.

Кандайдыр бир өлкөдө алынган патент, патент жайылтылган пайдалуу моделди ушул өлкөнүн ичинде даярдап чыгарууга, пайдаланууга жана сатууга укук берет. Кайсы адам же компания болбосун пайдалуу моделди пайдаланууга уруксат ала алат. Мындай уруксаттама “лицензия” деп аталат. Мындай учурда патент ээсине лицензиялык гонорарлар төлөнөт, алардын өлчөмү лицензиялык макулдашуу менен белгиленет.

Патент берген монополиялык укук патент ээсинин өзү же анын ишенимдүү адамы тарабынан корголууга тийиш.

Пайдалуу модель деп эмнени түшүнүүгө болот?

Кыргыз Республикасынын Патент Мыйзамында пайдалуу модель түзүлүш

катары аныкталган. Пайдалуу моделдерге өндүрүштүк жана тиричиликтик арналыштагы түзүлүштөр кирет. Бул эреже катары өндүрүштүк аппаратура, буюмдар, алардын бөлүктөрү, буюмдардын топтому. Пайдалуу модель буюмдардын формасын жана бөлүктөрүнүн жайгашуусун коргойт.

Пайдалуу моделдин объектиси болуп эмне эсептелет?

Пайдалуу модель деп, эреже катары маңызы боюнча ойлоп табууга жакын, бирок техникалык деңгээли боюнча ушундай деп таанылууга мүмкүн болбогон түзүлүштөр таанылат. Бул анын ойлоп табуучулук деңгээлинин бар же жок экендигине көз карандысыз, иш жүзүндө кайсы болбосун, ал тургай эң жөнөкөй жаңы түзүлүшкө укуктук коргоо берүүгө мүмкүндүк берет.

Пайдалуу моделди мүнөздөө үчүн төмөндөгү белгилер пайдаланылат:

- конструктивдүү элементтердин болушу;
- элементтердин ортосунда байланыштын болушу;
- элементтердин өз-ара жайгашуусу;
- элементтердин же бүтүндөй түзүлүштүн аткарылыш формасы, атап айтканда геометриялык формасы;
- элементтердин ортосундагы байланыштын аткарылыш формасы;
- элементтердин параметрлери жана башка мүнөздөмөлөрү жана алардын өз-ара байланышы;
- элементтер же бүтүндөй түзүлүш аткарылган материал, элементтин милдетин аткаруучу чөйрө.

Пайдалуу моделдин объектиси болуп эмне эсептелбейт?

Пайдалуу модель катары төмөндөгүлөр корголбойт: ыкмалар; заттар; микроорганизмдердин штаммдары, өсүмдүктөрдүн жана жаныбарлардын клеткаларын өрчүтүү; алардын жаңы арналыш боюнча колдонулушу; ачылыштар; илимий теориялар жана математикалык методдор; чарбаны уюштуруунун жана башкаруунун методдору; шарттуу белгилер, расписаниелер, эрежелер; акыл операцияларын аткаруунун, оюн өткөрүүнүн эрежелери жана методдору: алгоритмдер жана эсептөөчү машиналар үчүн программалар турган турпатында; маалымат берүүдөн гана турган чечимдер; курулуштарды, имараттарды, аймактарды пландаштыруунун долбоорлору жана схемалары; эстетикалык таламдарды канааттандырууга багытталган буюмдардын тышкы түрүнө гана тиешелүү сунуштар; интегралдык микросхемалардын топологиялары; өсүмдүктөрдүн сорттору жана жаныбарлардын тукуму; коомдук таламдарга, гумандуулук жана моралдык принциптерге карама-каршы келүүчү, айлана-чөйрөгө зыян келтирүүчү сунуштар..

Кандай шарттарда пайдалуу моделге укуктук коргоо берилет?

Пайдалуу моделге укуктук коргоо берилет, эгерде ал патентке жөндөмдүүлүктүн эки талабына – жаңылыгына жана өнөр жайлык колдонулуучулугуна ылайык келсе.

Пайдалуу модель жаңы деп таанылат, эгерде анын маанилүү белгилеринин жыйындысы техника деңгээлинин ичинен белгисиз болсо. Техника деңгээли пайдалуу моделдин артыкчылык датасына чейин жалпыга белгилүү болуп калган, ошол эле арналыштагы билдирилген пайдалуу моделдин каражаттары жөнүндө дүйнөдө жарыяланган маалыматтарды, ошондой эле алардын Кыргыз Республикасында колдонулушу жөнүндөгү маалыматтарды камтыйт.

Пайдалуу модель өнөр жайлык колдонулуучу болуп эсептелет, эгерде аны адамдык ишмердүүлүктүн кайсы болбосун тармагында пайдаланууга мүмкүн болсо.

Пайдалуу моделди коргоонун мөөнөтү кандай?

Пайдалуу моделге патент Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетине караштуу Интеллектуалдык менчик жана инновациялар мамлекеттик агенттигине (мындан ары – Кыргызпатент) өтүнмө берилген күндөн тартып эсептегенде, беш жыл ичинде Кыргыз Республикасынын аймагында күчүндө болот жана патент ээсинин өтүнүч каты боюнча үч жылга чейинки мөөнөткө узартылышы мүмкүн.

Көрсөтүлгөн мөөнөттөр ичинде патентти күчүндө кармап туруу үчүн, патенттин аракетинин биринчи жылынан баштап жыл сайын алымдарды төлөп туруу зарылдыгын эске тутуу керек, аларды төлөөнүн өлчөмдөрү жана мөөнөттөрү Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинети тарабынан белгиленет.

Пайдалуу моделге Кыргыз Республикасынын патенти башка өлкөлөрдүн аймагында күчүндө болобу?

Жок. Башка өлкөнүн аймагында пайдалуу моделдин укуктук коргоосун алуу үчүн өтүнмө ээси Кыргызпатентке ылайыктуу өтүнмө берилгенден үч ай өткөндөн кийин ошол өлкөдө арыз берүүсү зарыл.

Пайдалуу моделге укуктуу кантип тариздөө керек?

Пайдалуу моделге укук алуу үчүн кайрылууда зарыл болгон документтердин топтому өтүнмө деп аталат.

Пайдалуу моделге Кыргыз Республикасынын патентин берүүгө өтүнмө белгиленген Эрежелерге (Пайдалуу моделге патент берүүгө өтүнмө түзүүнүн, берүүнүн жана карап чыгуунун эрежелерин Кыргызпатенттин patent.kg веб-сайтынан табууга болот) ылайык, Кыргызпатентке автор (авторлор), жумуш берүүчү, алардын укук мураскерлери тарабынан берилет.

Патент берүүгө өтүнмө бир пайдалуу моделге же алар пайдалуу моделдин бирдиктүү талабын канааттандыра турган деңгээлде өз ара байланышта болгон пайдалуу моделдердин тобуна тиешелүү болууга тийиш.

Пайдалуу моделге өтүнмө төмөнкүлөрдү камтууга тийиш:

- патент берүү жөнүндө арыз (арыздын бланкын толтуруунун үлгүсү төмөндө келтирилет);
- пайдалуу моделдин сыпаттамасы;
- пайдалуу моделдин формуласы;
- чиймелер жана башка материалдар, эгерде алар пайдалуу моделдин маңызын түшүнүү үчүн зарыл болсо;
- реферат.

Өтүнмө Кыргызпатентте катталган патенттик ишенимдүү өкүл аркылуу берилиши мүмкүн. Мындай учурда өтүнмөгө өтүнмө ээси тарабынан патенттик ишенимдүү өкүлгө берилген ишеним кат тиркелет.

Өтүнмөгө өтүнмө бергендиги жана алдын ала экспертиза жүргүзгөндүгү үчүн алым төлөнгөндүгүн тастыктоочу документ же алым төлөөдөн бошотуу үчүн же анын өлчөмүн азайтуу үчүн негиз тиркелет.

Пайдалуу моделди патенттөөнүн наркы кандай?

Кыргыз Республикасынын Патент мыйзамына ылайык пайдалуу моделди патенттөө процессинде юридикалык мааниси бар аракеттерди ишке ашыргандыгы үчүн патенттик алымдар төлөнөт.

Алым төлөөнүн тартиби, өлчөмү жана мөөнөттөрү Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 1998-жылдын 12-июнундагы №346-токтому менен бекитилип, 2016-жылдын 3-октябрындагы № 523-токтому менен өзгөртүүлөр киргизилген “Ойлоп табууларды, пайдалуу моделдерди, өнөр жай үлгүлөрүн, селекциялык жетишкендиктерди патенттөө, товардык белгилерди, тейлөө белгилерин, товардын чыккан жерлеринин аталыштарын каттоо, товардын чыккан жерлеринин аталыштарын каттоо, товарлардын чыккан жерлеринин аталыштарын пайдалануу укугун берүү жана патенттик ишенимдүү өкүлдөрүн каттоо үчүн алымдар жөнүндө жобо” менен аныкталат (Алымдар жөнүндө жобонун толук текстин Кыргызпатенттин веб-сайтынан табууга болот).

- Өтүнмө берүү
15 эсептик көрсөткүчтөр

- Алдын ала эксперттөө
40 эсептик көрсөткүчтөр

- Каттоо, жарыялоо жана патент берүү
50 эсептик көрсөткүчтөр

Төмөндөгүдөй жеңилдиктер караштырылат: Улуу Ата Мекендик согуштун катышуучулары же аларга теңелген адамдар, ошондой эле ден-соолугу боюнча мүмкүнчүлүгү чектелген, 1-топтогу майыптыгы бар адамдар алым төлөөдөн толугу менен бошотулат; жеке жактар, алардын жашаган жерине карабай, алымдын өлчөмүнөн 10% төлөшөт; коммерциялык эмес уюмдар, илимий-изилдөө мекемелерин жана жогорку окуу жайларды кошуп, алардын жайгашкан жерине карабай алымдын өлчөмүнөн 10% төлөшөт.

Пайдалуу моделге өтүнмөнү эксперттөөнүн тартиби кандай?

Пайдалуу моделге өтүнмө боюнча Кыргызпатент формалдуу жана алдын ала эксперттөөнү жүргүзөт.

Формалдуу эксперттөө эки айдын ичинде жүргүзүлөт, анын жүрүшүндө зарыл болгон документтердин курамы, алардын таризделишинин тууралыгы, билдирилген чечимдин объектиге-түзүлүшкө ылайыктуулугу текшерилет. Эгерде өтүнмө Мыйзамдын талаптарына ылайык таризделген болсо, анда өтүнмө ээсине ал берилген датаны көрсөтүү менен, өтүнмө карап чыгууга кабыл алынгандыгы жөнүндө кабарлоо жөнөтүлөт.

Формалдуу эксперттөө этабы аяктагандан кийин он айдын ичинде өтүнмө боюнча алдын ала эксперттөө жүргүзүлөт, анын натыйжасында пайдалуу моделге патент берүү жөнүндө же патент берүүдөн баш тартуу жөнүндө чечим чыгарылат.

Пайдалуу моделдин артыкчылыгы (конвенциялык артыкчылык) Өнөр жай менчигин коргоо боюнча Париж конвенциясынын катышуучу мамлекетинде биринчи өтүнмө берилген дата боюнча белгиленет.

ТОВАРДЫК БЕЛГИЛЕР: БИЗНЕС КАНТИП РЫНОКТО ӨЗ ОРДУН ЭЭЛЕП, ӨЗҮНҮН ИНСАНДЫГЫН КОРГОЙ АЛАТ



Каубасова Б.З.,
Кыргызпатенттин
Экспертиза башкармалыгынын
товардык белгилерди экспертизалоо
бөлүмүнүн башкы адиси

Аннотация: Макалада товардык белгинин мааниси, шарттары, бизнес үчүн бул инструменттин маанилүүлүгү жөнүндө маалымат берилет

Ачкыч сөздөр: Товардык белги, интеллектуалдык менчик объектиси, бизнес, патенттик троллдор

Товардык белги өндүрүүчү менен керектөөчүнүн ортосундагы байланыш каражаты болуп эсептелет. Белгинин жардамы менен товардын жана кызмат көрсөтүүнүн сапаты жана бөтөнчөлүгү жөнүндө белгилүү маалыматтар чагылдырылат, фирманын образы түзүлөт, ошондой эле бир бизнести башкасынан айырмалап турат. Ийгиликтүү бизнести куруу үчүн ал көптөгөн элементтерди - өндүрүш процесстерин, жабдууларды, кызматкерлерди, стратегияны жана өнүгүү планын камтыганын эстен чыгарбоо керек. Ошол эле учурда, бизнести куруу үчүн маанилүүлөрдүн бири материалдык эмес активдер болуп саналат, алардын арасында компаниянын "аты" жана соода белгиси бар. Көбүнчө ишкерлер өздөрүнүн товардык белгисин тандоого жана каттоого анча маани беришпейт, ошондуктан чоң жоготууларга дуушар болушат. Мисалы, россиялык бир

компания дүкөнүнө "1000 түркүн" деген жазууну илип койгон. Кийинчерээк "1000 түркүн" катталган товардык белгинин ээси компанияны товардык белгиге болгон өзгөчө укукту мыйзамсыз пайдалангандыгы үчүн сотко берген. Айыпталуучу белгини өз ыктыяры менен алып салган, бирок сот анын аракетин дагы эле мыйзамсыз деп таап, компенсация төлөтүп берген. Юридикалык жактан карганда товардык белги интеллектуалдык менчик объектиси болгондуктан, бизнестин укуктук коргоосун камсыз кылган "визиттик картасы" болуп саналат. Ар бир ийгиликтүү бизнестин өзгөчөлүгү - бул жакшы таанылган катталган белги. Мындай товардык белги ишкананын баалуу активине айланат, мисалы, Apple — 241,2 млрд, Google — 207,5 млрд, Facebook — 70,3 млрд товардык белгилери долларга бааланган. Биз сөздү же сүрөттү товардык белги катары кабыл алууга көнүп калганбыз,

бирок анын формаларынын дагы көптөгөн варианттары бар.

Товардык белгилер айтылыш формасы боюнча ар кандай болушу мүмкүн, атап айтканда сөз формасында (Yandex, Eldorado, Instagram), сүрөт формасында (Apple компаниясынын алмасы, Nike компаниянын белгиси), көлөмдүк формада, комбинацияланган (Coca-Cola бөтөлкөсү), музыка / үн фрагменти (Windows башталгандагы үн), түс тону / түс айкалышы (Сбербанк жашыл - Pantone 349). Ошондой эле сейрек белгилер бар - жыт сезүүчү, тактилдик, голографиялык ж.б. Бир нече типтеги элементтерди айкалыштыра алган айкалышкан соода маркалары (мисалы, KFC логотиптери, Skype ж.б.).

Товардык белги бардык түстөрдө же түстүк айкалыштарда катталышы мүмкүн. Биздин өлкөдө азырынча үн, жарык, жыт боюнча, көз менен ажыратууга болбой турган белгилерге укуктук коргоо берүүнү караштыра электигин белгилөө зарыл. Бирок мындай белгилер бир катар өлкөлөрдө, мисалы Россияда корголот.

Чындыгында, товардык белгини каттоо үчүн оригиналдуу аталышты жана символиканы ойлоп табуу жетишсиз, бир катар шарттарды караш керек. Тандалган белги төмөнкү белгилерди камтыбашы керек:

- белгинин айырмалануучу жөндөмдүгүнүн жоктугу (жалпы сөздөр, буюмдун формасынын же касиетинин кайталанышы – мисалы, «Газета» сөзү);
- оозеки/графикалык туюнтмасы жок тамгалардын же сандардын айкалышы («ABVGD», «3456», «ABV123»);
- буюмдун сапаттары, анын келип чыгышы жөнүндө адашуу;
- гумандуулуктун жана адептүүлүктүн принциптерине карама-каршылык;
- маданий эстеликтердин аталыштарынын болушу;
- белги расмий символдорду, ысымдарды жана айырмалоочу белгилерди (гербдер, желектер жана эмблемалар) камтыйт;
- кайталанат же мурда катталган товардык белгиге абдан окшош.

Бул белгилердин биринин болушу товардык белгини каттоодон баш тартуу үчүн негиз болуп саналат.

Товардык белгини каттоо милдеттүү эмес, бирок ал бир катар жеңилдиктерди

берет жана бизнестин жетишкендиктерин жана ишкердик репутациясын укуктук жактан коргоого болгон ишеним үчүн өтө маанилүү. Атап айтканда, товардык белгини каттоонун төмөнкү артыкчылыктарын бөлүп көрсөтүүгө болот:

1. Атаандаштардын мыйзамсыз аракеттеринен мамлекеттик коргоо

Фирманын товардык белгисин кыянаттык менен пайдалануу ар кандай формада болушу мүмкүн жана товардык белгиге болгон өзгөчө укук бузулган учурда мыйзам катуу санкцияларды белгилейт: укук бузуучу жарандык, ал эми айрым учурларда административдик, ал тургай кылмыш жоопкерчилигине тартылат. Товардык белгиге белгини мыйзамсыз коюудан тышкары, контрафакттык продукцияны өндүрүү жана сатуу товардык белгинин эң кеңири тараган бузуулары болуп саналат. Бирок аларды болтурбоо же сиздин пайдаңызга чечүүгө болот.

Товардык белги мыйзамсыз коюлган товарлар, ошондой эле товарлардын этикеткалары жана таңгагы жасалма болуп саналат. Укук ээси аларды жүгүртүүдөн алып салууну жана укук бузуучунун эсебинен жок кылууну талап кылууга укуктуу. Мындай чаралар Nike жана Fila логотиптери бар товарларды сатуу менен алектенген ишкерге карата колдонулган: прокурордук текшерүүнүн жыйынтыгы боюнча контрафакттык продукциялар конфискацияланган жана жок кылынган.

Мындан тышкары, товардык белги Бажы кызматынын интеллектуалдык менчик объекттеринин бажы реестрине да киргизилиши мүмкүн. Анда атаандаштар мындай товардык белги менен белгиленген товарларды Кыргыз Республикасына киргизе алышпайт: алар чек арадан мурун эле бажы кызматы тарабынан камакка алынат.

2. Бизнести кеңейтүү жана кирешени көбөйтүү

Товардык белгини каттоо башка нерселер менен катар франшизаны сатууга, ошондой эле лицензиялык келишим боюнча колдонуу үчүн товардык белгиге өзгөчө укуктарды берүүдөн киреше алууга мүмкүндүк берет (мисалы, KFC, Макдоналдс, франчайзингдик компания.)

3. "Патенттик троллдордон" коргоо

Эгерде товардык белги каттоодон өтпөсө, ар ким өзү үчүн товардык белгини каттай алат. "Патент троллдору" – катталбаган бренддерди издеп, аларды өз атына каттатып, соода маркасын колдонууну улантуу мүмкүнчүлүгү үчүн бизнес ээлеринен акча талап кылган адамдар. Ошентип, товардык белгини каттоо бизнеске өзүнүн брендин ишенимдүү өнүктүрүүгө мүмкүндүк берет жана аны атаандаштардын мүмкүн болгон кол салууларынан коргойт.

Өзүңүз үчүн соода белгисин камсыз кылуу үчүн эмне кылышыңыз керек? Товардык белгилер Кыргыз Республикасынын Министрлер кабинетине караштуу интеллектуалдык менчик жана инновациялар агенттиги (Кыргызпатент) тарабынан катталат: катталган товардык белгилер Кыргыз Республикасынын Товардык белгилердин жана тейлөө белгилеринин мамлекеттик реестрине киргизилет. Товардык белгилерди ийгиликтүү каттоо үчүн,

Кыргызпатенттин расмий сайтында көрсөтүлгөн документтерди чогултуу жана кайрылуу тартибин сактоо зарыл.

Бүгүнкү күндө ондогон кыргызстандык ишкерлер товардык белгилерин көчүрүүдөн коргоону чечишет. Алардын саны жылдан жылга өсүп жатат.

Кыргызстанда товардык белгини каттоого арыздардын саны жыл сайын өсүп жатат, 2021-жылы Кыргызпатентке улуттук процедура боюнча 853 жана эл аралык процедура боюнча 2653 өтүнмө келип түшкөн. Ал эми 2022-жылдын 1-январына карата Кыргызпатентте 11487 товардык белги улуттук процедура боюнча жана 46662 товардык белгилер эл аралык процедура боюнча корголот.

Демек, товардык белги – бул ишкананын брендин укуктук коргоонун универсалдуу куралы, ал ийгиликке жетүү жана рынокто орун алуу максатын көздөгөн ар бир бизнестин арсеналында болууга тийиш.

Пайдаланылган адабият:

Оморов Р. О. "Интеллектуалдык менчик". – Бишкек, 2016. - 426 б.

ОСНОВНЫЕ ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРЕКРАЩЕНИЯ ДЕЙСТВИЯ РЕГИСТРАЦИИ ТОВАРНОГО ЗНАКА КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ В СВЯЗИ С ЕГО НЕИСПОЛЬЗОВАНИЕМ



Илиясова Н. З.,
патентный поверенный Кыргызской Республики,
рег. № 40

Аннотация: В настоящей статье рассматриваются основные правовые проблемы, с которыми сталкиваются в Кыргызской Республике при прекращении действия регистрации товарного знака, который не использовался правообладателем или иным лицом с его разрешения непрерывно в течение любых трех лет подряд после его регистрации. Статья отражает проблемы, касающиеся подведомственности и подсудности таких дел, бремени доказывания факта наличия или отсутствия использования товарного знака и номинального использования товарного знака. В статье предлагаются правовые рекомендации по решению указанных проблем.

Ключевые слова: товарный знак, прекращение действия регистрации, аннулирование, неиспользование, подведомственность, подсудность, время доказывания, номинальное использование.

Бывают случаи, когда добросовестная компания вложила немало средств для разработки и продвижения своего бренда, а затем подает заявку на его регистрацию в качестве товарного знака в Кыргызской Республике («КР»). Но Государственное агентство интеллектуальной собственности и инноваций при Кабинете Министров КР («Кыргызпатент») отказывает в регистрации этого бренда, поскольку в КР уже зарегистрирован или заявлен на регистрацию тождественный или схожий товарный знак другой компании (далее по тексту - «старший товарный знак»). Это неудивительно, поскольку с каждым годом в КР увеличивается количество товарных знаков

как местных, так и иностранных компаний и индивидуальных предпринимателей. Так, к началу 2022 года в стране охраняется свыше 11 000 товарных знаков, зарегистрированных по национальной процедуре (подаваемых напрямую в Кыргызпатент), и около 47 000 товарных знаков, охраняемых по международной процедуре (подаваемых через Всемирную организацию интеллектуальной собственности («ВОИС»)). Поскольку в КР право на товарный знак получает тот, за кем приоритет (например, кто первым подал заявку на регистрацию), то неизбежны случаи конфликта заявленного на регистрацию обозначения со старшим товарным знаком.

Что же делать добросовестной компании, которой отказали в регистрации ее бренда? Одним из правовых механизмов для решения этой проблемы является прекращение действия регистрации¹ старшего товарного знака, если он не использовался непрерывно в течение любых трех лет подряд после его регистрации. Однако будет не все так просто, и компании придется столкнуться в КР с правовыми проблемами² аннулирования старшего товарного знака, описанными ниже. Так как в данное время рассматривается проект нового закона КР о товарных знаках, я надеюсь, что законодатель обратит внимание на возникающие сложности, и указанные в данной статье предложения по решению этих проблем³ будут отражены в новом законе. Также поскольку Пленум Верховного суда КР в соответствии с пунктом 3 статьи 98 Конституции КР в настоящее время активно работает над предоставлением разъяснений по вопросам судебной практики, являющихся обязательными для всех судов и судей КР, я надеюсь, что указанные в статье проблемы аннулирования товарного знака вследствие его неиспользования и предложения по их решению будут отражены в одном из постановлений Пленума Верховного суда КР по применению законодательства о товарных знаках.

1. Проблема относительно подведомственности и подсудности дел

Согласно Закону КР «О товарных знаках, знаках обслуживания и наименованиях мест происхождения товаров» («Закон о ТЗ»), дела об аннулировании товарного знака в связи с его неиспользованием подведомственны судам. Иск подает заинтересованная компания –

¹ Далее по тексту вместо фразы «прекращение действия регистрации» будет использоваться слово «аннулирование».

² При этом данная статья не охватывает проблемы касательно (i) доказательства заинтересованности истца в аннулировании товарного знака, (ii) срока неиспользования товарного знака, достаточного для его аннулирования, (iii) даты, начиная с которой имеет силу аннулирование товарного знака вследствие его неиспользования, и (iv) уважительных причин неиспользования ответчиком товарного знака.

³ В целях разработки таких предложений были изучены положения законодательства Армении, Беларуси, Европейского союза, Казахстана, России, Таджикистана и Узбекистана в части, касающейся аннулирования товарного знака в связи с его неиспользованием.

истец, против правообладателя старшего товарного знака – ответчика. Кыргызпатент не должен принимать участие в таких делах ни в качестве соистца (так как он не имеет полномочий требовать у суда аннулирования товарных знаков), ни в качестве соответчика (так как не оспаривается решение, действие или бездействие Кыргызпатента). Однако на практике Кыргызпатент привлекают в качестве соответчика, поскольку в законодательстве есть пробел.

Так, согласно общему правилу, предусмотренному как Гражданским процессуальным кодексом КР («ГПК КР») от 1999 года, так и ГПК КР от 2017 года, подсудность дела определяется по месту нахождения ответчика. ГПК КР предусматривает некоторые исключения из этого правила: так, иск к юридическому лицу может предъявляться по месту нахождения его имущества⁴ или иск о взыскании алиментов может предъявляться по месту жительства истца. При этом ГПК КР не дает аналогичных исключений для дел относительно интеллектуальной собственности. В связи с чем возникает проблема: если ответчик является иностранной компанией, находящейся, например, на территории Италии и не имеющей в КР филиала или представительства⁵, то в какой суд обращаться истцу⁶? Если толковать ГПК КР буквально, то иск придется подавать в суд Италии. Однако по теории это абсурдно, поскольку право интеллектуальной

⁴ По смыслу Гражданского кодекса КР («ГК КР») право на товарный знак не считается имуществом. В связи с чем отпадает возможность подачи иска об аннулировании товарного знака вследствие его неиспользования по месту нахождения имущества ответчика на территории КР.

⁵ Согласно ГПК КР, иски, вытекающие из деятельности филиала или представительства юридического лица, могут предъявляться истцом также по месту нахождения филиала или представительства.

⁶ Такой проблемы нет, если ответчик является местной компанией. В этом случае компания подает иск в суд КР по месту нахождения ответчика. Интересно, что согласно судебной практике даже в таких делах обычно привлекают Кыргызпатент в качестве соответчика. Ранее Кыргызпатент в делах по аннулированию товарного знака вследствие его неиспользования поддерживал в суде сторону ответчика. Хорошо, что в настоящее время такая практика забыта и Кыргызпатент не поддерживает чью-либо сторону, а просит переqualificировать его из соответчика на третье лицо, не заявляющего самостоятельного требования.

собственности по всему миру имеет территориальный характер, т.е. право на товарный знак действует и охраняется только на территории того государства, где такое право предоставлено или признается. Суд Италии не имеет полномочий решать использовался или нет на территории КР товарный знак, зарегистрированный в КР, и тем более его аннулировать. Поэтому чтобы как-то обосновать по закону рассмотрение дела в суде КР, истец указывает, что иск подается по месту нахождения одного из ответчиков – Кыргызпатента, и предъявляет в иске требование к Кыргызпатенту об исключении товарного знака из государственного реестра товарных знаков КР.

До апреля 2020 года указанный способ выхода из правовой неопределенности работал на практике, так как истец мог подавать такие иски в межрайонный суд КР, который был компетентен рассматривать как гражданские (экономические), так и административные дела. Но позже межрайонные суды были упразднены, а рассмотрение гражданских и административных дел было четко разделено. Теперь гражданские дела рассматриваются по первой инстанции в районных судах общей юрисдикции в соответствии с ГПК КР, а административные дела - в специально созданных новых административных судах в соответствии с Административно-процессуальным кодексом КР («АПК КР»). Если в иске имеется требование к какому-либо органу исполнительной власти, то дело должно рассматриваться в административном суде. В связи с этим в настоящее время указание в одном иске требования об аннулировании товарного знака в связи с его неиспользованием⁷ и требования к Кыргызпатенту об исключении этого товарного знака из государственного реестра является несовместимым. Получается, что как по теории, так и по законодательству КР обосновать привлечение Кыргызпатента в качестве ответчика в таких делах затруднительно.

Рекомендация: Поскольку вопрос о подсудности дел относится к процессуальному праву, необходимо дополнить статью 31 ГПК КР положением,

⁷ По законодательству КР такие дела являются гражданскими (экономическими).

предоставляющим право истцам подавать иски относительно прав интеллектуальной собственности по месту нахождения истца или по месту нахождения Кыргызпатента, так как суд зачастую привлекает в качестве третьего лица Кыргызпатент⁸.

2. Проблема относительно бремени доказывания

В соответствии со статьей 65 ГПК КР, лица, участвующие в деле, должны доказать те обстоятельства, на которые они ссылаются как на основания своих требований и возражений. В связи с чем истец обязан вместе с иском предоставить доказательства неиспользования правообладателем его товарного знака, а последний вправе подать возражение на иск с представлением доказательств обратном. При этом согласно статье 152 ГПК КР непредставление ответчиком письменного возражения на иск не препятствует рассмотрению дела судом по имеющимся в нем доказательствам.

Такой подход возложения на истца бремени доказывания отрицательного факта - неиспользования товарного знака ответчиком, является неверным, поскольку это весьма затруднительно, а иногда и невозможно собрать истцу такие доказательства.

Если дело касается аннулирования товарного знака, который зарегистрирован в отношении товаров, которые являются предметами роскоши, реализуемыми в эксклюзивных точках продажи, либо товаров,

⁸ В качестве альтернативы можно было бы передать дела по аннулированию товарного знака в связи с его неиспользованием на рассмотрение Апелляционному совету при Кыргызпатенте, который в отличие от судов КР имеет достаточную специализацию по вопросам интеллектуальной собственности. Такая подведомственность дел не является новшеством в мире: например, товарные знаки Европейского союза (EUTM) и Таджикистана могут быть аннулированы в связи с их неиспользованием на основании решения их патентного ведомства. Однако в 2021 г. КР ратифицировал Договор о товарных знаках ЕАЭС, согласно которому товарный знак ЕАЭС аннулируется вследствие его неиспользования на основании решения суда. Будет неправильно, если национальные товарные знаки и знаки, зарегистрированные через ВОИС, будут аннулировать на основании решения Апелляционного совета, а товарные знаки ЕАЭС – через суд. В связи с чем в настоящее время в КР отсутствует возможность изменения подведомственности таких дел.

которые до выпуска на рынок должны проходить обязательную регистрацию в компетентных органах (например, лекарства) или маркировку средствами цифровой идентификации (например, алкогольная или табачная продукция), то есть шанс собрать доказательства. Можно обратиться в эксклюзивные точки продажи с просьбой предоставить информацию, реализовывался ли товар с таким товарным знаком либо уточнить у компетентных органов, регистрировали или выдавали ли они код маркировки товару с данным товарным знаком. В отношении других товаров⁹ собрать доказательства намного сложнее. Более того, для сбора доказательств в отношении любых товаров требуется помощь лицензированного адвоката, которому по закону лица обязаны предоставлять необходимую информацию¹⁰. При этом не исключено, что даже адвокату могут отказать в предоставлении необходимой информации, ссылаясь на невозможность разглашения коммерческой или иной охраняемой законом тайны.

Доказать неиспользование товарного знака в отношении услуги обычно невозможно. Выяснить, использовался ли товарный знак при предоставлении услуги, можно в основном только с помощью внутренних документов правообладателя, таких как договоры оказания услуг, акты о приемке услуг, счета на оплату, деловая переписка и т.д., к которым у истца доступа нет. Если по законодательству КР до оказания услуг лицо обязано получить лицензию или разрешение, то можно уточнить у соответствующих компетентных органов, выдавались ли правообладателю лицензия / разрешение на тот вид услуги, в отношении которого зарегистрирован товарный знак. Если правообладателю они не выдавались, то он не имел права оказывать такие услуги, а товарный знак не мог быть использован. Если же правообладатель получал лицензию / разрешение, то такое доказательство имеет только косвенный характер: оно напрямую не подтверждает, оказывал ли фактически

⁹ Товары, которые не подлежат обязательной регистрации в компетентных органах и/или являются товарами повседневного спроса, которые обычно реализуются повсеместно и/или не нуждаются в рекламе и т.д.

¹⁰ Пункт 2 части 1 статьи 25 Закона КР «Об Адвокатуре Кыргызской Республики и адвокатской деятельности».

правообладатель определенный вид услуги под данным товарным знаком.

Рекомендация: Бремя доказывания в делах по аннулированию вследствие неиспользования товарного знака Европейского союза (EUTM), России и Таджикистана лежит на ответчике - правообладателе. Такой подход является разумным, поскольку правообладателю намного легче подтвердить использование своего товарного знака. Если он не использовал свой знак, то он может собрать доказательства, подтверждающие уважительные причины его неиспользования¹¹. Также такой подход снижает временные и финансовые затраты для истца, поскольку ему не требуется проводить исследование рынка на предмет отсутствия использования товарного знака и собирать доказательства, при этом и ответчику это будет не затратно, так как основные доказательства уже имеются у него на руках. В связи с чем необходимо применить такой же подход и в КР путем внесения изменений в Закон о ТЗ.

3. Проблема относительно «номинального использования» товарного знака

К сожалению, согласно законодательству и известной судебной практике КР¹², номинальное использование товарного знака считается достаточным для отказа судом в его аннулировании. Под номинальным (искусственным, мнимым) использованием товарного знака имеют в виду его использование с целью сохранения

¹¹ Согласно Закону о ТЗ, при решении вопроса об аннулировании товарного знака в связи с его неиспользованием могут быть приняты во внимание представленные ответчиком доказательства того, что товарный знак не использовался по независящим от него обстоятельствам, в том числе ограничения, устанавливаемые государством к товарам, для которых зарегистрирован товарный знак.

¹² Согласно Кыргызпатенту, с 2008 г. по декабрь 2021 г. они принимали участие в 82 судебных делах по аннулированию товарного знака в связи с его неиспользованием (из них 57 исковых заявлений были удовлетворены, 23 - оставили без удовлетворения, а 2 - находились на стадии рассмотрения). Статистики с 1991 г. (с момента провозглашения независимости КР) по 2007 г. не имеется. При этом в Информационно-правовой системе «ТОКТОМ» находятся только 24 судебных решений относительно 20 судебных дел по аннулированию товарного знака в связи с его неиспользованием. В других открытых источниках КР судебных решений по таким делам не имеется.

действия регистрации товарного знака без реального намерения его применения на товарах или при оказании услуг. Применяемый в КР подход является некорректным, поскольку допускает оставления в силе «мертвых» товарных знаков, зарегистрированных в целях недобросовестной конкуренции или злоупотребления правом¹³. Так, какая-нибудь местная недобросовестная компания, которая желает не допустить на рынок КР товар иностранного конкурента, может опередить и зарегистрировать в КР бренд конкурента в качестве товарного знака, а после запретить¹⁴ конкуренту ввоз на территорию КР его товаров, обозначенных таким товарным знаком. Таким образом, реальный производитель товара лишается права продавать свой товар на территории КР. Затем если местная компания фактически не использует этот товарный знак, то в целях сохранения преграды своему конкуренту она может не допустить аннулирования «мертвого» товарного знака, доказав в суде лишь его номинальное использование, например, следующим образом:

а) Согласно части 2 статьи 1110 ГК КР, выдача лицензии на пользование товарным знаком считается его использованием. Пользуясь данным положением, недобросовестный правообладатель может каждые три года или задним числом оформлять лицензионный договор¹⁵ с какой-нибудь третьей компанией, лицензиатом, для подтверждения использования «мертвого» товарного знака. Это подтверждается и судебной практикой: суды КР считают, что достаточно выдачи

правообладателем лицензии для недопущения аннулирования товарного знака несмотря на то, что фактически товарный знак не был применен на товарах или при оказании услуг ни самим правообладателем, ни лицензиатом.

В соответствии со статьей 24 Закона о ТЗ лицензионный договор регистрируется в Кыргызпатенте и вступает в силу с даты его регистрации. Без этой регистрации договор считается недействительным. Недобросовестный правообладатель обычно обходит требование данного положения, ссылаясь на часть 3 статьи 19 Сингапурского договора о законах по товарным знакам, согласно которой КР «не может требовать регистрации лицензии в качестве условия для того, чтобы использование знака лицензиатом рассматривалось как использование от имени правообладателя товарного знака в ходе процедур, связанных с приобретением, поддержанием в силе и защитой знаков»¹⁶.

б) Согласно Закону о ТЗ, использованием может быть признано применение товарного знака в качестве адреса в сети интернет (доменное имя). К сожалению, суды КР не анализируют: (i) использовалось ли доменное имя в отношении товаров и услуг, для которых зарегистрирован товарный знак (возможно, что к примеру товарный знак «Apple» зарегистрирован в отношении смартфонов и ноутбуков, а на веб-сайте «www.apple.com» предлагаются другие товары или услуги, например, услуги парикмахера), (ii) имеют ли соответствующие потребители КР реальный доступ к данному веб-сайту¹⁷ (т.е. предлагаются ли товары и услуги на веб-сайте на языке потребителей КР - кыргызском и русском, а если веб-сайт позволяет потребителям сделать онлайн заказ товаров и услуг, то распространяется ли такая возможность и

¹³ К сожалению, в настоящее время Закон о ТЗ не предусматривает прямого основания для аннулирования товарного знака, если действия правообладателя, связанные с предоставлением правовой охраны такому товарному знаку, признаны недобросовестной конкуренцией или злоупотреблением правом.

¹⁴ Согласно Закону о ТЗ, правообладатель товарного знака имеет исключительное право пользоваться и распоряжаться товарным знаком, а также запрещать его использование другими лицами. Никто не может использовать в КР товарный знак без разрешения его правообладателя.

¹⁵ Согласно Закону о ТЗ, право на использование товарного знака может быть предоставлено правообладателем товарного знака (лицензиаром) другому лицу (лицензиату) по лицензионному договору в отношении одного товара, нескольких или всех товаров, для которых знак зарегистрирован.

¹⁶ Согласно Закону о ТЗ, если вступившим в установленном законом порядке в силу международным договором, участницей которого является КР, установлены иные правила, чем те, которые содержатся в Законе о ТЗ, то применяются правила международного договора.

¹⁷ Особенно данный вопрос касается тех доменов, которые зарегистрированы не в зоне .KG (например, www.apple.kg), а в иностранных или иных сегментах сети интернет (например, www.apple.ru, www.apple.com и т.д.).

на потребителей КР), (iii) имеются ли доказательства того, что действительно определенное количество потребителей КР посещало данный веб-сайт в течение определенного периода времени.

в) Суды КР не анализируют, является ли использование товарного знака реальным, без цели сохранить только его правовую охрану. Поэтому вполне вероятно, что лишь для поддержания в силе товарного знака и создания видимости его использования правообладатель может произвести и продать единичные экземпляры товара повседневного спроса (например, один раз в течение трехлетнего периода произвести и продать только 10 штук недорогого туалетного мыла) и в суде представить соответствующие доказательства.

Таким образом, правообладатель путем искусственного использования товарного знака создает преграду для вхождения на рынок КР товаров или услуг реального производителя или поставщика услуг.

Рекомендация: В первую очередь необходимо признать часть 2 статьи 1110 ГК КР, согласно которой выдача лицензии считается использованием товарного знака, как утратившую свою силу. Также необходимо отразить в Законе о ТЗ и/или в постановлении Пленума Верховного суда КР следующие основные критерии¹⁸ реального использования товарного знака:

а) Реальным (подлинным, фактическим) использованием товарного знака считается его применение в целях непосредственного введения в гражданский оборот товаров или услуг, в отношении которых зарегистрирован товарный знак. Реальным использованием товарного знака не является его использование только в целях сохранения действия регистрации товарного знака. Реальное использование должно соответствовать основной функции товарного знака, которая заключается в том, чтобы позволить потребителям отличать соответственно товары или услуги одних юридических или физических лиц от однородных товаров или услуг других

юридических или физических лиц¹⁹. Использование товарного знака должно быть публичным, т.е. направленным в отношении потенциальных потребителей. Использование исключительно внутри своей компании или группы компаний не считается реальным использованием товарного знака. Необходимо оценить, использовался ли оспариваемый товарный знак в отношении каждого вида товара и/или услуги, для которых он зарегистрирован и по которым истец требует аннулировать товарный знак.

б) Доказательства использования товарного знака должны включать информацию, указывающую на место и время его использования. При рассмотрении дела необходимо изучить, действительно ли представленные документы и иные материалы, такие как договоры, счета-фактуры, этикетки, упаковки, прайс-листы, каталоги, фотографии, рекламные объявления и иная информация, содержащаяся в печатных изданиях и на веб-сайтах, отражают использование товарного знака в соответствующей территории в рамках определенного периода времени.

в) Вопрос о том, считается ли использование товарного знака реальным, зависит от обстоятельств каждого дела, включая (i) характер товаров и услуг, в отношении которых зарегистрирован товарный знак (например, товары повседневного спроса или промышленного назначения, дорогой или дешевый товар), (ii) вид рынка товаров и услуг (например, рынок продовольственных товаров или рынок недвижимости), (iii) территориальный масштаб, а также частота и регулярность использования товарного знака, (iv) размер бизнеса, производственные и маркетинговые мощности правообладателя и т.д. Указанные обстоятельства должны быть оценены только в совокупности, но не по отдельности.

г) Необходимо учитывать использование товарного знака только на территории КР. При этом товарный знак не обязательно должен использоваться на всей территории КР, чтобы использование было признано реальным.

¹⁸ Аналогичные критерии применяются в Армении, Беларуси, Европейском союзе, России.

¹⁹ Часть 1 статьи 2 Закона о ТЗ.

Важно проанализировать, насколько использование товарного знака в определенной части территории КР влияет на внутренний рынок и является ли оно достаточным для сохранения правообладателем своей доли рынка и способствует ли оно коммерчески значимому присутствию соответствующих товаров и услуг на этом рынке. Исходя из вышеуказанного, использование товарного знака только на территории одного города может быть признано реальным, если такой город является большим по площади и численности населения со значительным экономическим влиянием на внутренний рынок.

д) Невозможно заранее установить количественный порог для оценки подлинности использования товарного знака. Использование товарного знака не всегда должно быть количественно значимым, чтобы считаться подлинным, поскольку это зависит от характера и вида рынка соответствующих товаров и услуг (например, в отношении предметов роскоши и иных дорогостоящих товаров)²⁰.

е) Часто бывает, что после регистрации товарного знака правообладатель использует его в несколько измененном виде (например, инверсия цвета, использование строчных букв вместо прописных, пропуск знаков препинания и т.д.). В законодательстве КР не предусмотрено прямого положения²¹, регулирующего вопрос,

можно ли использование измененного товарного знака считать подлинным. В связи с чем необходимо уточнить, что использование товарного знака в форме, отличной от зарегистрированной, считается реальным использованием, если изменения отдельных элементов товарного знака не меняют его существа. Во всех случаях необходимо оценить, затрагивают ли изменения восприятие товарного знака в целом (общее впечатление) или его основных различительных (т.е. занимающих доминирующее положение и влияющих на восприятие знака в целом) элементов. Если изменения касаются только слабых элементов товарного знака, то использование такого измененного знака может быть признано реальным. Поскольку словесные товарные знаки регистрируются без испрашивания охраны в отношении какого-либо цвета/цветового сочетания, шрифта и размера букв, то использование такого знака с применением определенного цвета, шрифта и размера букв признается реальным использованием при условии, что изменения не затрагивают восприятие товарного знака в целом или его основных различительных элементов.

Заключение: Вышеуказанные правовые проблемы при аннулировании товарного знака вследствие его неиспользования создают много преград для добросовестных компаний, которые желают использовать тот или иной товарный знак на территории КР. В связи с чем необходимо, чтобы законодатель и суды КР обратили свое внимание на данные проблемы. Надеюсь, что рекомендации, отраженные в настоящей статье, помогут им в решении этих проблем.

²⁰ Например, доказательства, подтверждающие, что правообладатель продал в Финляндии 4 оксигенатора в 1998 г., 105 штук в 1999 г. и 12 штук в 2001 г. на общую сумму 19 901,76 евро были признаны достаточным для признания подлинного использования товарного знака Европейского союза, зарегистрированного в отношении оксигенаторов, ввиду дороговизны такого товара на рынке медицинских изделий (10/09/2008, T-325/06, Cario, EU:T:2008:338).

²¹ При этом согласно статье 8 Закона о ТЗ после подачи заявки на регистрацию товарного знака заявитель может внести изменения в заявленное обозначение, которые существенно не изменяют его. Также согласно статье 16 Закона о ТЗ после регистрации товарного знака правообладатель вправе изменить отдельные элементы товарного знака, не меняющего его существа, а после обязан уведомить об этом Кыргызпатент. В соответствии с Правилами составления, подачи и рассмотрения заявки на регистрацию товарного знака и знака обслуживания, товарный знак считается

измененным по существу, если изменения затрагивают восприятие заявленного обозначения в целом или его основных (т.е. занимающих доминирующее положение и влияющих на восприятие знака в целом) элементов. К таким изменениям, в частности, относятся: включение в обозначение или исключение из него словесного либо основного изобразительного элемента; фонетическое или смысловое изменение словесного элемента; графическое или смысловое изменение основного изобразительного элемента.

Список источников и литературы:

1. Конституция КР (введена в действие Законом КР от 5 мая 2021 года № 59);
2. Административно-процессуальный кодекс КР от 25 января 2017 года № 13;
3. Гражданский кодекс КР, Часть I, от 8 мая 1996 года № 15;
4. Гражданский кодекс КР, Часть II, от 5 января 1998 года № 1;
5. Гражданский процессуальный кодекс КР от 29 декабря 1999 года № 146;
6. Гражданский процессуальный кодекс КР от 25 января 2017 года № 14;
7. Закон КР «Об Адвокатуре КР и адвокатской деятельности» от 14 июля 2014 года № 135;
8. Закон КР «О товарных знаках, знаках обслуживания и наименованиях мест происхождения товаров» от 14 января 1998 года № 7;
9. Правила составления, подачи и рассмотрения заявки на регистрацию товарного знака и знака обслуживания, утвержденные постановлением Правительства КР от 27 октября 2011 года № 685;
10. Договор о товарных знаках, знаках обслуживания и наименованиях мест происхождения товаров Евразийского экономического союза (ЕАЭС), ратифицированный Законом КР от 26 февраля 2021 года № 22;
11. Сингапурский договор о законах по товарным знакам от 28 марта 2006 года, ратифицированный Законом КР от 5 апреля 2008 года № 51;
12. Закон Республики Армения «О товарных знаках и знаках обслуживания, наименованиях мест происхождения товаров» от 31 марта 2000 года № ЗР-41;
13. Закон Республики Беларусь «О товарных знаках и знаках обслуживания» от 5 февраля 1993 года № 2181-XII;
14. Постановление Пленума Верховного Суда Республики Беларусь «О некоторых вопросах применения законодательства при рассмотрении гражданских дел, связанных с защитой права на товарный знак и знак обслуживания» от 28 сентября 2005 года № 9;
15. Закон Республики Казахстан «О товарных знаках, знаках обслуживания и наименованиях мест происхождения товаров» от 26 июля 1999 года № 456-І;
16. Гражданский кодекс Российской Федерации, часть 4, от 18 декабря 2006 года № 230-ФЗ;
17. Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации «О применении части четвертой Гражданского кодекса Российской Федерации» от 23 апреля 2019 года № 10;
18. Закон Республики Таджикистан «О товарных знаках и знаках обслуживания» от 5 марта 2007 года № 234;
19. Закон Республики Узбекистан «О товарных знаках, знаках обслуживания и наименованиях мест происхождения товаров» от 30 августа 2001 года № 267-II;
20. Guidelines for examination of European Union trademarks, European Union Intellectual Property Office (EUIPO), Part C, Opposition, 01.03.2021 (Руководство по экспертизе товарных знаков Европейского Союза, Ведомство по интеллектуальной собственности Европейского Союза (EUIPO), Часть C, Оппозиция, 01.03.2021);
21. Guidelines for examination of European Union trademarks, European Union Intellectual Property Office (EUIPO), Part D, Cancellation, 01.03.2021 (Руководство по экспертизе товарных знаков Европейского Союза, Ведомство по интеллектуальной собственности Европейского Союза (EUIPO), Часть D, Аннулирование, 01.03.2021).

2021-ЖЫЛДАГЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК МЕНЧИК УКУКТАРЫН ИШКЕ АШЫРУУ ЖАНА СОТ ПРАКТИКАСЫ

Белгилүү болгондой, интеллектуалдык менчик объектилери актив болуп эсептелет: аларды кандай болбосун башка менчик объектилери катары сатып алууга, сатууга, лицензияга берүүгө, алмаштырууга же акысыз берүүгө болот. Бул объектилерди түзүү, каттоо жана пайдалануу учурунда көп талаш-тартыштар пайда болот. Мындай учурларда таламдаш жак сотко же сотко чейинки органдарга кайрыла алат.

Интеллектуалдык менчик жаатындагы талаш-тартыштарды сотко чейин жөнгө салуу

Кыргыз Республикасында Интеллектуалдык менчик боюнча талаш-тартыштарды сотко чейин жөнгө салуу боюнча милдеттүү баштапкы орган болуп Кыргызпатенттин алдындагы Апелляциялык кеңеш саналат. Анын милдеттерине айрым категориядагы иштер боюнча талаш-тартыштарды сотко чейин кароо жана алар боюнча чечим чыгаруу, каршы пикирлерди жана арыздарды кароодо өтүнмө ээлеринин, өнөр жай менчик объектилерине коргоо документтеринин ээлеринин мыйзам менен корголгон укуктарын, ошондой эле жеке жана юридикалык жактардын кызыкчылыктарын камсыз кылуу кирет.

2021-жылдагы талаш-талаштардын негизги бөлүгү товардык белгилерге тийиштүү болгон. Отчеттук мезгилде Кыргызпатентке караштуу Апелляциялык кеңештин өндүрүшүнө 16 каршы пикир келип түштү:

- 9 каршы пикир белгини товардык белги катарында каттоодон баш тартуу жөнүндө экспертизанын чечимине берилген;

- 5 каршы пикир белгилерди товардык белги катарында каттоо жөнүндө экспертизанын чечимине каршы берилген;

- 1 каршы пикир товардык белгини каттоодон баш тартуу жөнүндө алдын ала экспертизанын чечимине берилген;

- 1 каршы пикир ойлоп табууга берилген патентке каршы берилген.

2021-жылы 12 каршы пикир каралган, алардын ичинен 7 канааттандырылган жана 5 каршы пикир боюнча баш тартылган, 4 каршы пикир 2022-жылга өткөн.

Сот практикасы

Интеллектуалдык менчик жаатындагы талаш-тартыштарды кароонун сапатын жогорулатуу, аларды чечүүдө жалпы ыкманы иштеп чыгуу, ошондой эле Интеллектуалдык менчик укуктарын коргоонун көйгөйлөрүн аныктоо үчүн Интеллектуалдык менчик жаатындагы талаш-тартыштарды кароо боюнча сот иштери жөнүндө маалыматтарды чогултуу, тутумдаштыруу жүргүзүлөт.

2021-жылы Кыргызпатенттин өкүлдөрү Кыргыз Республикасынын ар түрдүү сот инстанцияларында Интеллектуалдык менчик жаатындагы 33 талаш-тартышты кароого катышкан.

Соттук иштер төмөнкү 4 категорияга бөлүүгө болот.

1. Өнөр жай менчик объектилери (ойлоп табуулар, пайдалуу моделдер жана өнөр жай үлгүлөрү) жана жекелештирүү каражаттары (товардык белгилер, тейлөө белгилери ж. б.) боюнча сот иштери;

2. Мамлекеттик органдын ченемдик эмес актысын (Кыргызпатентке караштуу Апелляциялык кеңештин чечимдерин жана Кыргызпатенттин

чечимдерин) жокко чыгаруу жөнүндө сот иштери;

3. Автордук укук объектилери боюнча сот иштери;

4. Кыргызпатент тарабынан авторлордун жана укук ээлеринин мүлктүк

укуктарын жамааттык башкаруу боюнча уюмдун функцияларын аткаруунун алкагында сот иштери.



Жалпысынан **1-категория** боюнча 2021-жылы 11 иш каралган, Кыргызпатент аларда үчүнчү тарап катары катышууга тийиш болсо да, доогер жана сот тарабынан жоопкер катары жаңылыш таанылган. Иштерди кароонун жыйынтыгында төмөнкү чечимдер кабыл алынды: канааттандырылды – 7, баш тартылган – 3, кароосуз калтырылган – 1.

2-категория боюнча Апелляциялык кеңештин жана Кыргызпатенттин чечимдерине карата Бишкек шаарынын административдик сотуна административдик доо арыздар берилген. Бул категориядагы иштер боюнча 1 доо арыз канааттандырылган, канааттандыруудан баш тартылды – 1, кароосуз калтырылды – 3, убактылуу токтотулду – 1, 2022-жылы кароодо – 2.

3-категориядагы сот иштери авторлор же укук ээлери тарабынан автордук укук объектилерине демилгеленет. Бул иштер негизинен кайсы бир тарап автордун уруксатысыз анын чыгармасын пайдаланган учурларга тиешелүү, ошонун натыйжасында

авторго же укук ээсине сот органдарына кайрылууга туура келет. Мындай учурларда Кыргызпатент адис, эксперт же үчүнчү жак катары катышууга тартылышы мүмкүн.

Алсак, 2021-жылы соттор тарабынан 9 иш каралды. Бардык 9 иштин ичинен 3 доо арыз канааттандырылган, ал эми 4 иш боюнча өндүрүш убактылуу токтотулган. 2 доо арыз боюнча өндүрүш жарашуу макулдашуусу түзүлгөндүгүнө байланыштуу токтотулган.

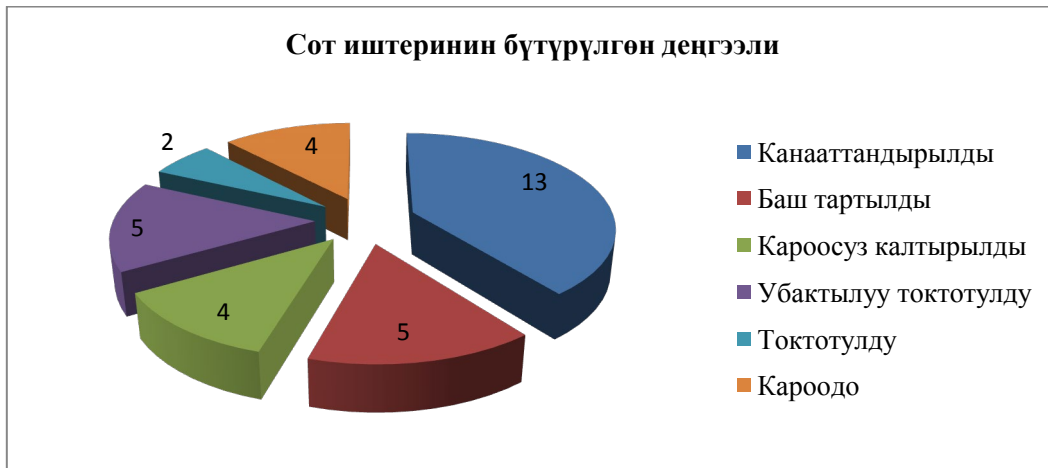
Отчеттук мезгилде **4-категория** боюнча соттор тарабынан Кыргызпатенттин 5 доо арызы каралган жана каралып жатат:

- лицензиялык келишим түзүүгө мажбурлоо жөнүндө – 2;

- автордук сый акыны өндүрүү жөнүндө-3.

Бардык 5 иштин ичинен 2 доо арыз канааттандырылган, баш тартылган - 1, кароодо - 2.

2021-жылдагы бардык категориялар боюнча Кыргыз Республикасынын ар кандай соттору тарабынан каралган сот иштеринин жыйынтыктары:



Белгилей кетсек, эгерде мурда соттор Интеллектуалдык менчик маселелери боюнча жетишерлик билбесе, анткени көптөгөн иштер боюнча чечимдер Кыргызпатенттин же авторлор менен укук ээлеринин пайдасына чыгарылбаса, акыркы жылдардагы тенденция Интеллектуалдык менчик маселелери боюнча судьялардын маалымдуулугу жогорулагандыгын көрсөтүп турат.

Интеллектуалдык менчик жаатындагы талаш-тартыштарды карап чыгуунун жыйынтыктары укуктук маданияттын белгилүү бир жогорулашына алып келген, Кыргызпатенттин Интеллектуалдык менчик объектилерин пайдалануучулардын арасында түшүндүрүү иштеринин оң натыйжасы экендигин күбөлөндүрөт.

ОСУЩЕСТВЛЕНИЕ ПРАВ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ И СУДЕБНАЯ ПРАКТИКА В 2021 ГОДУ

Как известно, объекты интеллектуальной собственности являются активом: их можно покупать, продавать, лицензировать, обменивать или отдавать безвозмездно, как любые другие объекты собственности. В ходе создания, регистрации и использования этих объектов нередко возникают споры. В таких случаях заинтересованное лицо может обратиться в суд или досудебные органы.

Досудебное регулирование споров в сфере интеллектуальной собственности

В Кыргызской Республике обязательным первичным органом по досудебному регулированию споров по интеллектуальной собственности является Апелляционный совет при Кыргызпатенте. В его задачи входят досудебное рассмотрение споров по определенным категориям дел и вынесение по ним решений, обеспечение охраняемых законом прав заявителей, владельцев охраняемых документов на объекты промышленной собственности, а также интересов физических и юридических лиц при рассмотрении возражений и заявлений.

Основная часть споров в 2021 году касалась товарных знаков. В отчетный период в производство Апелляционного совета при Кыргызпатенте поступило 16 возражений:

- 9 возражений подано на решение экспертизы об отказе в регистрации обозначения в качестве товарного знака;

- 5 возражений подано против решения экспертизы о регистрации обозначений в качестве товарных знаков;

- 1 возражение подано на решение предварительной экспертизы об отказе в регистрации товарного знака;

- 1 возражение подано против выданного патента на изобретение.

За 2021 год рассмотрено 12 возражений, из них 7 - удовлетворено и отказано по 5 возражениям, 4 возражения перешли в 2022 год.

Судебная практика

Для повышения качества рассмотрения, выработки общего подхода при разрешении споров в области интеллектуальной собственности, а также выявления проблем в сфере защиты прав интеллектуальной собственности проводится сбор, систематизация и обзор данных о судебных делах по рассмотрению споров в области интеллектуальной собственности.

Так, в 2021 году представители Кыргызпатента привлекались к участию в рассмотрении 33 споров в области интеллектуальной собственности в различных судебных инстанциях Кыргызской Республики. Судебные дела можно разделить на следующие 4 категории.

1. Судебные дела по объектам промышленной собственности (изобретения, полезные модели и промышленные образцы) и средствам индивидуализации (товарные знаки, знаки обслуживания и т.п.);

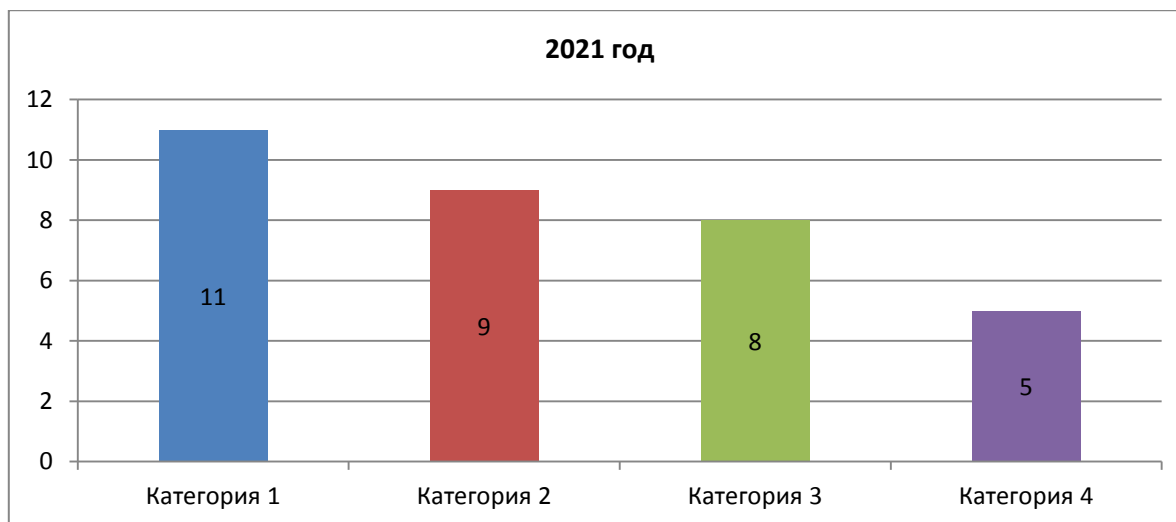
2. Судебные дела об отмене не нормативного акта государственного органа

(Решений Апелляционного совета при Кыргызпатенте и решений Кыргызпатента);

3. Судебные дела по объектам авторского права;

4. Судебные дела в рамках выполнения Кыргызпатентом функций

организации по коллективному управлению имущественными правами авторов и правообладателей.



В целом по **1 категории** за 2021 год рассматривалось 11 дел, в которых Кыргызпатент ошибочно признавался истцами и судом в качестве ответчика, хотя должен был участвовать в качестве третьей стороны. По итогам рассмотрения дел были приняты следующие решения: удовлетворено – 7, отказано – 3, оставлено без рассмотрения – 1.

По **2 категории** были поданы административные иски в Административный суд города Бишкек на решения Апелляционного совета и Кыргызпатента. По данной категории дел удовлетворен – 1 иск, отказано в удовлетворении – 1, оставлено без рассмотрения – 3, приостановлено – 1, на рассмотрении в 2022 году – 2.

Судебные дела по **3 категории** инициируются самими авторами или правообладателями на объекты авторского права. Эти дела в основном касаются тех случаев, когда какая-либо сторона без разрешения автора использует его произведение, вследствие чего автору или

правообладателю приходится обращаться в судебные органы. В этих случаях Кыргызпатент может быть привлечен в качестве специалиста, эксперта или третьего лица.

Так, за 2021 год судами рассматривались 9 дел. Из всех 9 дел 3 исковых заявления были удовлетворены, а по 4 делам производство было приостановлено. По 2 искам производство прекращено в связи с заключением мирового соглашения.

По **4 категории** за отчетный период судами рассматривались и рассматриваются 5 исковых заявлений Кыргызпатента:

- о понуждении заключить лицензионный договор – 2;
- о взыскании авторского вознаграждения – 3.

Из всех 5 дел 2 исковых заявления были удовлетворены, отказано 1, на рассмотрении – 2.

Результаты судебных дел, рассмотренные в 2021 году различными судами Кыргызской Республики по всем категориям:



Следует отметить, что, если раньше суды не были достаточно осведомлены в вопросах интеллектуальной собственности, поскольку по многим делам решения выносились не в пользу Кыргызпатента или не в пользу авторов и правообладателей, то тенденция за последние годы показывает, что осведомленность судей в вопросах интеллектуальной собственности возрастает.

Результаты рассмотрения споров в области интеллектуальной собственности свидетельствуют также о положительном эффекте разъяснительной деятельности Кыргызпатента среди пользователей объектов интеллектуальной собственности, повлекшее определенное повышение правовой культуры.



Чочунбаева Д. И.,

*Эксперт по нематериальному культурному наследию и развитию ремесел,
Почетный член Правления и Советник
Всемирного Ремесленного Совета
Азиатско-тихоокеанского региона – WCC-APR,
Член Правления Союза художников КР.*

Чочунбаева Динара Илимбековна – художник и общественный деятель, руководитель социальных и арт-проектов. В 2000 - 2008 гг. возглавляла Ассоциацию организаций, поддерживающих развитие ремесел в Центральной Азии – CACSA, которая объединяла 76 ремесленных организаций во всех пяти странах региона и реализовала более 50 проектов по развитию традиционных ремесел. С 2004 года является региональным координатором программы UNESO/WCC «Знак Качества за ремесленную продукцию в Центральной Азии». В 2006 году основала международный фестиваль традиционной культуры и ремесел «Оймо», который сегодня в Центральной Азии является одним из самых успешных рынков для ремесленников и привлекательным мероприятием для туристов. В 2009 года учредила Общественный Фонд «Ресурсный Центр в Кыргызстане Центрально-азиатской Ассоциации организаций, поддерживающих ремесел - CACSARC-kg» и региональную команду тренеров, обучивших сотни ремесленников в стране и за ее пределами.

В 2010 году возглавила национальные рабочие группы по подготовке номинаций от Кыргызской Республики: «Искусство изготовления кыргызских войлочных ковров «шырдак» и «ала-кийиз» и «Изготовление юрты – традиционного жилища кыргызов и казахов и ее внутреннего убранства» для включения в Список нематериального культурного наследия ЮНЕСКО. Обе номинации по кыргызским традиционным знаниям были включены в Список НКН ЮНЕСКО в 2012 и 2014 году соответственно. Провела несколько исследований по ремеслам в Кыргызстане, Таджикистане, Грузии и Турции. Является автором ряда статей и альбома «Шырдак - кыргызский войлочный ковер». С 2012 по 2016 года была вице-президентом Всемирного Ремесленного Совета Азиатско-тихоокеанского региона по Центральной Азии, в 2017 году - координатором по Центральной Азии онлайн издания WCC-APR «Энциклопедия ремесел Азии». С 2018 года является экспертом проекта «Creative Spark» по поддержке молодых предпринимателей, развивающих в Кыргызстане бизнес на основе нематериального культурного наследия. За свою деятельность в сфере образования и культуры имеет государственные и международные награды.

ВОЙЛОЧНЫЕ ТРАДИЦИИ, КАК ЧАСТЬ НЕМАТЕРИАЛЬНОГО КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ КЫРГЫЗСКОГО НАРОДА В ПРОШЛОМ И НАСТОЯЩЕМ

*«Кыргыз кийизге туулат» (макал)
«Кыргыз родится на войлоке» (пословица)*

Аннотация: Настоящая статья освещает вопросы сохранения в Кыргызской Республике нематериального культурного наследия (НКН) и развития креативных индустрий на основе НКН, в том числе в ремесленной сфере. Она состоит из экскурса в историю развития ремесленного движения в независимом Кыргызстане и краткого обзора современной ситуации с развитием ремесленничества, выводов и рекомендаций. В статье показаны достижения творцов в ремесленном секторе и имеющиеся в стране проблемы с сохранением ремесленного наследия, передачей традиционных знаний и навыков от старшего поколения носителей НКН младшему и развитием индивидуального и коллективного предпринимательства на основе ремесел. А также усилия, которые предпринимаются для их решения самими ремесленниками, дизайнерами, местными и зарубежными поддерживающими организациями и правительством Кыргызской Республики. На основании обзора экспертом сделаны выводы и рекомендации для разных секторов общества по улучшению уровня жизни ремесленников и расширению рынка сбыта при сохранении традиционной культуры и культурного наследия.

Ключевые слова: Нематериальное культурное наследие, традиционные знания и навыки, войлочные технологии, носители НКН, передача знаний, ремесленники, дизайнеры, традиции и инновации, цепочка добавленной стоимости, ремесленный рынок, креативные индустрии.

Эпоха глобализации ставит под угрозу как традиционный жизненный уклад многих народов, так и сохранение традиционных культур. Поп-культура через Интернет и другие средства масс-медиа способствует культурной унификации людей, в первую очередь молодежи, в планетарном масштабе. Обесценивание в молодежной среде традиционных социо-культурных ценностей является сегодня реальной угрозой для сохранения культур разных этносов и культурного разнообразия народов Земли. Кыргызский народ из-за своей малочисленности и способности быстро адаптироваться к новым условиям, подвергается по сравнению с большими нациями гораздо большему риску ускоренной потери своего языка, традиционной культуры и, в итоге, национальной идентичности.

Кыргызстан ратифицировал Конвенцию ЮНЕСКО 2003 года об охране нематериального культурного наследия (НКН) в 2006 году. Несмотря на экономические и политические проблемы, национальные органы при участии носителей НКН, местных сообществ и НПО прилагают

усилия для реализации своих обязательств по ее выполнению. Жогорку Кенеш принял ряд законов по охране традиционных знаний, в 2012 году была принята Национальная программа КР по изучению, продвижению, популяризации и сохранению нематериального культурного наследия. Идентификация и инвентаризация элементов НКН ведется в Кыргызстане с 2007 года. В настоящее время в национальный Перечень НКН внесено 114 элементов, охватывающих устное народное творчество, исполнительское искусство, национальные игры, празднично-обрядовую культуру, техники и технологии, связанные с традиционными ремеслами, музыкальными инструментами, одеждой, кухней, и пр.¹

Ремесленное наследие кыргызов представлено такими элементами, как юрта и ее внутреннее убранство, одежда, украшения, конское снаряжение, музыкальные инструменты и др. К наследию относятся ремесленные техники: сайма-вышивка, курак-лоскутное шитье, терметкачество, обработка кожи, кости, дерева и

¹ <https://ich.unesco.org>

пр. Орнамент и его значение является важным компонентом традиционных знаний и также относятся к НКН. Кроме знаний и навыков по изготовлению ремесленных изделий, наследием считаются знания и навыки по добыче и обработке сырья. В

качестве сырья кыргызские ремесленники использовали продукты скотоводческой и охотничьей деятельности: шерсть, кожу, шкуры, рога домашних и диких животных. А также, местные природные материалы: растения и минералы.



Особое место у кочевников занимали войлочные технологии и традиции. Кыргызы, которые вели кочевой образ жизни и имели ограниченные сырьевые ресурсы, в основном только продукты своей скотоводческой деятельности, с древних времен владели уникальными знаниями и навыками по первичной обработке шерсти, которые включают в себя стрижку овец, сортировку, чистку и мытье шерсти, окрашивание, валяние. Они хорошо знали универсальные свойства войлока из шерсти разных пород овец и умело их использовали. Войлоком покрывалось жилище - юрта, войлочными настенными коврами туш-кийизами утеплялись стены юрты изнутри, войлочными напольными коврами ала-кийиз и шырдак выстилался пол жилища, из войлока шилась одежда, попона для лошади. Ребенок делал свои первые шаги на войлоке, в войлок заворачивали тело усопшего при погребении, на белом войлоке поднимали вождя, возвещая его право на царствование, Войлок применяли в народной медицине: куском черного войлока оборачивали больные суставы или поясницу, пеплом черного войлока посыпали раны, используя его как антисептик.

Процесс изготовления войлока в быту кочевников-кыргызов являлся социализирующим, объединяющим фактором. В процессе изготовления войлока

принимали участие все члены семьи, а часто и родственники, соседи. Гендерный баланс также сохранялся естественным образом. Женщины занимались обработкой шерсти: чистили, чесали и красили ее. Они же занимались изготовлением войлока, раскладывая шерсть на циновке из чия (растения, подобного камышу, но с более тонкими и крепкими стеблями), сворачивая ее и прессуя локтями и ногами. Мужчины стригли овец, выполняли подсобную работу, требующую большой физической силы, такую, как колка дров, обеспечение водой. Дети ремесленников также по мере своих сил вовлекались в технологический процесс. Чаще всего они, сидя на корточках или стульчике, чесали уже вымытую и высушенную шерсть. Взрослые женщины, чтобы мотивировать детей, которым надоедала однообразная работа, подбадривали их обещанием, что на того из них, чья горка расчесанной шерсти раньше других достигнет его носа, с неба упадет голубая бусина. Многие носительницы знаний, ныне бабушки, с улыбкой вспоминают, что в свое время эта уловка для вовлечения детей в соревнование на скорость срабатывала безотказно.

Качество и толщина войлока зависели от его назначения. Войлок для юрты делали до 1,5 см толщины, лучшим считался трехслойный: черный слой между двумя

белыми. Для напольного ковра шырдака войлок толщиной 0,3-0,4 см должен быть довольно плотным для прочности, но достаточно мягким для стежки. Для ритуальной мужской верхней одежды и головного убора «ак-калпак» – белый войлок до 0,3 см толщины должен быть идеально чистым и плотным и изготовлен из шерсти мериносовой породы овец. Для конской попоны или подседельника – мягкий рыхлый черный войлок до 2 см в толщину должен быть не марким и легко впитывать конский пот. И т.д. Пласты войлока из белой и черной шерсти для дальнейшего их использования в качестве сырья часто заготавливались мастерицами впрок. Часть пластов белого войлока окрашивалась в контрастные цвета для изготовления напольного войлочного ковра шырдака. Войлочные пласты, обычно размером 2x5 метров, хранились до поры на сундуке под свернутыми и сложенными горкой одеялами (жюк). По количеству и качеству войлочных заготовок можно было сразу определить, насколько хозяйка дома трудолюбива, мастеровита, пользуется уважением и поддержкой соседей.

Войлочный ковер «ала-кийиз» изготавливался за один световой день, при условии, что имелось сырье (чесаная шерсть разных цветов) и команда работников из числа домочадцев и соседей. При его изготовлении на основу из черной расчесанной шерсти цветной шерстью выкладывается узор. Узор выкладывала обычно сама хозяйка дома, либо приглашенная опытная мастерица. В создании ковровой узорной композиции могли принимать участие и мужчины. Дальнейший процесс валяния ала-кийиза ничем не отличается от валяния однотонного войлочного пласта, описанного выше. Готовый ковер, толщина которого могла варьироваться от одного до полутора сантиметров, вывешивался на несколько дней для сушки. В Ошской и в Таласской областях Кыргызстана использовали технику, когда на фон выкладывался узор, вырезанный из тонкого предвойлока. В этом случае, в готовом изделии узор имел не размытые, а четкие края. Совместная работа, как правило, сопровождалась угощением, выставяемым хозяйкой дома, для которой изготавливался ала-кийиз. Знания и навыки передавались от старшего поколения молодежи в процессе работы интерактивным способом. Средний срок службы ала-кийиза – 20 лет.² Войлочная техника узорного

валяния, подобная технике «ала-кийиз» встречается у многих народов мира.

При изготовлении войлочного ковра «шырдак» применяется одновременно целый ряд разных техник, среди которых наиболее характерными являются аппликация и стежка. Название «шырдак» происходит от слова «шырык» – стежка. Это своего рода уникальный вид ковра, которому трудно найти аналог в других культурах мира. Только у двух народов встречаются ковры, в какой-то степени подобные кыргызскому шырдаку. У казахского народа, родственного кыргызскому по культуре, имеется войлочный ковер «сырмак», который очень близок к шырдаку, однако уступает ему по разнообразию узоров и видов. Монгольский войлочный ковер «шыртык» тоже основан на стежке: на белом фоне выстеганы геометрические узоры. В кыргызском шырдаке узоры, вырезанные из пластов войлока контрастных цветов, сначала сшиваются методом аппликации, и затем простегиваются. В зависимости от качества войлока и работы, условий пользования и хранения, шырдак может прослужить до ста лет, а иногда и дольше.

Вся работа по созданию шырдака: подготовка войлока и пряжи, создание узора, композиционного решения, выбора цветовой гаммы, сшивание, стежка – обычно выполнялась одной женщиной в течение нескольких месяцев. Шырдак изначально не предназначался для продажи, он передавался из поколения в поколение, играя сакральную роль семейной и родовой памяти о матери. Каждая мать считала делом чести оставить своим детям в качестве памятного подарка шырдак, изготовленный собственными руками. В списке приданого невесты шырдак традиционно занимал первое место. Орнамент в шырдаке, кроме декоративной, имел также информационную, магическую и охранно-благопожелательную функции. В результате опроса, проведенного в 2009 году в среде ремесленных общин Кыргызстана, было выявлено 13 видов узоров и узорных композиций, наиболее часто используемых в шырдаках: «табак», «чарчы», «булут», «сулп оюу» и другие. Были классифицированы по видам различные техники изготовления шырдаков: «курак шырдак» (шырдак, изготовленный из лоскутков войлока), «ыскыт шырдак» (шырдак с узором, выложенным поверх шнуром), «жол шырдак» и «тегерек шырдак» (шырдак-дорожка и круглый шырдак, приспособленные для современного интерьера).³

² Из результатов исследования CACSARC-kg. 2009-2011 гг.

³ «Шырдак, кыргызский войлочный ковер», Бишкек 2015 г.



Сегодня шырдаки перестали быть семейной реликвией. Дешевые фабричные синтетические ковры почти полностью вытеснили из домашнего обихода среднестатистической кыргызской семьи непрактичные ала-кийизы и дорогие шырдаки. Фактически, традиционные войлочные ковры стали элитным продуктом, недоступным для большинства населения Кыргызстана. Еще одной из причин сокращения использования шырдака современными кыргызами, кроме высокой цены, стало изменение культурных традиций

нового поколения. Внутренняя и внешняя миграция сельских жителей кардинально меняет их образ жизни. Ушел в прошлое коллективный общинный труд, свойственный традиционному жизненному укладу кочевой культуры. Тяжелый ручной труд при почти полном отсутствии механизации не привлекает молодежь. Постепенно уходит из жизни поколение мастеров, владеющих древними уникальными войлочными технологиями. Их знания остаются по большей части невостребованными в новом, стремительно меняющемся мире.

Тем не менее, не все так мрачно. Ремесленная войлочная продукция пользуется большим спросом на местном туристическом рынке. Также, наблюдается рост экспорта войлочных изделий, чему способствует интерес во всем мире к экологически чистой продукции зеленой экономики. Благодаря своим качественным и эстетическим свойствам, шырдак сегодня является востребованным экспортным товаром, своего рода брендом Кыргызстана, и продается в специализированных магазинах в Европе и США. Производство шырдаков, 1 кв.м которых стоит сегодня от 60 до 110 долларов США, становится рентабельным. Сегодня войлочные ковры производятся, в основном, на внутренний туристический и экспортный рынок мастерицами в двух из семи областей Кыргызстана: Нарынской и Иссык-кульской. Мастерицы работают как индивидуально, так и объединившись в кооперативы. Иногда мастерицы, в угоду вкусам покупателей, либо руководствуясь вопросами рентабельности, ломают композиционные каноны, меняют пряжу ручной работы на фабричную, используют привлекательный, но не подходящий для напольного ковра войлок. Но многие, и в том числе местное население, стало осознавать пользу войлочной продукции.

Производство войлока выделилось в отдельное направление ремесленной предпринимательской деятельности: появились производители как ручного, так и фабричного войлочного сырья. Растет количество сельских ремесленных общин – производителей войлочных ковров. Среди ремесленников растет понимание необходимости обучения производству качественной продукции, созданию оригинальных узоров. Сегодня мастерицы, тренеры и лидеры успешного ремесленного бизнеса на основе войлочных технологий, такие, как Кенже Токтосунова и Жаныл Баишева из Иссык-кульской области, Жаныл Алибекова и Жамбы Карыбекова из Нарынской области, пользуются в среде ремесленников особым уважением.

Изданная в 2015 году ОФ CACSARC-kg книга «Шырдак, кыргызский войлочный ковер», которая включила в себя описание технологических процессов и значение узоров, фотографии шырдаков и имена ведущих мастериц, была признана лучшим изданием года по искусству.

Из поколения в поколение кыргызские мастера передавали свои знания и навыки через практическое обучение и устные наставления: от мастера – ученику, от отца –

сыну, от матери – дочери. Сегодня обучением традиционным и инновационным войлочным технологиям занимаются ремесленные объединения и поддерживающие организации, как правило, на гранты международных фондов и программ. Войлочные традиции, как и традиционная культура в целом, остаются вне официальной образовательной системы Кыргызстана.

Активисты ремесленного движения Кыргызстана проводят постоянную просветительскую и обучающую деятельность в разных слоях общества. Программа «Знак качества ЮНЕСКО для ремесленной продукции в Центральной Азии», ежегодный международный фестиваль традиционной культуры и ремесел «Оймо», семинары и симпозиумы по традиционным войлочным технологиям, ежегодный республиканский фестиваль «Кыргыз шырдагы», регулярные теле и радио передачи о производителях войлочных ковров – вот неполный перечень мероприятий, которые проводят в Кыргызстане НПО и ремесленное сообщество.

В 2012 году номинация от Кыргызстана «Искусство изготовления традиционных кыргызских войлочных ковров ала-кийиз и шырдак» была включена ЮНЕСКО во Всемирный список нематериального культурного наследия человечества, нуждающегося в срочной охране. По инициативе Национальной комиссии по делам ЮНЕСКО в Кыргызстане, Кыргызстан совместно с Казахстаном подготовили региональную номинацию «Искусство изготовления юрты, кыргызско-казахского жилища», которая была включена в Репрезентативный список нематериального культурного наследия человечества в 2014 году. Представленность в Списках ЮНЕСКО вышеперечисленных элементов кыргызского нематериального культурного наследия и демонстрирует вклад КР в мировую культурную сокровищницу и в продвижение культурного диалога между народами мира.⁴

В 2019 году Ремесленный Совет Кыргызстана инициировал участие Кыргызстана в конкурсе Всемирного Ремесленного Совета «Город мастеров», в результате чего Нарынская область КР получила статус «территория искусства войлока», Иссык-кульская область КР – статус «территория искусства изготовления юрты». Это может стать хоорошим

4

<https://ru.unesco.org/silkroad/content/sokhranenie>

маркетинговым инструментом для развития туризма и ремесел в этих регионах.⁵

Тем не менее, на фоне конкурентной борьбы за местные и международные рынки, производители современной войлочной продукции сталкиваются со старыми и новыми проблемами, которые тормозят сохранение и развитие кыргызских традиционных ремесел и в том числе войлочных традиций. Одна из самых главных проблем – деградация в стране культуры овцеводства и остановка селекционных работ по разведению овец породы “кыргызский меринос”. А также нехватка оборудования по первичной обработке шерсти, что ведет к низкому качеству и неконкурентоспособности сельской ремесленной продукции на рынке. Общие проблемы для всего ремесленного сектора: слабое развитие цепочек добавленной стоимости, низкая интернет-грамотность, недоступность рынков сбыта, отсутствие общих виртуальных информационных и маркетинговых площадок, выключенность носителей НКН из системы школьного образования, дефицит учебно-методической литературы по ремесленным технологиям, нехватка финансов.

Отдельно хотелось бы отметить достижения кыргызских дизайнеров, которые, используя войлочные технологии, достигли известности на международной арене. Техника узорного валяния «ала-кийиз» успешно используется ими для создания инновационной войлочной продукции: одежды, модных аксессуаров, сувениров. В стране появились бренды, получившие широкую известность не только в стране, но и за ее пределами: «Тумар», «7 сестер», «Татьяна Воротникова», «Уулман», «Акбара» и многие другие. Отдельные кыргызские дизайнеры, работающие с войлочными технологиями, уже вышли на мировой уровень. Так, дизайнер Фарзана Шаршембиева, имеющая 29 сертификатов ЮНЕСКО, уже несколько лет успешно сотрудничает с дизайнером одежды из США Доной Каран. Игрушки из войлока Эрке Джумагуловой в 2016 году стали бестселлером самой престижной международной ремесленной ярмарки «Folk Art Market» в Санта Фе, США.

Художники прикладного искусства также не обходят вниманием войлочные традиции. Народный художник КР Джумабай Уметов, чьи работы хранятся в национальном музее искусств им. Г.Айтиева, создавал свои монументальные войлочные декоративные

панно в 70-х годах прошлого века. Многие современные художники отдают дань увлечению войлоком, как гибким материалом. В их числе такие известные художники, как Адыл Байтереков, Райгуль Ахматова, Жээнбек кызы Нурзад, Алтынай Осмоева.

Таким образом, можно констатировать факт, что древние войлочные традиции кыргызов сегодня живы и развиваются в основном благодаря усилиям самих ремесленников, НКН предпринимателей и активистов ремесленного движения. Правительство пока не уделяет достаточного внимания вопросам сохранения НКН и, в том числе, древних войлочных традиций. Однако, успешное решение вышеперечисленных проблем возможно только при наличии сотрудничества между всеми заинтересованными сторонами и системной государственной поддержки. Тот факт, что в настоящий момент подготовлены и находятся на рассмотрении у Президента Закон о ремесленничестве и Закон о Парке креативных индустрий, вселяет надежду, что государство намерено оказывать такую поддержку.

⁵ Две области Кыргызстана получили мировой статус "Город ...<https://www.for.kg>

ТРАНСФОРМАЦИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПАТЕНТНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ БИБЛИОТЕКИ КЫРГЫЗПАТЕНТА В УСЛОВИЯХ XXI ВЕКА



Островершук Г. Ю.,
заведующий отделом электронной библиотеки и обслуживания Государственной патентно-технической библиотеки при Кыргызпатенте

Аннотация: Библиотека – это символ культуры, место, где можно получить ответы на волнующие вопросы, место, где подготавливают информацию и предоставляют ее в нужном виде, у людей появляется возможность не только читать, но и общаться, высказываться, пользоваться современными технологиями.

Преобразования, происходящие в библиотечной сфере, затрагивают не только технологические изменения, но и образ мышления пользователей библиотек, и непосредственно самих библиотечных работников, нашедших в себе силы понять и принять настоящее время и обновиться самим. В профессиональном сознании с новой силой проявляются инициатива и творческий потенциал, способствующий укреплению имиджа библиотеки и ее репутации как важнейшего социального института.

Ключевые слова: библиотека, автоматизация, инновация, информационные ресурсы, новые технологии.

Библиотека – один из древнейших культурных институтов. За долгий период человеческой истории ее социальные функции претерпели существенные изменения. Назначением первых библиотек было хранение документов. Со времени своего возникновения до сегодняшних дней библиотека эволюционировала от хранилища знаний для немногих избранных до самого популярного и универсального источника информации.

Библиотеки важны для общества потому, что они обеспечивают всем гражданам доступ к знанию и культуре. Во всем мире библиотеки являются первым прибежищем для пользователей информации, доступным для всех слоев населения.

Процессы, происходящие в современном обществе, влияют на библиотеки и заставляют менять не только всю систему библиотечного труда и библиотечных ресурсов, но и впервые ставят вопрос о «границах» библиотечного пространства и самих основах существования традиционных библиотек и их функций.

В Кыргызской Республике среди всех библиотек сохранилась и продолжает развиваться система библиотечного обслуживания граждан страны и признается важная роль новых технологий в области повышения качества выполняемой работы и оказываемых населению информационных услуг.

Государственная патентно-техническая библиотека Кыргызской Республики является одной из известных в стране, имеет колоссальный потенциал технического развития, благодаря фондам патентной документации. В настоящее время в библиотеке есть современное оборудование для обслуживания читателей.

Пользователи нашей библиотеки – самые различные представители социальных

и профессиональных слоев общества – это учащиеся школ и ВУЗов, преподаватели и аспиранты, изобретатели и ученые, предприниматели и госслужащие. Мы стараемся объединить все социальные слои населения в единую систему обслуживания, не разделяя читателей на категории, обслуживая их запросы качественно и оперативно.



В Государственной патентно-технической библиотеке (далее – ГПТБ) есть 3 отдела. Это отдел обслуживания и хранения фонда, отдел комплектования и обработки-научно-технической литературы и документации, а также отдел автоматизации. Все отделы являются структурными подразделениями библиотеки и осуществляют свою деятельность в тесном взаимодействии друг с другом и с Кыргызпатентом.

Наш не большой, но очень дружный коллектив трудится на благо библиотеки и ее посетителей, посвящая каждую минуту своего рабочего времени на решение многочисленных задач, возникающих в процессе библиотечной деятельности.

Так, в течение 2021 года в справочно-информационный фонд библиотеки были приобретены книги, периодические и информационные издания в помощь интеллектуальной, научной и производственной деятельности граждан Кыргызской Республики, отраслевым наукам промышленного комплекса республики, экономик и др., а это журналы, газеты,

сборники. Книги были не только куплены, но и подарены нам.

Благодаря сотрудничеству с международными организациями мы получили в фонд ГПТБ журналы от Всемирной организации интеллектуальной собственности и Федерального института промышленной собственности. Информация имеется как в бумажном варианте, так и на электронных носителях. За что мы им очень благодарны.

Сегодня, когда резко возросла роль электронных средств информации, библиотека для сохранения своего статуса социального института создает комфортную информационную среду и обеспечивает максимально удобный доступ к информационным ресурсам. Для удобства пользования библиотекой ГПТБ был создан Электронный каталог посредством автоматизированной программы Yordam. Формируется электронная база данных, включающая в себя все издания, имеющиеся в фонде библиотеки. За 2021 год было введено в электронный каталог – 13119 сведений. Для удобства пользования Электронного каталога, а именно для

предоставления справочной информации, в 2021 году был приобретён информационный киоск – автоматизированный программно-аппаратный комплекс. С его помощью пользователям библиотеки стало гораздо

легче находить нужную им информацию. Ведется плановая оцифровка справочно-информационного фонда библиотеки.



Таким образом, электронная библиотека – явление действительно более широкое, чем обычная библиотека. Она интегрирует не только четыре элемента модели библиотеки, а это – библиотечный фонд, контингент пользователей, библиотечный персонал и материально-техническая база, но и всю совокупность электронных ресурсов, созданных и широко используемых в современном информационном обществе.

За 2021 в библиотеку:

- обратились 445 читателей;
- по их запросам выдано 1004 книги, 580 журналов;

- было оказано 289 консультаций, 2 справки по телефону;
- выполнено 10 тематических подборок литературы;
- составлено 24 библиографических списка литературы;
- проводилось копирование документов;
- ресурсами Интернет воспользовались 315 абонентов;
- выполнено 29 запросов по патентному поиску на различные темы.

В течение года были организованы и успешно проведены различные мероприятия.





К Международному дню дарения книг "Китепти белекке берүү" были подарены книги для учебной библиотеки Азиатского инновационного колледжа, с которой заключен Договор о библиотечно-информационном обслуживании на 2021 год. Составлены и розданы студентам колледжа памятники о ГПТБ.

В средней школе села Беш-Кунгей с учениками 6-8 классов проведена викторина на тему «Наука, техника и изобретения».

В профессиональном лицее №94 для студентов и преподавателей проведена викторина на тему: «Интеллектуалдык менчиктин объектилери». Была размещена информация на телевидении на тему: "Кыргыздардын курак, оймо-чиймелүү чыгармачылыгы". Это мероприятие организовано ко дню «Кыргызского языка» 22-го сентября 2021 года. В данном мероприятии принимали участие представитель Конгресса женщин и директор Азиатского инновационного колледжа Шамшиева Махабат Салимбековна и экс депутат Кантского района – Малтаева Кундуз Бейшеновна.



К знаменательным и памятным датам оформлялись выставки по имеющейся литературе по разным темам. Оперативно информировались читатели и потенциальные пользователи о новых журналах и книгах, поступивших в библиотеку, о тематических выставках литературы, которые посвящены памятным датам, о проведенных мероприятиях.





Главным событием Государственной патентно-технической библиотеки в 2021 году стала ее реорганизация. После масштабного ремонта жизнь библиотеки кардинально изменилась. 27 октября состоялась официальная церемония открытия Государственного учреждения «Инновационный центр». Был проведен Форум «Развитие экосистемы интеллектуальной собственности и инноваций в Кыргызстане».

С сегодняшнего дня наша библиотека является не только местом для теоретиков, но и для практиков. Теперь можно не только прийти в библиотеку почитать литературу, но и посетить наши лаборатории. Инновационный центр – это площадка для воплощения идей изобретателей, новаторов и просто талантливых людей.



МИҢ КЕЛМЕКЕ БИР КЕТКЕН ЗАЛКАР

(Кубанычбек Маликовго 110 жыл)



Пазылов А. П.,
Кыргыз Республикасынын
маданиятына эмгек сиңирген ишмер

Атактуу акын, прозачы, драматург, публицист Кубанычбек Маликов бизге бергидей санат-насыят саптарды мураска калтырыптыр:

Эмгектен бир аз сөз козголсо,

Мен жөнүндө кеп болсо,

“Ак ниеттен иштеген

Адабиятчы” деп койсо,

Аркамда сөзүм калганы,

Эмгегим изин салганы.

Ар жакка барган мен дагы,

Бул жакта калган эл дагы,

Ыраазы болмок ал түгүл

Балдарымдын балдары...

Мына бүгүн унутулгус жаран, улуу адамыбыздын о дүйнө узаганына кырк үч жылга аяк басканда ушуреки аманат керээзди эстеп, айтса-айтпаса төгүлбү, кайран киши чын эле ак ниеттен иштеген адабиятчы окшобойбу небеске чарабыз жок. Асыресе, минтип сааты чыгып тургандыктан өйдөкү тыянагыбызды азыноолак чечмелеп, тастыктап коюу дагы артыкбаштык кылбас.

Борбор калаабызга танапаш адыр-будур бөксө тоонун боорундагы Үч-Эмчек айлында туулуп, кийинчерээк тияктан анчалык алыс эмес чөлкөмдөгү Төкөлдөш кыштагына көчүп турмуш өтөгөн, жергиликтүү

татар мектебинен таалим жуктурган боз улан он беш жаш курагында “Эркин Тоо” басылмасында эмгектенип баштайт. Демек, аталган учурдан тарта ал адистик өнөргө алгачкы кадамын шилтеген экен.

Адегенде чакан кабар, чакталуу поэтикалык түрмөктөр чүргөлөт. Арада жергебиздеги туңгуч педтехникумда тарбияланат. “Ленинчил жаш” гезитине кызматка орношот. 1933-жылы “Кубанычбектин ырлары” аттуу тырмак алды жыйнагы жарык көрөт. Жыл айланып-айланбай Маскөөдө уюштурулган Советтер Союзунун жазуучуларынын биринчи тарыхый курултайына катышат да, аерден Максим Горькийдин демилгесине жараша түптөлгөн абыройлуу чыгармачылык уюмдун адепки мүчөлүгүнө бир ууч кыргыз калемгерлеринин сабында катталат.

Арийне, Кукеңдин жолу катуу белем. Партиялык бийлик “чү” дегенден ага-буга шылтоолоп, сүрөткердин эки көлөмдүү чыгармасын – “Балбай” поэмасы менен “Бекжан” романын окурман журтуна таратпай да, окутпай да таштаптыр. “Балбайга” жасалган катаал мамиле, баса, мөртүндө университеттин филология факультетинин студенттеринин он эки айда бир алмашкан муундарынын кулагына эскертүү сабагы катарында үстөкө босток куюлуп жүрбөдүбү?! Эгерде дейм өзүмчө, алиги саясий-идеологиялык мүнөздөгү “сологой” соккулардан шылкая чүнчүсө, анда тапчылдардын табасы канып, Маликов Маликов болбой, Маликов атагына конбой,

Кыдыр даарыган талантына, айдың келечегине айбалта чабылмактыр.

Ий-е, тубаса өжөр азамат кылчактап, кыйшайбады, изинен кылчалык тайбады. “Жаңылдан” “Осмонкулга” чейинки пьесаларды жаратты, канатчан музанын кенин кетмендеп казды, ошентип, “арча таяк, ак калпак” калкына жакты. Кыргызстандын эл акыны ардак наамына арзыды. “Бийик жерде” драмасы үчүн мартабалуу Токтогул сыйлыгын бөктөрдү.

Классигибиз ошонусуна жалгай Кыргыз ССРнын гимнинин авторлорунун бири. Лириктин сөзүнө Абдылас Малдыбаев, Мукаш Абдраев, Муса Баетов, Канымгүл Досмамбетова, Калый Молдобасанов, Жумамүдүн Шералиев, Мукан Рыскулбеков сыңдуу жылкы тукумунун кашкасындай таанымал композиторлордун, музыка ишмерлеринин обон жазганын ойлосоң, ичиндин жылыганы жылыган.

Көркөм котормолоруна назар бурганда ар түрдүү адабияттын өкүлдөрүнүн майда, ирик ырларынан сырткары Пушкиндин “Цыгандары” менен Толстойдун “Кавказ туткуну” бачым баамга урунат. Талашсыз кундуу дөөлөттөр. Буларды тек таржымалоого батынуу эрдике тете жумуштур.

Айтмакчы, “Манас” эпосу, дегеле фольклор Кубанычбек Иманалиевичтин эңсеткен темасы эмеспи. Көкүрөгү таза, көрөгөч зыялы тээ кыркынчы жылы Тоголок Молдону “эң сонун манасчы” деп сыпаттайт. Алыкул Осмонов кезинде Сагымбайды “улуу акын” атаган сымак. Кимдер, эмнеге Молдокенин “Манасын” ачык жарыялабай, коомчулуктан жарым кылымдан ашуун жашырышты, ыя?

1958-жылы Болот Юнусалиев “кыскартылган варианттын эң татаал биринчи бөлүгүн түзүүгө акын Кубанычбек Маликов абдан көп эмгек сиңиргенин” бекем белгилейт. Ооба, колубуздагы үчилтиктин “Манасын” Кукебиз, “Семетейин” Аалыкебиз, “Сейтегин” Түкөбүз чогултуп, бириктиргени маалым. Калемуч чебери агаче Жоомарт Бөкөнбаев, Жусуп Турусбеков менен чогуу “Айчүрөк” операсын, Аалы Токомбаев менен шериктешип “Манас” либреттосун улуттук искусствобуздун алтын коруна уютуптур. “Эр Манасты”, “Эр Төштүктү” балдарга ылайыктап, жайылтууга астейдил аракеттениптир. Ал эми “кыргыз рухунун туу чокусунун” табиятын, тазалыгын коргоого кошумча иликтөө, макала, пикирлери оголе арбын. Ошондуктанбы, Эсенбай Нурушевдин “Манас” жандуу Маликов” деген он жыл оболку таамай туюнтмасына кадыресе муюдум.

Шүкүрбек Бейшеналиев алигиде, Исхак Раззаковдун мааракесине атайын арналган китептин бетинде кесиптеш агасы менен Кыргызстандын кашкөй жетекчисинин ысык ымаласына тикелей күбө өткөнүн баяндаган. Шүкөңдүн оозанганына аялдасак, бир мертебе байтак шаарга, жазуучулардын иш-чарасына аттанышканда Кубанычбек Маликов Фрунзеден койдун этин бүтүн, чучук, казы-карта бышыртып алыптыр. Москвага жетип, мейманканага жайгашкан соң экөө мурдагы биринчи катчынын кабат-кабат чоң тамдагы батирине барып, кыйла убакыт сүйлөшүп отурушат. Алтүндө мен такси чакырып, бөлүнгөн бөлмөбүзгө жөнөдүм, а Кукең үй ээсинин сунушун макул таап, узун аңгеме-дүкөндү улантуу максатында Раззаковдукунда түнөдү, -дейт белдүү романчы. Балким, баягы баарлашууда маектештер “байыркы аталардын жерин”, башкача айтканда, Баткенди, сагынгандан улам, чечекейи чеч, эбедейи эзиле эскеришкендир, чер тарата ченебей чечилишкендир?!

Мен эсе “Кыргыз туусундагы” журналист чагымда Мукай Элебаев, Сабит Муканов өңдүү кыргыз, казактын тобундагы дөө-шаа замандаштарына жана каламдаштарына ийиндеш өскөн, түйшүкчүл, бирок, мазмундуу өмүр кечирген, жашоонун өзгөрүлбөс мыйзамын, Жараткан Эгемин кудуретин моюндап, арабыздан “миң келмеке бир кеткен” чыгаан инсаныбызга ыраактан учкай бакканым туурасында азганакай бирдеме чиймелегемин. Эмесе, баштаган кебимди жанагы менчик сүйлөмдөрүм менен аяктаганым туурадыр: “Жетимиш төрт-жетимиш бешинчи жылдарда Фрунзенин көчөлөрүнөн Кубанычбек Маликовду биртке көрүп калдым. Кулагына угуучу аппарат салынып, кээде жылаңбаш, кээде калпакчан, кыбыр, майда адымдап, ичинен күңгүрөнгөндөй жакабелине көңүлкөш. Бирде азыркы Эркиндик гүлбагы менен Чүй проспектинин кесилишиндеги күркөдөн гезит карап туруптур, бирде жанында агезде чөйрөгө кадимкидей аралашып келаткан адабият сынчысы Кадыркул Даутов баратыптыр.

Доошун эшиткеним Жаш гвардиядагы китеп дүкөнүндө (ушу тапта “Сибирская корона” пивоканасы) болду. Жаңылбасам, “Ленин жана Ысык-Көл” аттуу жыйнагынан канча нуска барлыгын сатуучу келинден такып сурап, бир таңгагын бергиле, көтөрүп кетем деп жатты. “Силерден башка жерден таппадым” дегенин обочорооктон даана уктым”.

ЧЫҢГЫЗ АЙТМАТОВДУН ӨЗБЕКСТАН МАДАНИЯТ ӨКҮЛДӨРҮНӨ БЕРГЕН БААСЫ



Муратов А. Ж.,
педагогика илимдеринин доктору,
профессор,
И. Арабаев атындагы
Кыргыз мамлекеттик
университети

Аннотация: Бул илимий макалада жазуучу Чыңгыз Айтматовдун өзбек жазуучуларынын чыгармачылыгы тууралуу пикирлерине талдоо берилет. Жазуучу ар дайым Өзбекстанда болуп, ал жактагы маданият ишмерлери менен жолугушууларды өткөрүп гана турбай, боордош жазуучулардын чыгармаларын окуп, айрымдарын бүткүл союздук окурмандарга тааныштырып турган. Алардын катарында Г.Гулям, А.Каххор, К.Яшин, Зульфия, Миртемир ж.б. авторлор болгон. Айтматовдун ошол пикирлеринин кыскача мазмуну бул макаланын өзөгүн түздү.

Макала адабияттаануу багытында жазылып кыргыз жана өзбек элдеринин турмуштук, маданий жана интеллектуалдык жакындыгын көрсөтүү менен жазуучунун чыгармачылыгына кызыгуучуларга арналат.

Ачкыч сөздөр: айтматовтаануу, адабий сын, адабиятчы, жазуучу, көркөм чыгарма, маданият ишмери, лиризм, көркөм образ, адабий каарман.

Киришүү. Чыңгыз Айтматов – XX кылымдын экинчи жарымында жана XXI кылымдын баш жагында жалпы дүйнөлүк адабиятта ар бир жаңы жазган чыгармасы

менен окурмандарды өзүнө тартып, планетадагы эң алдыңкы жазуучу катары таанылды жана адамзаттын көйгөйлүү маселелерин көтөрүп чыккан повесть жана романдары дал ошол адамзаттын руханий маданиятынын өлбөс казынасына айланып отурду. Мына ушундай планетардык ой жүгүртүүдөгү сүрөткердин Борбор Азиядан чыгып, ошол чөлкөмдө калыптанып, ошол региондун адамдарын адабий каарманга айландыргандыгы, сөз жок, жазуучунун мекендештери болгон кыргыздарды, казактарды, өзбектерди, түркмөндөрдү, кара калпактарды, тажиктерди башкаларга караганда өзүнө көбүрөөк тартып, алардын адабий чыгармачылыгына таасирин күчтүүрөөк тийгизди, ошол эле кезде кыргыз жазуучусу боордош калктардын адабиятынын абалына, жаш жазуучулардын чыгармачылыгына байкоо салып, аларды жалпы союздук окурмандарга жеткирүүгө далалат кылып келди.

Макаланын максаты – Ч.Айтматовдун жеке чыгармачыл инсан катары өзбек жазуучуларына, адабиятчыларына берген бааларын, алардын карым-катышынын маанисин ачып берүү.

Макаланын милдеттери – Айтматовдун жазуучу катары, инсан катары өзбек жазуучулары жана коомдук ишмерлери менен байланышын чагылдыруу; жазуучунун өзбек адабиятчыларына берген баасын системалаштыруу.

Макаланын методдору – адабий сын жана адабият таануу материалдарын талдоо; жазуучунун макалаларын, каттарын, автобиографиялык чыгармаларын булак катары пайдалуу; адабиятчылардын эмгектерин колдонуу; адабий көрүнүштөрдү типологиялык салыштыруу; анализ жана синтез, жекелештирүү жана жалпылаштыруу ж.б.

Гафур Гулям тууралуу. Гафур Гулям (1903-1966) – акын жана публицист. Өзбек ССРинин эл акыны, Сталиндик (1946), Лениндик (каза болгондон кийин 1970) сыйлыктардын лауреаты. Азыркы өзбек ыр түзүлүшүн калыптоого активдүү таасир эткен бул акындын чыгармачылыгы тууралуу Ч.Айтматов «Ал түркий элдердин ыр ааламынын өсүүсүнө чоң салым кошкон, көп тилдүү адабиятыбыздын ири жана көркөм жазган акындарынын бири, баарыбыздын сүйүктүүбүз болгон ажайып сөз өнөрүнүн өкүлү», - деп айткан.

Абдулла Каххар тууралуу. А.Каххар (1907-1968) – өзбек совет жазуучусу. Өзбек ССРинин эл жазуучусу, Сталиндик сыйлыктын лауреаты. Ч.Айтматов көркөм адабияттын заманбаптыгы бүгүнкү окуяларды, конфликттерди көрсөтүүнүн сырткы, календардык белгилери гана эмес экендигин айтып келип, А.Каххардын «Каролу чымчык» («Птички-невелички») деген чыгармасындагы Саиддин образы азыркы коомдун адам мүнөздөрүн, белгилүү принциптерин алып жүргөндүгү менен баалуу экендигин белгилейт [1,76-77]. Ч.Айтматов 1965-жылы сыйлык алганда А.Каххар мындай телеграмма жиберген: «Лениндик сыйлыкка татыктуу болушунду чын жүрөктөн куттуктайм, чыгармачылыгыңдын жаңы ийгиликтерине тилектешмин!»

Айтматов өзбек журналисти А.Журабаев менен маектешкенде **Абдулла Кадиринин** (1894-1938) музейи уюштурулду, чынында бул чоң жазуучуга үй-музей эмес, музей-бак уюштуруу зарыл деп, а Абдулла Каххаринин музейи барбы деп сурайт. Демек, бул алардын өзбек элиндеги кадыр-баркын баалоо, аларга өзүнүн симпатиясын билдирүү деп айтууга негиз болот.

Камиль Яшен (Нугманов) (1909-1997) – прозаик, акын, драматург, коомдук ишмер. СССРдин сталиндик сыйлыгынын

лауреаты (1951), Өзбек ССРинин эл жазуучусу (1959), Социалисттик Эмгектин Баатыры (1974). Анын «Хамза», «Генерал Рахимов» деген пьесалары көптөгөн тилдерге которулган. 1958-жылдан 1980-жылга дейре Өзбекстан Жазуучулар союзунун төрагасы, СССР Жогорку советинин 1966-1984-жылдардагы 7-10-чакырылыштарынын депутаты катары Чыңгыз Айтматов менен көп жолу жолугушкан, пикирлешкен. «Жамийла» повести жаңы чыгып атканда СССР Жазуучулар союзунун секретарларынын бири болуп иштеген. Ошол учурда «Жамийла» Лениндик сыйлыкка көрсөтүлүп, бирок берилбей калган. Дал ушул учур тууралуу Камил Яшин мындай дейт: «Жамийланы» издеп таап, аябай кызыгуу менен окуп чыктым. Менин купулума аябай толгондуктан өзбек жазуучуларына, маалымат каражаттарынын өкүлдөрүнө «Кыргызстандан Чыңгыз Айтматов деген жаш жазуучу чыгыптыр, анын жазгандарын окугула», - деп кеңеш берип, өзүмчө эле жарчыга айланып калдым». Бул улуулардын жаштарга болгон сыйы, жалпы союздук алкакта эң кадырлуу өзбек боордошубуздун кыргыз тууганына ылым саноосу, кам көрүүсү. Кыргыз жазуучусу жаңы тааныла баштаган кезде: «Ч.Айтматовдун чыгармалары азыр дүйнө жүзүн кыдырып сапар алды. Анын турмуштук үнү бардык континеттеринде жаңырып турат», - деп көрөгөчтүк кылган.

Адабиятчы А.Акматалиев Ташкентке болгон сапарында Ч.Айтматовдун чыгармачылыгы тууралуу К.Яшен менен маектешкен [2]. Ал Айтматовду чыныгы интерноционалист деп, анын чыгармаларын көк тириген Ала-Тоого салыштырган.

Миртемир тууралуу. Миртемир (1910-1972) – Өзбек ССРинин эл акыны, Өзбекстандын Хамза атындагы мамлекеттик сыйлыгынын лауреаты. Айтматов кыргыз элинин «Манас» эпосун өзбек тилине которгон бул киши тууралуу абдан ыраазы болгон макаласын жазган [3]. Ал эми Миртемир андан бетер ыраазы болуп, мындай дегени бар: «Мен «Манас» эпосунун котормосун басмага тапшыруудан мурда кыргыз досторумун карап берүүсүн сураныч үчүн Фрунзе шаарына барган элем. Котормону окуу үчүн он жети киши бөлүп алды. Кыргызстандын эл акыны Аалы Токомбаевден тартып, Чыңгыз Айтматов жана Түмөнбай Байзаковго чейинки кишилер талкууга катышып, баалуу пикирлерин аяшкан жок». Чыңгыз Айтматов көркөм адабияттын сыйкырдуу сырларын терең түшүнүү менен бирге, «Манастай» энциклопедиялык чыгарманын өзбек тилиндеги котормосуна да кайдыгер карабай,

ага чоң маани берген». Ошон үчүн да Миртемир «Манасты» которуу процессинде Айтматовдун сунуш-пикирлерине өзгөчө маани бергенин айтып: «Китеп тууралуу ошол пикирлердин негизинде мен котормону кайра карап чыктым. Натыйжада, китеп баарына жакты. Бул достук көмөгү эле», - деген [4,318].

Айтматов: «Биз анын жүзүнөн өзбек адабиятынын ири акынын, билимдүү жана бакыт-таалайга чулганган бир өкүлүн көрөбүз», - деген баасын берген Миртемир кыргыз жергесинде бир нече жолу болуп, кыргыз элинин сыйын көргөн.

«Миртемир биз, кыргыз окурмандары үчүн, кыргыз адабиятчылары үчүн өзгөчө мааниге ээ жана биздин жүрөгүбүздө өзгөчө орунду ээлейт. – деп айтат Ч.Айтматов. – Ал өз мезгили жөнүндө, адамдар жөнүндө, Өзбекстан жөнүндө көп нерсени айтууга үлгүрдү, ошол эле мезгилде ал тили боюнча, теги боюнча, тарыхы боюнча боордош өзүнө коңшу элдерге да зор көңүл бөлгөн. Ушунусу менен ал өзгөчө биздин Кыргызстанда кеңири белгилүү болуп, сүймөнчүлүккө татыды».

Зульфия тууралуу. Зульфия (Зульфия Исраилова 1915-1996) – Өзбек ССРинин эл акыны (1965), Социалисттик Эмгектин Баатыры (1984), СССРдин Мамлекеттик сыйлыгынын лауреаты. Айтматов 1972-жылы «Восхождение» аттуу макала жазат, анда советтик учурда аялдар эркин, азат болгону тууралуу айтып келип Зульфиянын ысымы менен Советтик Чыгыш адабиятына аял-сүрөткер кошулганын даңза менен жазып чыгат [5]. «Өзбек акыны Зулфия өз калеми аркылуу зор талант ээси экендигин алда качан тастыктаган чыгармачыл инсандардын бири», - дейт.

Хамид Гулям (1919-2005) – Өзбек ССРинин эл жазуучусу (1979), СССРдин мамлекеттик сыйлыгынын лауреаты (1980), Хамза атындагы Республиканын Мамлекеттик сыйлыгынын лауреаты. «Литературная газетанын» Өзбекстан боюнча кабарчысы, Өзбекстан Жазуучулар союзунун секретары, «Шарк юлдузи» журналынын баш редактору, Г.Гулям атындагы адабият жана искусство басмасынын директору катары түздөн-түз Чыңгыз Айтматов менен Москвада, Ташкентте ар кандай жыйындарда бирге болгон, бири-бирин урматтап турган. Хамид Гулям: «Мен Чыңгыз Айтматовду көп жылдардан бери тааныймын. Аны менен калың дос болгонум үчүн чыгармачылык сырларын жакшы билемин. Бул сырлар – жазуучунун эл турмушун тереңден билишинде, заман менен бирге дем алгандыгында, доор көйгөйлөрүн дадил көтөрө билишинде, калеминин өткүрлүгүндө»,

- деген пикирин айткан ал кыргыз жазуучусу тууралуу.

Анан дагы мындай бир эскерүүсү бар: «Чыңгыз Айтматовдун «Кызыл жоолук жалжалым» повести Хамза атындагы театрыбызда сахналаштырылмалк болду. Мен аны которуп, театр жамаатына окуп бердим. Өтө талапчан, назик сезимдүү өнөрпоздор дыкаттык менен угуп отурушту. Мен окуп жатып алардын жүзүнөн өкүнүч белгилерин, көздөрүнөн тамган жаштарын көрүп аттым. Окуп бүтүп залга карадым. Баары жым. Баарын ой басыптыр. Ооба, чыгарма адамдарды ойлонтушу керек».

Шукрулло (1921) – акын, драмачы. Өзбек ССРинин эл акыны (1981), Алишер Навои атындагы Өзбекстандын мамлекеттик сыйлыгынын лауреаты. Ч.Айтматов «Правда» газетасынын өз кабарчысы болуп иштеп жүргөндө экөө ака-дос болуп ээрчишип жүргөн. Ташкенттин эски базарына түшүп нокот жегенче сукбатташкан учурлары көп эле болуптур. Ал гана эмес алардын үйүнө келип Мунавархан апасынын палоосун жеп, чайын ичип, төрүндө отуруп автобиографиялык «Кафансиз кумулганлар» («Кепенсиз көмүлгөндөр») повестин өзбек тилинде окуптур. Анан калса Шукруллонун 1949-жылы репрессияга кабылып, абакта жатып, Сибирде эмгек түзөтүү колониясында болгондугу да Айтматовдун атасын эстетип, бул темада да көп ой жүгүртүшкөндөй. Кийин Айтматов атактуу жазуучу болгондо Шукрулло акасин эң биринчи эстеп, 50 жылдык тоюна Шекерге да чакырган. Ал киши Адыл Якубов, Асил Рашидов болуп мааракеге чогуу барган.

Шукрулло «Буюклик» («Улуулик») деген абдан мазмундуу макала жазып, анда Чыңгыз Айтматовдун улуулуугун терең жана атактуу адамдар менен салыштыра ачып берет. «Чыңгыз дүйнөнүн кайсыл гана бурчуна барбасын, - деп жазат Шукрулло, бардык калк аны куду Кызырды учураткандай кубаныч, ызаат-урмат менен төргө өткөзүп, анан бата кылар эле. Мындан артык дагы кандай мактоо керек болот чыгармачыл адам үчүн», «Чыңгыз мактоо жана даңктын жүгүн көтөрүп жүрө турган ажайып бир инсан».

Өзбек акыны ука досунун 60 жылдыгына арнап, аны Күнгө, Чокуга символдоштуруп, 1988-жылы «Тост айтамын» деген мыкты ырын жазган.

Адыл Якубов тууралуу. Адыл (Одил) Якубов (Ёкубов) (1926-2009) – жазуучу, коомдук ишмер. Өзбек ССРинин эл жазуучусу (1985), Өзбек Республикасынын мамлекеттик сыйлыгынын лауреаты. Айтматов менен Якубов экөө жакын дос, бири-бирин издешип турган теңтуштар, сукбатташтар, сырдаштар

болгон. Экөө 1961-жылы Ташкентте таанышкан. Ошондо жалпы союздук адабиятта жаштар жанданып, партиянын адабиятты ашкере бийлеп алганына нараазы болгон үндөр чыга баштаган. Е.Евтушенконун, А.Вознесенскийдин мурдагылардан башкача чыгармалары жарыяланып, миңдеген аудиторияны кызыктырып жаткан. СССР Жазуучулар союзунун башкармасы Г.Марков ушинтип чечкен болуу керек, Ташкентте жаш жазуучулар алдында Чыңгыз Айтматов сөз сүйлөө үчүн келет. Москвадан КПСС БКдан секретарлардын бири Л.Ф.Ильичев (1906-1990) катышат. Ал философия илимдеринин доктору, академик, көрүнүктүү партиялык идеолог болгон. Анан, албетте, Өзбекстандын жетекчилери отурган. Мына ушул жерге бир аз кечигип келген отуздан жаңы оогон кыргыз калемгери түз эле кол чабуулар менен президиумга чакырылган. Аны башкаларга тааныштырган Л.Ф.Ильичев бүгүн-эртең указ чыгат, анын «Жамийла» повестине Лениндик сыйлык ыйгарылат» деп да жиберген. Зал кол чабуулардан жаңырып турган. Ошондо сүйлөгөн сөзүндө Айтматов партиялык саясатка анча моюн суна бербей, союзда жаңы чыгып аткан жаш акындарды колдоп жиберген. Ал жолу Лениндик сыйлык берилбей калган. Адыл Якубов кийин дос болуп калар жаш жазуучуну ошондо биринчи көргөн. Жыйындан кийин Айтматовду СССР Жазуучулар союзунда өзбек адабияты боюнча кеңешчиси болуп иштеген Пиримкул Кадыров үйүнө чакырган. Конокту «Ташкент» конок үйүнөн алып келишти Адыл Якубовго тапшырыптыр. Ошентип, алар 3-4 саат адабият, саясат, маданият темасында сүйлөшүп, Адылга көп таасир этет. Эртеси Чыңгызды Ташкенттен чыга бериштеги Шредер институтунун багында дагы конок кылып, Таласка узатып коюшат.

А.Якубовдун «Улугбек казынасы» романы Юрий Соболевдин котормосунда орусча 1972-1973-жылдарда «Дружба народов» журналына басылат жана Айтматов бул чыгарма менен бир аз кечигип таанышат. Адыл Якубовдун 50 жылдык мааракесина карата жиберген куттуктоо телеграммасында жана мааракеге байланыштуу 1976-жылы «Литературная газетага» басылган макаласында «Улугбек казынасы» романы жөнүндө: «Улугбекти...» мен кечигип болсо да, зор кызыгуу менен окуп чыктым. Жакшы китеп тууралуу сөз айтуу үзүрлүүдүр. Чыгарманы таланттуу прозанын үлгүсү деп айтууга болот. Көркөмдүк жактан жогорку деңгээлде жазылган Сиздин бул тарыхый чыгармаңыз мени бушайманга салды. Мындай окурманды бушайманга түшүрүү

жазуучулук табылганын биринчи белгисидир...», - деп жазып чыккан [6, 234-235]. Андагы Улугбек, Али Кушчу, Каландар, Мирам Чалаби ж.б. каармандардын иш-аракеттеринен улам «Ушул сапар өзүмдүн түрк элинин өкүлү болгондугума сыймыктандым» деп жазып ийгени бар. Демек, Айтматовду толкундаткан, сыймыктанган өзбек жазуучусунун таланты жогору бааланганы бүркүт бүркүттү алыстан тааныйт деген сөздү ырастайт.

Кийин эки жыл өтүп Адыл Якубов Чыңгыз досунун 50 жылдык мааракесине катышуу үчүн анын туулган жери Таластын Шекер айылына барган, ал жерде жалындуу сөзүн сүйлөгөн. «Ч.Айтматовдун эң мыкты чыгармалары алда качан эле жаңы дүйнөлүк адабияттын классикасынын ажыралгыс бир бөлүгү болуп калды. Анын китептери форма жагынан да, көтөргөн философиялык маселелери жагынан да бири-биринен айырмаланып турат, ошону менен бирге алардын жалпы жактары да бар.

Чыңгыз Айтматов саясий окуя-көрүнүштөрдү байкоо жана аны чагылдырууда өзгөчө жөндөмдүүлүккө ээ даанышман философ, киши рухунун назик күүлөрүн черте ала турган сыйкырдуу сүрөткер», - деген бийик баасын берет.

Жарым кылымдык мааракеге карата юбилейлик макаласын «Саодат» журналына жарыялайт [7].

А.Якубов кыргыз калемдеши Ч.Айтматовдун «Ўтар куш ноласи» («Кайрылып куштар келгенче»), «Чингизхоннинг оқ булуту» деген чыгармаларына баа берип, адабий-көркөм жана текстологиялык, публицистикалык талдоо жүргүзүп макала жазган [8].

А.Якубов 1999-жылы Айтматовдун 70 жылдыгына карата Парижде ЮНЕСКО өткөргөн илимий конференцияга да катышып, мазмундуу сөз сүйлөгөн.

Ч.Айтматов Ташкентке көп жолу келген, ары Кыргызстанга өтүп баратканда да, келе жатканда да Адыл Якубов менен көп жолу сукбатташкан, сырдашкан, ийин тийгизе кучакташкан, көкүрөк сырларын тең бөлүшкөн, себеби экөө тагдырлаш, бири-бирин бир сөздөн түшүнгөн достордон болгон. «Сукбаттарда баары Чыңгыздын оозун карап отурушар эле» деп айткан жери бар. «Мен Чыңгыз Айтматовду кырк жылдан бери жакшы билемин. Биз чыныгы дос, сырдаш курбу болуп кеткенбиз. Ал биздин жерде, мен болсо кыргыз жеринде тез-тез болуп, өзбек-кыргыз достугу тууралуу, адабий-маданий байланыштарыбыз тууралуу бир нече жолу чын жүрөктөн сукбатташканбыз, ал жөнөкөй бир инсан

болуу менен бүткүл дүйнөлүк адабияттын озгун билерманы. Биздин адабиятыбыздын өткөнүн да, азыркы адабий процессти да эң жакшы билет», - деп баа бергенинде кыяматтык достуктун кыл жиптер менен чырмалышкан бекемдиги жатат жана ошол бекемдик кийинки муундарга да өрнөк касиеттерден.

Пиримкул Кадыров тууралуу.

П.Кадыров (1928-1910) – жазуучу, окумуштуу, коомдук ишмер, Өзбек ССРинин эл жазуучусу, 1981-жылы «Жылдыздуу түндөр» романы үчүн Хамза атындагы Өзбекстандын мамлекеттик сыйлыгы ыйгарылган. Айтматов менен жашы гана тең болуп калбастан, балалыгында кылган жумушу, эл тагдырына ортоктош жүргөн биографиясы да окшош болгон. Чыңгыз Айтматовдун өзбек калемдештери тууралуу сөз болгондо эң алдын таланттуу жазуучу Пиримкул Кадыровду эстей турганын айткан учуру бар. Анын жарым кылымдын мааракесинде – 1978-жылы мындай куттуктаган: «...Сен экөөбүз турмушта жана адабиятта курбалдаштар гана эмес, ошондой эле пикирлештербиз, мен ушундай деп эсептейм. Сенин прозаң азыркы өзбек адабиятын бийик көтөрүп турат».

Ал эми 1988-жылы Айтматовдун 60 жылдыгына карата П.Кадыров «Күн чыгарда таралган нур» деген абдан жылуу сезимдерин жазган макала чыгарат, анда чын дилден чыккан мындай сүйлөмдөр бар: «Кийинки муундар Чыңгыз Айтматовду калыптанып болгон улуу бир классик көрүнүш катары үйрөнүшсө керек. Бирок биз анын замандаштары жана теңтуштары бул эркин адабий көрүнүштүн адабий изденүүлөрүн, өсүү процессин, өз жолунда кездешкен кыйынчылыктар менен кандай катуу күрөшкөнүн, аларды жеңип өткөн соң ызаат-урмат, мурдагыдан да жылуу мамилелери менен жеңип өткөнүн көрүп таасирленгенбиз» [9].

П.Кадыров он жылдан көбүрөөк убактысын сарптап жазган Бабыр тууралуу «Жылдыздуу түндөр» романы боюнча сындарга кабылат. Айталык, «Правда Востока» газетасына М.Вахобов деген автордун «Тарых чындыкка каршы» деген макаласы басылат да, анда катуу сын айтылат. Ал эми Айтматов бул макала тууралуу өтө таамай оюн так айтат: «...макаладагы көпчүлүк нерселер талашып-тартышууга да арзыбайт. Мени окумуштуу адамдын ушундай даражада ой жүгүрткөнү таң калтырат, адабиятка карата мындайча вульгардык-социологиялык мамиле жасоонун доору эчак өтпөдү беле!» [10]. Ошондон көп узабай Пиримкул досу Чыңгыз Төрөкуловичке

ыраазычылык билдирип кат жазат. Анда «Кыямат» романынын чыгышы менен куттуктайт жана Акбар доору тууралуу китеп жазганын билдирет. Көп өтпөй Айтматовдон эки бетке жазылган жооп келет. «Сенин улуу Акбар тууралуу ой-пикирлериң, Акбардын ар түрдүү диндерди бириктирүүгө кылган далалаттары өтө заманбап тема. Мындай биригүүгө адамзат сөзсүз муктаж болот, бүгүнкү шартта адамзаттын аман кылышынын бирден-бир жолу да ушул жол. Бул тууралуу, албетте, роман жаз жана чыгармандын тагдыры үчүн күрөш. Жеке мен ниетиңди колдоп кубаттаймын» [11], - деп жазат Айтматов катында.

Гулчехра Нуруллаева (1938) –

таланттуу акын, көп жылдар аялдар журналдарында иштеген, Москвадагы жогорку адабий курстун угуучусу болгон (1967-1969). Чыңгыз Айтматов каза болгондо ал мындай деген: «Чыңгыз Айтматовдой улуу бир жазуучунун ааламдан өткөнү тууралуу кабар адам үчүн өтө оор. Угуштун өзү оор. Биз мамлекетибиздин, түрк улутунун бир жанкүйөрүнөн ажырадык. Мен ал кезди жакшы эстеймин, Өзбекстаныбыздын башына кара күндөр түшкөндө Гдлян-Ивановдор өзбектерди аңтар-төңтөр кылып, «өзбек иши» дегендин астында канча-канча өзбектерди абакка алып атканда Чыңгыз Айтматов, чоң бир макала менен чыккан. Эч ким көрсөтө албаган эрдикти көрсөткөн, өзбек журтун коргоп алган эле. Ошол Чыңгыз Айтматов деген улуу жазуучу, улуу гуманист, инсан дүйнө салды. Бул эми айтып бүткүс кайгы. Мен бир убакта Чыңгыз Айтматовго арнап жазган ырымды анын тирүү кезинде өзүнө окуп берүүнү абдан эңсесим эле, бирок ага ылаажы болгон жок, же мен тартынчаактык кылбадымбы?!»

Абдулла Арипов (1941-2016) – акын жана котормочу, коомдук ишмер, азыркы өзбек поэзиясынын классиги. Өзбек ССРинин Эл акыны (1983), Хамза атындагы Өзбек ССРинин Мамлекеттик сыйлыгынын лауреаты (1983), Алишер Навои атындагы Өзбекстандын Мамлекеттик сыйлыгынын лауреаты (1994), Өзбекстандын Баатыры (1998). 1985-2009-жылдарда Өзбекстандын жазуучулар союзунун секретары, төрагасы болуп иштеген. Олий Мажлистин эки чакырылышынын депутаты.

«Борбор Азия элдеринин маданияттарынын ассамблеясынын» иштери боюнча Ч.Айтматов менен А.Арипов тыгыз биримдикте иштеген. 1995-жылдын 21-22-ноябрь күндөрү Ташкентте «Түркстан – жалпыбыздын үйүбүз» деген ураан астында аталган ассамблеянын форуму өтөт да, Ч.Айтматов анын президенти болуп

шайланат. А.Арипов штаб-квартирада абдан жемиштүү иштеп, өзүнүн кадыр-баркы менен ассамблеянын оор жүгүн көтөрөт. 1999-жылы 26-мартта Парижде ЮНЕСКОнун штаб-квартирасында «Борбор Азия элдеринин маданияттарынын ассамблеясынын» башкы катчылыгынын жыйыны өтүп, А.Арипов Өзбекстандын атынан аталган уюмдун вице-президенти болуп шайланат. Демек, Айтматов менен Арипов бир уюмдун ишин бирге жүргүзүп калат.

Мына ошол уюмдун алкагында А.Арипов жаш акындардын семинарларын өткөрөт, бул демилгени Жизактын жаш акими Ш.М.Мирзиёев да кубаттап чыгат. Бул тууралуу А.Арипов жетекчисине – Брюсселдеги Ч.Айтматовго отчет берет. Өз кезегинде Ч.Айтматов бул ишке ыраазы болуп, акимди «Борбор Азиядагы поэзиянын биринчи меценаты» деп атап, булардан үлгү алгыла деп, Бишкекке, Алма-Атага, Дүйшөмбүгө телефакс жиберет.

А.Ариповдун айтуусуна караганда Чыңгыз Айтматов өзбек жазуучуларын «инилерим» деп өзгөчө жакшы көрчү экен. Борбор Азия элдеринин маданияттарынын ассамблеясынын президенти кезде мен вице-президенти катары «мына ошол жагдайда Чыңгыз ага менен көптөн көп сукбаттар куруу бактасына ээ болдум. Биз окуя-кырдаалдарга тарых, кала берсе адабият чокуларынан туруп назар таштасак, Чыңгыз Айтматов баарыбыз үчүн эч кулабас чокулуу аска катары көзгө урунар эле.

Биз кыргыздар менен жан кошунабыз, бир дайранын суусун ичип, бир жайлоодо кой багабыз. Бирибиздин жообуз экөөбүздүн тең жообуз.

Мамлекеттерибиздин жетекчилеринен тартып, карапайым букараларыбызга чейин бири-бирибизди кадырлап жашап жаткан экенбиз, бул Аллага да, пенделерге да макул келер...», - деп айтат.

Абдулла Арипов кесиптеши, кыргыз жазуучусу бул дүйнөдөн өткөндө кайгыдан мүңкүрөп отуруп «Чыңгыз Айтматов» деген ырын жазат.

Ахмаджан Мелибаев. А.Мелибаев (1946) Азыркы Жалал-Абад облусунун Ала-Бука районунун Сафед-Булан кыштагында туулган. Анын «Бир заминда яшаймиз», «Умидли дунё», «Ёлғиз яшаб бўлмайди», «Хуштакни ким чалади?», «Хотин йўғида», «Торнинг чўмичдан фарқи», «Умр учар юлдуз», «Қирқ бешинчи бекат», «Сувога соғинчи», «Сафед Булон ҳикоялари» ж.б. китептери чыккан. Көп жылдар бою «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасынын башкы редактору болуп жүрүп, 2018-жылдан «Жахон адабиёти» журналына

жетекчи болуп дайындалды. Ошону менен бирге ал болочок журналисттерди тарбиялоого чоң салым кошуп, Өзбекстандын улуттук университетинде доценттик милдет аткарат. Аталган окуу жайында уюштурулган Чыңгыз Айтматов атындагы борбордун башчысы. 2018-жылы 2-апрелде Ташкент мамлекеттик чыгыш таануу институтунда өткөрүлгөн жыйында «Чыңгыз Айтматовдун мурастарын үйрөнүү» деген темада баяндама жасады. Ал «Чыңгыз Айтматов кыргызстандык жазуучу болсо, анын каармандары кыргыздар болсо, окуялар Кыргызстанда өтсө, аларда улуттук сезим-туйгулар көрсөтүлсө, анан эмнеге анын жазгандары Африкада, Европада, Америкада окулуп жатат» деп суроо коюп, бул феномендин эки негизин санап берди: биринчиси, ал бир улут, бир мекендин эмес, жалпы адамзаттын маселелерин көтөрүп чыккан. Жалпыга тиешелүү маселелерди алып чыкканы үчүн да ал ушундай ийгиликтерге жетти. Экинчиден, Чыңгыз Айтматов окуялардын, кырдаалдардын өнүгүш багытын башка теңтуштарынан, устаттарынын айырмаланып, отуз-кырк жыл алдын ала көрө билген [12].

А.Мелибаев кыргыз тилин да жакшы билген, ар кандай жыйындарга көп катышкан, Ч.Айтматов менен көп жолу аңгемелешкен. Ал «Айтматов афсонаси» деген макаласында [13] анын чыгармаларында адамзат тарыхындагы куралдуу кыргыздардын калк башына салган чексиз жапалары, бүтүндө кырылып кеткен көптөн-көп айылдардын аянычтуу тагдырынын көрүнүштөрү да чагылдырылгандыгын айтып келип, «бир гана, жазуучу бул жагынан башка калемдештери сыяктуу согуштун материалдык чыгымдарын – канча адам өлгөнүн, канчасы жарадар болгонун же дайынсыз жоголгонун, канча шаарлар менен кыштактардын күлү көккө сапырылганын, канча имараттар, кыштактар жана шаарлар талкаланганын, көпүрөлөр, темир жолдор, ишканалар бузулуп калганын сүрөттөгөндөн көрө бул трагедиянын инсандардын руханий дүйнөсүнө, инсанчылыгына таасири канчалык тийгени тууралуу айтууну туура көрдү», - деп жазат.

А.Мелибаев жазуучунун чыгармачылыгы тууралуу ондон ашык макала жазуу менен доцент, лектор катары да жазуучунун чыгармалары, алардагы идеялар жана каармандар жөнүндө азыркы жаштарга, жалпы өзбекстандыктарга кызыктуу баяндамалары менен тез-тез жолугушуп турат.

Анвар Журабаев тууралуу.
А.Журабаев (1948-2010) – Москва

мамлекеттик педагогика университетин бүтүргөндөн кийин райондук (Жизак), облустук (Самарканд) жана республикалык газета-журналдарда иштеген. Ал журналист катары өтө билимдүүлүгү жана эмгекчилдиги менен айырмаланат.

Айтматов 1986-жылы Кыргызстан Жазуучулар Союзунун башкармасынын төрагасы болуп шайланган соң ошол эле жылдын күзүндө «Ысык-Көл форумун» өткөрөт. Ошол эл аралык ири жыйындан кийин Фрунзеге атайын келип Анвар Журабаев жазуучу менен маектешет, форум, адабият, доор жана сүрөткер, өзбек адабияты сыяктуу маселелерди эки тараптуу талкуулоо менен баарлашат. Маектешүү көп узабай Ташкентте Өзбекстан жазуучулар союзунун органы болгон жана өзү иштеген «Шарк юлдузи» журналынын 1987-жылдагы №7 санына басылып чыгат [14], Айтматов тапшырма бергенби ал маек кыргызча которулуп «Ажайып бир адабият жараталы...» деген ат менен «Ала-Тоо» журналына да, өзүнчө китепке да кыргызча жарыяланат [15, 308-329].

Анан эле А.Журабаевди иштеп алып коюшат. Муну Айтматов угат. Ал кезде СССР Жогорку Советинин депутаты катары дагы бир депутат Адыл Якубовго бул тууралуу айтат, Ташкентке барганда Ислам Абдыганиевичке кир, мени айтты де, Анварды ордуна коюп берсин деп суранып атат дегин дейт. А.Якубов Чыңгыз досунун айтканын Каримовго айтат, ал киши шашпай угуп туруп, «Сиз Чыңгыздын сөзүнө кошуласызбы» дейт, Якубов «кошулам» дейт. Бир-эки күндөн кийин Журабаевге жумуш беришет.

Бул да болсо Ч.Айтматовдун өзбек зыялыларынын жашоо-турмушуна кызыгып тургандыгы, кимдин ким экендигин билгендиги. А.Журабаев кезегинде Михаил Шолохов, Габриель Гарсиа Маркес, Чыңгыз Айтматов, Расул Гамзатов, Аркадий Райкин ж.б. таанымал инсандар менен сукбатташкандыгы азыр эми тарыхка айлануу менен өзбек журналисттерине үлгү болуп отурат.

Анвар Журабаев «Халқ сўзи» газетасынын баш редактору болуп калганда Айтматов Кыргыз Республикасынын Өзбекстандагы элчиси Салижан Жигитовду ээрчитип барып «Кассандра тамгасы» романын өзбек тилине которуу тууралуу Сүйүн Караев менен макулдашып, үзүндүлөрү аталган газетанын 1-сентябрдагы санынан чыга баштаган.

Хуршид Даврон (1952) – акын, драмачы, жазуучу, тарыхчы, котормочу. Өзбекстандын эл акыны (1999). Эл аралык «Алтын калем», Махмуд Кашгары

сыйлыктарынын лауреаты. Олий межлис депутаты (2000-2004). Анын улуу саркарда Эмир Темир, астроном Улугбек, аскер башчы жана акын Мухаммед Бабыр тууралуу жазгандары окурмандардын сүйүктүү чыгармасына айланган. Ал Чыңгыз Айтматов тууралуу ыр жазган.

Туленбай Курбанов жана Манзура Холматова. Өзбекстанда туулуп, Өзбекстанда жашаган кыргыз улутундагы аалымдар. Т.Курбанов таанымал журналист, философия илимдеринин кандидаты, Анжиан облусуна караштуу Абдиллабек кыштагынан. Жубайы, маркум, философия илимдеринин доктору Манзура Холматова менен бирге Ч.Айтматовдун чыгармаларын өзбек жергесинде жайылтууга өзгөчө кызмат кылышкан. М.Холматова Ч.Айтматовдун этикалык-философиялык көз караштарын изилдеген. Туленбай Курбанов Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу «Кабар» улуттук маалыматтык агенттигинин Өзбекстан боюнча кабарчысы катары биздин окурмандарга кошуна өлкөдө болуп жаткан Ч.Айтматовго байланыштуу иш чаралар менен тааныштырып, өзү да ошондой иш чараларда жазуучунун чыгармачылыгы, жеке өмүр баянынын айрым учурлары тууралуу баяндамаларды жасап келет. Ал ТашМУнун философия факультетин кызыл диплом менен 1973-жылы бүтүп, илимий коммунизм кафедрасында иштеген, 1982-жылы кандидаттык диссертациясын коргогон. 1995-жылы Ташкентте кыргыз улуттук борбору түзүлгөндө жетекчиси болуп Жизак районунун акими Аброр Каримов, орунбасары болуп Туленбай Курбанов шайланган. Ошол эле мезгилде Кыргызстандын Өзбекстандагы элчилигинде атташе болуп эмгектенүү менен Чыңгыз Айтматов менен бир нече жолу кездешип, анын окурмандар менен жолугушууларын уюштурган, жазуучудан интервью алган. Өзбекстандын кыргыз тилиндеги радио берүүлөр редакциясында иштөө учурунда да, жазуучунун чыгармаларын пропагандалоого активдүү катышкан.

Т.Курбанов Өзбекстандагы Кыргызстандын элчилиги менен бирдикте Ч.Айтматовдун «Балалыгым» деген чыгармасындагы идеяларды азыркы жаштарга жеткирүү максатында ОБСЕнин колдоосунда «Чыныгы инсанды калыптандыруу философиясы» деген проекти ишке ашырууга киришти.

Жыйынтыктап айтканда, жазуучу катары Ч. Айтматов карапайым адамдардын образын жараткан. Алардын бири Момун. Мына ошол Момунду дүйнөлүк алкакка алып чыккан сыяктуу эле жазуучу карапайым өзбек

пахтакерлеринин, дыйкандарынын, сугатчыларынын образын түзгөн. Алар кыргыз кишиси сыяктуу гана эмес, өзбек кишиси катары да кабыл алынат. Ошол эле кезде ал өзбек адабиятын өтө жакшы билген, көптөгөн маданият ишмерлери менен жеке байланышта болгон, алардын айрымдарынын

китептерине баш сөз жазып, Москвадан орус тилинде жарыяланышына кам көргөн. Мына ушундай мамиле Ч.Айтматовдун адам катары да, жазуучу катары да улуулугун даңазалап турат. Бул тема, албетте, чоң тема, дагы да изилдөөлөрдүн жаралышын күтөт.

Адабияттар:

1. Айтматов Ч. Характер и современность // Айтматов Ч. В Соавторстве с землей и водою...: очерки, статьи, беседы, интервью. – Ф.: Кыргызстан, 1978. – С. 76-77
2. Яшен К., Рашидов А., Захидов В. Талант барыбызга тең орток: Адабият достугу – эл достугу: Маектешкен А.Акматалиев // Ленинчил жаш. – 1982. – 2-июль
3. Айтматов Ч. Зукко шоир, дилкаш инсан // Ўзбекстан адабияти ва сонъати. – 1979. -13-нояб.
4. Караев С. Чингиз Айтматов буюк ёзувчи, камтарин инсан, содик дуст. – Ташкент, Янги аср авлоди, 2015. – 318-б.
5. Айтматов Ч. Восхождение // Айтматов Ч. В Соавторстве с землей и водою...: очерки, статьи, беседы, интервью. – Ф.: Кыргызстан, 1978. – С. 138
6. Айтматов Ч. Оправдание за прожитые века // Айтматов Ч. В Соавторстве с землей и водою...: очерки, статьи, беседы, интервью. – Ф.: Кыргызстан, 1978. – С. 234-235.
7. Якубов А. Хориманг, дустлим! // Саодат. – 1978. - №11. – 6-б.
8. Ёкубов О. Чингизхоннинг оқ булути. Чингиз Айтматов <http://e-adabiyot.uz/jahon/394-chingizxonning-oq-buluti.html>
9. Кадыров П. Кўн чыгарда таралган нур // Ўзбекстан адабиети ва санати, 1988. – 11-декабрь.
10. Ажайып бир адабият жараталы... А.Журабаев менен маек. /китепте: Айтматов Ч. Биз дүйнөнү жаңыртабыз, дүйнө бизди жаңыртат... макалалар, маектешүүлөр, сүйлөгөн сөздөр. Түз.: С.Тургунбаев. – Ф.: Кыргызстан, 1988. – 324-б.
11. Яшашнинг маъноси: Пиримкул Кодиров билан Анвар Журабоевдин сухбати // *Шарқ юлдузи*, 1990. - № 12. – 161-б.
12. Раҳматова Д. Аҳмаджон Мелибоев: «Айтматов Ўзбекистонда қирғиз тилига муносабатни ўзгартирди» // Sputnik, 2018, 2-май. // <https://sputniknews-uz.com/culture/20180502/8100869.html>
13. Мелибаев А. Айтматов афсонаси // <http://kitobdunyosi.uz/publitsistika/533-aytmatov-afsonasi.html>
14. Шундай бир адабиёт яратайликки... *Сухбатни Анвар Жўрабоев олиб борди* // *Шарқ юлдузи*, 1987. - №7
15. Ажайып бир адабият жараталы... А.Журабаев менен маек. /китепте: Айтматов Ч. Биз дүйнөнү жаңыртабыз, дүйнө бизди жаңыртат... макалалар, маектешүүлөр, сүйлөгөн сөздөр. Түз.: С.Тургунбаев. – Ф.: Кыргызстан, 1988. – 308-329-бб.
16. «Момундун «педагогикасы» жана анын цивилизация менен согушу (Чыңгыз Айтматовдун «Ак кеме» повестинин мисалында) // *Alatoo academic studies*. – Б.: 2017. - №1. – 359-365-бб.

КЫРГЫЗ РАДИОСУНУН ӨНҮГҮҮ ТАРЫХЫ

(Кыргыз радиосунун 90 жылдыгына карата)



Сыдыкова Р. С.,
филология илимдеринин кандидаты,
И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик
университетинин Мамлекеттик тил жана
маданият институтунун профессору

Аннотация: Бул макалада кыргыз радиосунун өнүгүш тарыхы баяндалат. Макаланын автору ушул окуялардын катышуучусу катары 70-жылдардагы тарыхый учурду, КТРдин чыгармачылык жолун, изденүүлөр менен толгонууларды, ийгиликтер менен чыгармачылыктын татаал түйшүгүн кызыктуу баяндайт. Кыргыздын сөз маданияты менен музыкалык маданиятын радиодо эфир аркылуу жайылтуу маселесинде профессионалдуу деңгээлдеги тарыхый окуялар документтик материалдардын мисалында ачылып берет.

Ачкыч сөздөр: ММК, радио, каада-салт, элдик нарк, маданият, адабият

Кыргыз маданиятынын өнүгүш абалы тууралуу кеп салууда КТРК чагылдырган маданияттык берүүлөрдү карап чыгуу жетиштүү болмокчу. Анткени быйыл кыргыз радиосуна 90 жыл болуп, алиге чейин изилденип бүтө элек кыргыз маданиятынын ушунча мезгилдеги толук жагдайы алаканга салгандай болуп ачылып жаткан кез. Эмесе азыр кыргыз маданиятынын башаты болгон **сөз** жана **музыка** маданиятынан кеп баштайлы.

Сөз маданияты кыргыз элинде өтө чоң мааниге ээ, баркы бийик түшүнүк. Ага маданияттын дээрлик бардык түрү кирет, эң башкысы жүрүм-турум маданияты. Анткени сөз сүйлөө жүрүм-турумга таандык болгон этикалык жагдай. Кыргызда «Киши баласы – кирип чыкканча» - деген макал бар, чечмелесек: адамдын кандай экени ал үйгө кирип-чыкканчалык тез убакытта эле сүйлөгөн сөзүнөн, өзүн тута билүүсүнөн байкалып калат тура. Ал эми туура жана ийкемдүү сүйлөө адамды ийбиктирип өз ара мамиле түзүүгө жол ачат. Ошондон улам «Киши болоор кишинин киши менен иши бар, киши болбос кишинин эмне менен иши бар?» деген сөз келип чыккан экен. Эми ушу түзүлгөн жылуу мамилени сактап, аны өөрчүтүп, улам кийинки жаштарды ошого көнүктүрүү маселеси жаралып, ал адат-салт делип, андан улуттук нарк келип чыгат. Демек, жашпы, карыбы, аял же эркекпи бардыгына тегиз тиешелүү болгон көнүмүш адатка айланат. Адаттар турукташып салт пайда болот. Ошол каада-салттын эң бийик чокусу - маданияттын уңгусу **сөз**, аны уга билүү жана маани бере билүү маданияты. **«Өнөр алды- кызыл тил»** деп сөзгө чоркок адамдын ички дүйнөсү да ченелүү болоорун

элибиз небак баамдаган. XIX кылымда «Манас» эпосун жазып кеткен орус окумуштуусу Радлов айткандай, «кыргыздар ырдагандай кооз жана уккулуктуу сүйлөгөн эл» дегенин эске салсак эле жетиштүү. Анын мисалы катары мына ошол «Манас» эпосуздун жаралышы экени бекеринен эмес. Ар кандай сөз - ыр-күүсүз, музыкасыз эч бир элде жашай албайт, алар бирин-бири коштоп жаралган эгиз маданият. Мисалы, улуу акын Токтогул сыяктуу жеке бир эле инсандын төкмөлүк, айтыштык, комузчулук, композитордук (обончулук) жана дастанчылык өнөрдү алып жүрүшү кыргыз акындарына жалпы мүнөздүү көрүнүш болгону муну ырастап келет. Жалпы аталып келгендей ошол эл шайырлары, манасчылар, дастанчылар биздин маданиятты жараткандар - нечен кылымдап элибиздин салттуу көркөм өнөрүн жоготпой сактап ушул күнгө жеткирген талантуу адамдар. Кыргыздын музыкалык маданиятынын зор үлгүлөрү 20-кылымдын 1931-жылынан тарта нотага түшүрүлүп баштаган. 1933-жылы Кыргызстанда радио студия ачылып акындар, комузчулар, чоорчу, сурнайчы, кернейчилер, манасчылар жана дастанчылар өз өнөрүн эфир аркылуу элге жеткирүүгө мүмкүнчүлүк ачылат. Кыргыз радиосу акырындап түз эфир алдында концерттерди уюштуруп баштаган. Кыска кабарлардан кийин тигил, же бул комузчу, ырчылардын өнөрү эфир аркылуу элге жарыяланып турган. 1932-жылдын 3-сентябрындагы №50-буйрук менен катталган бир окуя өз учуру үчүн эч кандай мааниге ээ болбосо да, бүгүн бизди абдан таң калтырган тарыхый факт. Ушул буйрукта көрсөтүлгөн күндөн баштап Кыргыздын улуу акыны Калык Акиев радионун «кыргызча ырчы кызматына 250 сом айлык менен кызматка кабыл алынсын» - деген буйрук чыгат. Калык Акиев ошол кезде эле Улуу Токтогул ырчынын шакирти, кыргыз-казак элине аттын кашкасындай таанымал төкмө, дастанчы жана жазуучу-акын болуу менен бирге көптөгөн кыргыз-казак акындары айтышкан кезде эч ким даай албай айбыккан чоң таланттуу акын болчу. Ошентип Калыктын радиодо иштеп калышы ойдо жок жерден табылган алтын казына сыяктуу иш болгон. Элибиз күн сайын, кээде күн алыс Калыктын ырлары менен ойгонуп, анын дастандарын угуп маашырланып келишкен. Баарынан кызыгы, Калык Акиев төкмө ырчы болгондуктан, бир ырдаган ырын экинчи кайталаган эмес. Ал убакта тасмага

жазып алып уктуруу, анан аны кайталап берүү, же пластинкага жазуу деген ыкмалар болбогондуктан, акындын ар бир аткарган ыры жаңы жаралган чыгарма болгон.

Архивдик материалдарда 30-40-жылдар аралыгында элдик маданияттын музыкадан башка түрлөрү тууралуу кабар жокко эсе экенин көрөбүз. 1939-жылдагы Москвада болуп өткөн кыргыз искусствосунун он күндүгү учурунда кыргыздын өнөрпоздору Москвадагы грампластинка заводуна бир катар ыр, күүлөрдү жаздырып кайтышкан. Ошондон тартып кыргыздын ыр-күүлөрү радиодон грампластинкалардын жардамы менен уктурула баштайт. Ал уктуруулардын ичинде ыр, күүдөн тышкары анын аткаруучулугу, музыка чеберлери тууралуу учкай кабарлар бериле турган. Өзгөчө элдин арасынан чыккан ырчы таланттар – Атай, Муса, Калмурат, Ыбырай, Карамолдо, Шекербектин күүлөрүнүн жазылышы кыргыз музыкасынын дагы гүлдөп өнүгүшүнө түрткү берген. Бул учурда эл акындарынын бардыгы өз репертуарында болгон чыгармалардын баарын магниттик тасмага жазганга үлгүрүштү. Молдобасан жана Саякбай Каралаев "Манас" эпосунан үзүндүлөрдү жаздырышты. Петр Шубиндин жетекчилиги менен уюшулган эл аспаптар оркестринин аткаруусунда кыргыз күүлөрү жана обондуу ырлар жазылды. "Ажал ордуна" аттуу кыргыздын тунгуч музыкалык драмасы, "Айчүрөк" аттуу алгачкы кыргыздын операсынан тандалган ариялар да магнит тасмасындагы фонотекадан орун алды. Мындай бай улуттук мурасты элге кайра жайылтуу үчүн кыргыз радиосу радио-маек аркылуу концерттик берүүлөрдөн тышкары атайын угармандардын армиясын да даярдашкан. Бул күндө биз ошондой орошон угармандардан ажырап калдык. Анткени бүгүн радиоуктуруулардын күйөрман угуучулары кемигенден-кемип жатат. Мисалы, белгилүү манасчылардын бири Молдобасан Мусулманкуловдун аткаруусундагы "Манас" эпосу бир кыйла обондуу, марштык касиетке ээ, а Саякбайдын аткаруусунда арман аралаш, өксүк, сүрдүү-каардуу маанайдагы интонация байкалып турат. Мындай ички, изги жагдайларды сезип-туюнуудан биздин күндүн угармандары өксүп турган кез.

Кыргыз радиосунун күнүмдүк программаларынын 50 пайызын музыкалык берүүлөр түзүп келген. Ал эми анын

башатына көз жүгүртүп көрсөк, алгачкы жылдар бизде жылмаюуну гана туудурат. Радиоуктуруучу түйүн алгач уюшулган 30-жылдарда радиокомитетте бардыгы кошулуп 13 киши иштеген экен. Алардын ичинде мына мындай шарттуу кызматкерлер болуптур: бир музыкалык жетекчи, бир пианист-концертмейстер, үч артист-ырчылар. Демек, төрагадан баштап машинисткага чейинки он үч адамдын бешөө музыкалык берүүгө же башка берүүлөрдү музыкалык коштоого байланыштуу адамдар экен. Кыргыз радиосунда магнитофондук тасмага жазып алуу иши 50-жылдардан тартып гана башталган. Ал эми ага чейин 40-жылдардын дээрлик аягына чейин музыка эфирге патефон табактарын коюу менен таркатылчу экен. А көп учурда жогоруда биз эскерген штаттагы үч артист ырчы жана башка атайын чакырылган ырчылар түз эле микрофон алдында жандуу үн менен «live» (живой) ырдашкан. Болгондо да бул жактан ырдап чыгып, экинчи жактан ошол эле замат акыларын акчалай накта санап алышчу экен. Неси болсо да, радионун башат тарыхы кызыктуу да, романтикалуу да баяндарга бай. Радионун азыркы кездеги музыкалык фондусу да негизинен ушул 50-жылдардан тартып түзүлө баштаган. Эгерде радиоуктуруу жаңыдан уюшулган жылдарда анын фондусу 30-40 грампластинкадан турса, бүгүнкү күндө Кыргыз радиосунун алтын фондусун түзгөн фонотеканын текчелеринде өзүбүздүн студияларда жазылган 10 миңден ашуун ырлар, күүлөр, дастандар кыргыз жана советтик композиторлордун, классикалык чыгармалары сакталып турат. Басымдуу көпчүлүгү стереофониялык ыкмада жазылган бул баа жеткис бай фонду жыл сайын артып барат. Ал эми алардын катарында Токтогул, Муратаалы Күрөңкөев, Ниязалы Борошев, Карамолдо Орозов, Ыбрай Туманов, Атай Огонбаев, Муса Баетов, Алымкул Үсөнбаев, Мыскал Өмүрканова, Шекербек Шеркулов, Токтосун Тыныбеков жана башкалардын ырлары, күүлөрү бар.

Кыргыз Мамлекеттик Опера жана балет театрынын 1951-жылы болгон алгачкы сезонунун ачылыш аземи радио аркылуу трансляцияланган. Театрда коюлган "Чолпон" балети, "Айчүрөк" операсы, "Ажал ордуна" музыкалык драмасы, алгачкы опера ырчылары Сайра Кийизбаева, Салима Бекмуратова, кыргыз балет бийчилери Бүбүсара Бейшеналиева, Рейна Чокоева,

Айсулуу Токомбаева тууралуу радиоочерктер менен катар көптөгөн телекөрсөтүүлөр бар. Чыгармачылыгынын гүлдөп турган учурунда актерлор Муратбек Рыскулов, Даркүл Күйүкова, Бакен Кыдыкеева, Балкыбекова, Жумадылов сыяктуу сахна чеберлери улуу жазуучу Чыңгыз Айтматовдун повесттерин, аңгемелерин, романдарын көркөм окууга киришип, кыргыздын баяндоо, сүйлөө маданиятына жан киргизишкен. Кыргыз радиосунун дагы бир баалуу касиети катары кыргыздардын **сүйлөшүү, баяндоо, баар алышуу маек, аңгеме-дүкөн куруу өнөрүн** унут калуудан сууруп чыгып, жаңы бийиктикке чыгаргандыгы жана аны жүзөгө ашырган **Адабий-драмалык редакция жамааты** болду десек жаңылышпайбыз. Радиодраматургия талап кылганчалык фантазияны, ой жүгүртүүнүн кыялый татаал процессин искусствонун эч бир түрү талап кылбайт. Кыргыз радиодраматургиясы өтө жаш. 60-жылдын башындагы Керез Рысалиев, Мамат Жакыпов, өзгөчө С. Жигитовдун "Бумеранг", Ж. Абдыкадыровдун, Д. Садырбаевдин, Б. Омуралиевдин, Т. Борубаевдин, И. Алдеевдин пьесаларын жана боордош элдердин адабияттарынан которулган мыкты радиопьесалардын катарында: Мухтар Ауэзовдун, "Өскөн өркөн", молдавия драматургу Юлиан Эдлистин "Менин аппак шаарым" Р. Сыдыкованын, Ж. Эгембердиевдин, Д. Садырбаевдин, Б. Карагуловдун котормо пьесалары фондуда сакталып турат. Радиотеатрдын көркөм образы да сценаныкы сыяктуу синтетикалуу. Бирок анын составында үч гана элемент: **сөз, музыка** жана **дабыш** болот. Мына ушул татаал искусствонун түрү кыргыз радиосунду өтө жогорку даражада өз ишин аткарып турган.

Кыргыз радиосунда сакталып келе жаткан Чыңгыз Айтматовдун калыбет коңур добушу, сөздөрдү обу жок кооздобогон, жасалмалоодон алыс, үн тембрин туура коюп, сөз ыргагына төп келген дикциясы менен баарлашуу, жазуучунун ички дүйнөнү аңтарып ак пейилден, ойлонуп шашпай сүйлөгөнү, оюн толук, ачык, жөнөкөй сөздөр менен бере алышы – улуу жазуучунун сөз маданиятынын бийик баскычына жеткенин таасын көрсөтүп турат. Ушул улуу маданиятты Кыргыз радиосу аркылуу элге жеткирген, чечендиги менен даанышмандыгы төп келишкен кыргыз тилинин уңгу сөздөрүн терең чечмелей билген даанышман

лесиколог-түрколог академик Бүбүна Орузбаева, Кусеин Карасаев, жазуучу Түгөлбай Сыдыкбеков, кыргыз тили менен адабиятын окутуу башатында турган Ишеналы Арабаев, Зыяш Бектенов сыяктуу улуу адамдар, философ-эстетик, кеп маданиятынын эстетикалык татымын илим жүзүндө тастыктап берген окумуштуу Азис

Салиев, кыргыздын тарыхый роман «Өнөр алды – кызыл тил» деп сөзгө чоркок адамдын ички дүйнөсү да ченелүү болоорун элибиз небак баамдаган. классиги Төлөгөн Касымбеков өңдүү таланттар кыргыз элинин кеп маданиятын жаңы илимий баскычка көтөргөн кыргыздын уул-кыздары болуп саналат.

Пайдаланылган адабияттар:

1. Кыргыз журналистикасынын тарыхы. - Б., 2002.
2. Кыргыз Республикасынын Борбордук мамлекеттик архиви - Ф. 442. оп.1 д.58.
3. Егембердиев Дж. Ободогу жаңырык / Эхо эфира. - Б.,1991
4. Кыргыз ССРинин тарыхы. т. II. - Ф., 1968



РУХУ КҮЧТҮҮ ЭЛ ГАНА ӨЗ ТИЛИН ЖОГОТПОЙТ



Кадыров Ү. К.,
*Кыргыз Республикасынын
маданиятына эмгек сиңирген ишмер*

Улуттун уңгусун тили, кийими, маданияты түзөт. Анткени тили, кийими, маданияты болбогон улут да улутпу. Өз тилинде сүйлөбөгөн, кийимин кийбеген, салтын сактабаган эл улут болуудан калат. Башка элге сиңип кеткенин өздөрү да билбей калат. Залкар жазуучубуз Ч.Айтматов 1987-жылы Республикалык илимий-практикалык конференцияда "... Тил – бул ар бир элдин каны-жаны, тил анын тажрыйбасынын, дүйнө таануусунун, маданиятынын, тарыхынын ашташуусу, акырында, тил – улуттун кубанса кубанычы, кайгырса кайгысы жана акыл-эси" деген эле. "Тил – бул улуттун автопортрети" деп айтканы да бар. Орошон ойчулдун бул сөздөрү бардык улуттарды ойго салган кандай гана улуу сөздөр. Демек эне тилин билүү ар бир адам үчүн зарылчылдык гана эмес милдет, парз.

Дүйнөдө канча эл болсо, ар биринин өз тили бар. Тил – элдин келечек муунга калтырган улуу мурасы. Тил – улуттун жүзү, ар-намысы. Тилдин жоголушу улуттун жоголушу дегендик.

Азыркы ааламдашуу процессинде жыл сайын көптөгөн тил жоголуп баратканы белгилүү. Ар бир тил өз улутуна ыйык. Ар бир эл ата-бабасынан мурас калган тилин бузбай аздектеп сактоого, кезегинде чыпчыргасын коротпой өз небере-чөбөрөсүнө өткөрүп

бергенге аракеттенет. Анткени сүйлөнүп турган тилдин касиети артат. Канчалык көп сүйлөнсө, тил ошончолук байыйт. Ал эми тилин жоготкон эл улутка тиешелүү касиетин да жоготот. Улуттук тилди мыкты билгенде гана улуттук аң-сезим өнүгөт. Мекенчилдик сезим ойгонот. Ошондуктан ар бир улуттун билимдүүлөрү өз тилин өнүктүрүүгө, жоготуп жибербегенге аракеттенишет. Тил адамдын ата-мекени сыяктуу эле анын өтмүшү, учурдагысы жана келечеги менен тыгыз байланышкан, аны элден ажыратып кароого болбойт.

Улуттун тилинин бузулуу проблемасы дүйнө элдерин түйшөлтүп, эчен кылымдарды карытып келет. Орто кылымда Батыш Европадагы эл өз тилдерин кеңири колдоно албай, латын тили – илимдин тили катары колдонулган. Ал түгүл 18-кылымда эле Францияда француз тилинин абалы оор болгон. 1790-ж. Францияда 25 миллион француз болсо, анын 6 миллиону гана француз тилин билчү экен. 1793-жылдан баштап Францияда француз тилин үйрөтүүчү мектептер ачыла баштаптыр. Ал эми Италия орто кылымда бирде Австриянын, бирде Франциянын колониясы болуп жүргөн. 1804-ж. Франциянын императору Наполеон Италияга мамлекеттик тил катары француз тилин киргизген. 1860-ж. италиялыктар

эркиндикке жеткен. Ошол мезгилде 25 миллион италиялык болуп, анын 600 миңи гана эне тилин билишчү экен. Ал эми кечээ эле, бир кылым мурда орус элинин эне тилине болгон мамилеси таң калыштуу болгон. Алар ошол учурда французча билбеген орусту экинчи сорттогу адам катары эсептешкен. Элестетсек, орус тилин артык көргөн азыркы биздин ахыбалда болгон. Булар акыры арына келип Россияда 18-19-кылымдарда орусча таза сүйлөөгө тилчилер гана эмес бүтүндөй интеллигенция көз салган. Алардын катарында жазуучулар, дворяндар, офицерлер, окумуштуулар, ал түгүл дин кызматкерлери да болгон. Бүгүн Россияда ар бир сөзгө маани берип, орус тилинин таза сүйлөнүшүнө кам көрүшөт. Ал түгүл орус тилинин колдонулуучу чеги улам кеңейишине мүмкүн болушунча аракет кылып жаткандары белгилүү. Ошентип бул өлкөлөрдө жүргүзүлгөн реформанын натыйжасында улуттук аң-сезимдери ойгонуп, француз, италян, орус тилдери өнүккөн тилдерге айланганы бүгүн баарыбызга маалым. Алсак, Францияда бир жарым кылымдан бери мыйзам боюнча ар бир француз улуттук тегине карабастан мектепте француз тилинде окуганга жана полиция, сотко французча гана кайрылууга милдеттүү. Биз дагы ушундай кыргыз тилине зарылчылык жаратмайын кыргыз тилин өнүктүрө албайбыз. Негизи бардык эле өлкөдө өз тилинде сүйлөбөгөн киши иштей албайт. Мисалы, Россияда орусча билбесең жумушка орношо албайсың.

1952-жылы 21-февралда Бангладеште студенттер митингге чыгып, эне тилине мамлекеттик статус берүүнү талап кылышкан. Аларды полиция ок менен кубалап, 5-6 студент каза болгон. Бул күндү 1999-жылы ЮНЕСКО “21-февраль – Эл аралык эне тил күнү” деп кабыл алган.

Тилди өнүктүрүү үчүн элдин саны да чоң мааниге ээ. Калкынын саны аз өлкөлөр башка өздөрү үчүн таасирдүү тилдерди расмий катары таанышат. Мисалы, Гондурас, Коста-Рика, Никарагуа, Уругвай, Парагвай – испан тилин, Чад, Бекан, Нигерия – француз тилин, Жаңы Зеландия, Либерия, Того – англис тилин, Ливия, Ливан – абар тилин расмий тил катары кабыл алышкан. Калкы бизге чамалаш – Латвия, Литва, Эстония, Македония, Словения, Хорватия, Лаос, Монголия, Албанияда өздөрүнүн улуттук тилдери мамлекеттик тил болуп таанылган.

Кайсыл улуттун мамлекети болсо – ошол улутка кам көрүү мамлекеттин милдети, парзы. Кыргыз мамлекетинин негизги милдети – кыргыз улутун сактоо жана анын келечегине кам көрүү. Кыргыз улутун сакташ

үчүн ириде тилин сакташ керек. Келечегине кам көрүү үчүн жаш муундун мекенчилдик, “мен кыргызмын” деп сыймыктанган улуттук рухий сезимин ойготуу керек. Кыргыз мамлекети эгемендикке жетип, кыргыз тили мамлекеттик статуска ээ болсо да орус тили Кыргызстанда расмий тил статусун алып, Россия анын биздин мамлекетке дагы тереңдеп киришине кам көрүп, окуу китептерин күргүштөтүп бекер берип жатканы бизди ойлонтподо, чолок акылыбызга жетпеди. Эгемен өлкө болгонубузга отуз жыл болсо да, орус тили дагы деле кыргыз жергесинде даң салып турганы, ошол элдин ийгилиги. Өз элинин келечеги үчүн көрүлүп жаткан ушундай камкордукту биз үйрөнүшүбүз керек.

1989-жылдагы мамлекеттик тил жөнүндө мыйзам кабыл алынган күн улуттук майрам болгон. Анткени, тилибиз өтө эле жакырланып, жоголуп бараткан. Тил мыйзамын кабыл алуу - бул башка тилдерди чануу же зыян келтирүү эмес, болгону өзүн өзү коргоонун эле аракети болду. Ырас, кыргыз тили азыр сүйлөнүп, чыгарма жазылып, мектепте окутулуп жаткан жандуу тилдердин катарында. Бирок, тилдин нукура көркөмдүгү начарлап, шашылышта бир окуу менен оодарылган котормо сыяктанган келегей сөздөрдүн көбөйүп баратышы тынчсыздандырат. Мисалы, “Алдагы боюнда бар аялга орун берсеңер боло”, - дейт коомдук унаада. Өңгөнү билбейм жыйырмаалардагы жаш келинди аял дегендери мага өөн эле угулат. Менимче илгери 45-50 жаштын тегерегиндегилерди аял деп атап, ага чейинкилерди келин дешчү. Ушул сыяктуу сөздөр “женщина, мужчина, молодой человек” деген орусча сөздөрдүн котормосу, орус тилинин таасири. Ал эми азыркы кезде “Мырзалар жана айымдар” деп айта баштадык. Жакшы сөз. Бирок, ушул сөздү кээде студенттерге, ал түгүл мектеп окуучуларына карата колдонгон учурлар да бар. Бул сөз менимче ушул курактагыларга туура келбейт. Аны “Уландар жана бийкечтер”, “Жигиттер жана селкилер” десек эң эле туура болоор эле. Анын үстүнө “мырза” деген сөз бардык эле адамдарга туура келбейт. Бул адамдардын касталык бөлүнүшүндө колдонулуучу сөз. Деги эле кыргызда адамдарга кайрылууда колдонулуучу эң сонун аталыштар бар. Алар “жигит, улан, аксакал, карыя, байбиче, аба, байке, аке, үкө, энеке, эже, жеңе, кызым, карындаш, уулум, балам, майда балдар-кыздарга карата чоң жигит, чоң кыз ж.б.”. Муну бизге караганда улуттун уңгу сөзүн туура баамдаган орус эли бизге кайрылууда

“байке, эже” деп, өздөрүнүн сөз байлыктарына киргизип алышты.

Кыргыз тили мамлекеттик статуска ээ болгондон тартып башка элдер атайылап же тилдери келбей атап алышкан жер аттарын кайра калыбына келтирүү менен катар эле, кээ бир туура эле турган аталыштарды да «артык кылабыз деп тыртык кылып» бузуп алдык. Бул кыргыз тилинин ички мыйзам ченемдерин билбегендиктен болду. Мисалы, Майлуу-Суу, Алчалуу ж.б. деп өзгөрттүк. Булардын туура экендиги айныксыз чындык. Бирок, кыргыз эли тилдеги үндөштүк мыйзамынын негизинде мындай жерлерди атайын жасап алышкан аталыштар менен айтышкан. Балыкты (бул Балыкчынын туура аты), Чырпыкты, Сөгөттү, Корумду, Өрүктү, Алчалы, Алмалы, Кайыңды, Дөбөлү, Майлы-Сай, Шамалды-Сай ж.б. мына ушундай жерлерден. Болбосо алардын Балыктуу, Чырпыктуу, Алчалуу, Кайыңдуу ж.б. дегенге тилдери келбей калды дейсиңби. Ошондуктан мамлекеттик тилди өнүктүрүү менен катар эле ушундайлардан сак болсок, жерлердин мурунку аталыштарын калыбына келтирүүдө илимпоз, адис ж.б. адамдар менен кеңешсек.

Эне тилдин тагдырын ойлогонубуз - бул кыргыз элинин улут катары сакталышын ойлогонубуз, кыргыз мамлекетинин келечегин ойлогонубуз, элдин үрп-адатына, салт-санаасына, рухий дөөлөттөрүнө, б.а. маданиятына кам көргөнүбүз. Ошондуктан эне тилибизге болгон сезимибизди ойготолу. Биз өз тилибиз менен гана кыргыз боло алаарыбызды ойлонолу.

Биз канчалык орус, англис, кытай, араб тилдерин мыкты билип, өз тилибизден жогору баалап үйрөнгөнүбүз менен улуттук көркөм сөз маданиятыбыздагы дөөлөттөр, түбөлүктүү чыгармалар кыргыз тилинде гана жаралат. Башка тил бизге эл аралык мамилелер, чарбалык, күндөлүк тиричилик үчүн гана жарактуу, ал түгүл зарыл. Бирок, эч бир тил элибиздин ички кудуретин ачып бере албайт. Биз өз тилибизди өнүктүргөндө гана улуу элге айланабыз. Бул башка тилдерди үйрөнбө дегендик эмес. Кыргыз тили кыргызга гана керек.

Кыргыз тили байыртадан жашап келаткан, узак тарыхы бар тил. Адистердин изилдөөсү боюнча орус тилинде 1 млн, француз тилинде 100 миң, немис тилинде 180 миң, англис тилинде (Оксфорд сөздүгү боюнча) 500 миң, кыргыз тилинде (эпосторду кошкондо) 893 миң сөз бар экен. Көлөмү жана вариантынын көптүгү жагынан дүйнөдө бир да чыгарма теңдеше албаган зор дайрадай “Манас” эпосун жараткан улуу элдин тили. Илимпоздордун айтуусунда кыргыз тилин билген адам КМШнын отузга жакын эли

менен эркин сүйлөшө алат экен. Кыргыз тили түрк тилдеринин ичинен эң эле таза сакталганы дешет. Ушундай мүмкүнчүлүгү бар тилибизди таза сактай албагандыгыбыз бул биздин мажирөөлүгүбүз. Өз тилин таза сактоо үчүн Арменияда балдар тарых сабагын армян элинин байыркы кол жазмалары сакталуучу Матенедаранда окушат экен. Биз да ушундай деңгээлге жетсек гана атаганат.

Эне тилди эч бир мыйзам менен өнүктүрө албайбыз. Эне тил тилчи, адабиятчы, акын-жазуучу, журналист, котормочу, тил мугалимдеринин гана энчиси деген тайкы түшүнүк. Эне тил бул элдин энчиси. Ата-бабаларыбыз бизге калтырган мурас. Демек, тилдин тагдырына, өнүгүшүнө ар бир адам жоопкер. Тилди өнүктүрүү дагы, түбүнө жетүү дагы элдин өз колунда. Дүйнөдө ар кандай тарыхый шарттардан улам аргасыз тилинен ажыраган эл көп, андай учурда арга жок, ал эми бардык мүмкүнчүлүгүбүз туруп өз тилибизди өзүбүз чангандык - өз энебизди өзүбүз тааныбай эсиргендик, маңкурттуктун туу чокусу.

Япондор бала 10-11 жашка чыкканга чейин өзүнүн тилин гана окутуп, маданиятын үйрөтөт. Венгрияда мамлекеттик тил деген түшүнүк жок. Бирок ал өлкөдөгүлөр улутуна карабастан мажар тилинде сүйлөшүп, көчөдөгү көрнөк, жарнактары жалаң гана мажар тилинде жазылып, чет тилдегилери (англис, немис) бир бурчуна кичине шрифт менен жазылат. Латвия, Эстонияда иш кагаздары өз тилинде жүргүзүлөт. Эстонияда бардык мектептер эстон тилинде гана окутат. Ал түгүл ошол өлкөдө алкогодук ичимдиктерди саткандан түшкөн кирешенин 1 пайызы балдар китептерин чыгарууга жумшалат. Биз болсо бала бакчадан баштап эле чет тилдерди үйрөткөнгө аракеттенүүдөбүз. Бул терең жаңылыштык экенине эч кимибиздин акылыбыз жетпеди. Алсак, 2019-жылдагы маалымат боюнча Бишкекте 82 бала бакча болсо, анын 55и орус тилинде, 19у аралаш тилде, 8и гана кыргыз тилинде тарбия берет. Ал эми 96 мектептин 52си аралаш, 32си таза орус тилинде, 11 мектеп гана кыргыз тилинде окутат. Орус тилдүү бакчада тарбияланган бала орус мүнөз болуп, бала кезде мээсине сиңген сөздү кийин оңдош кыйын. Бала бакча милдеттүү түрдө кыргыз тилинде болуш керек. Бакчадан, мектептен орусча окуган баладан илимпоз чыкканы менен, же кыргыздын, же орустун тилин, маданиятын мыкты билбегенин көрүп эле жүрөбүз. Бул билген кишиге чоң трагедия.

Мекеме, уюм, фирма, мейманкана, дүкөн ж.б. аттарын жазууда биз алгач кайсы

мамлекетте жашап жаткандыгыбызды эске алышыбыз керек. Ошондуктан көрнөктөр адегенде чоң тамгалар менен кыргызча жазылып, андан кийин гана башка тилдердеги котормолору кичирээк тамгалар менен жазылууга тийиш. Анткени, көчөдөгү жазуулар ошол мамлекеттин жүзүн көрсөтөт. Бизде азыр алар каалаган тилде жазылууда. Экинчиден биз көрнөктөрдү жазууда алардын сөздүктүк милдетин эстен чыгарбоого тийишпиз. Алсак, балдар китептен үйрөнгө караганда нандын хлеб экенин, хлебдин нан экенин «Нан – Хлеб» деген дүкөндөгү, машиненин бетиндеги жазуудан тез да, таасирдүү да үйрөнүшөт. Ошондуктан көрнөктөрдүн туура жасылышы тил билбегендерге тил үйрөнүүгө көмөк болсо, экинчиден балдардын сөздү туура сүйлөшүнө, расмий аталыштарды так үйрөнүшүнө өбөлгө болот. Андан сырткары дегеле өз алдыбызча мамлекет болгондон кийин коштомосу жок эле таза кыргызча жазсак эң туура болмок. Башка тилдерде жазганыбыз өз кадыр-баркыбызды, беделибизди өзүбүз кемиткенибиз, өскүбүс келбей тарткынчыктаганыбыз. «Өсөр өзүн сыйлайт» деген сөздү эстен чыгарганыбыз.

Илгери кыргыздар баланын аң-сезимине улуттук дөөлөттөрдү (комуз күүсүн, “Манасты”) курсакта кезинен эле угуза башташкан. Төрөлгөн күндөн баштап “Бешик ырын”, “Алдей”, “Сал билек” ж.б. ырдап эне тилин баланын каны-жанына сиңирген. Бала эс тарта баштагандан эле чоң энеси, чоң атасы жомок айтып, айтканда да артисттик ыкма менен баланы кызыктырып, көркөмдөп, кооздоп айтып балдардын дүйнө таанымын өстүрүшкөн, эне тилдин кереметтүү күчүнө каныктырышкан. Азыркы кезде балдарга жомок айтып берген, сөздү макалдаштырып сүйлөгөн, макал-лакап айткан, жаңылмач айттырып неберелеринин тилин жатыктырган, табышмак айтып баланын акыл сезимин өстүргөн чоң ата, чоң энелердин азайып баратканы абдан өкүнүчтүү. Жомоктор аркылуу балдар мамлекет, аны башкаргандар, айбанаттар жөнүндө билишкен. “Аксанатай деген эмне, карасанатай деген эмне?” деген сыяктуу жомокторду угуу менен жаман жакшыны ажырата алышкан. Андай жомокторду угуп чоңойгон бала көп билүүгө дилгирленип, уккандарын кулактарына куюп, көкүрөктөрүнө жат кылып алышкан. Азыр болсо сөздүн кунары кетип, нарк-баасы барган сайын жардыланып баратканы жалган эмес. Бүгүн бизде сүйлөгөн сөзү менен тамшандырган, көркөм, уккулуктуу сүйлөгөн, кыргыз тилинин кереметтигин даңазалаган, башкаларга үлгү болоорлук кыргыз тилинин чыгаан өкүлү өтө

эле аз. Баланы сөздүн күчү менен тарбиялоонун ушул ыкмасы сүрүлүп чыгып, балдар үй-бүлөлүк тиричиликтин деңгээлинде гана кыргызча сөздөрдү угуп, телевизордон, соткадан орус тилиндеги мультфильмдерди көрүп, ой өрүшүн байытуучу балдар чыгармалары менен тааныш болбой, кыргызча да, орусча да тыңгылыктуу сүйлөй албай, өз эне тилинен обочолонуп, көркөм нарктан куржалак калышууда. Балдар үчүн мультфильмдер жалаң орусча. Балдар телефон менен күн батырып, телефон менен таң атырып Интернеттин балдарына айланып калышты. Балдарга арналган башка тилдеги кызыктуу оюндар балдарды өзүнө тартып, көз каранды кылууда, аң-сезимин башка нукка буруп коюуда. Ошондуктан кыргыз тилин Интернеттин тилине тез арада айландыруу зарыл. Кыргыз телекөрсөтүүсүндө балдар үчүн каналдар, болгондо да балдарды тажатпай, өзүнө тартып кызыктырган көрсөтүүлөр көбөйтүлүшү керек. Антпесе акыл кире баштагандан тартып эле балдар социалдык түйүндөрдө жалаң англис, орус тилдери аркылуу баарлашып, кыргызчага кайдыгер боюнча калышууда. Демек баланын мээсинин ойлонуу жөндөмү орус, англис тилине көнүгүп, энесинин тили экинчи даражада калууда. Буга биринчи кезекте мамлекет тынчсызданышы керек. Балага ат коюу да заманга жараша өзгөрөт экен. Ысым бала төрөлгөн убактысына, жуманын күндөрүнө, майрамга, ошол учурда ата-энеси окуп, катуу таасирленген китептин каармандарына, өлкө жетекчилерине, даанышман адамдарга ж.б. карата коюла берет, азыркы учурда араб ысымдары өтө көп коюла баштады. Албетте балага ысым ыйгаруу дагы ата-эненин эрки. Ошентсе да атын укканда эле кыргыз экени билине турган, нукура кыргызча аттарды койсок жаман болбос эле. Бул дагы элди, тилди сактап калуунун бир жолу эмеспи.

Экинчиден эне тилин билүүгө зарылчылык болуш керек. Мына ушул зарылчылыктын жоктугунан кыргыз тили совет мезгилинде айылдагы кемпир-чалдын гана тилине айланып, бүгүнкү күндө чоң атасы менен небереси сүйлөшө албай калган абалга, гезит, радио-теледеги айрым сөздөрүбүз академиялык тилге айланган абалга жеттик, бул билгенге улуу трагедия. Деги эле адамзатта мындан өткөн трагедия жок. Ушул жерден өзүмдүн бир ырымдан үзүндү келтирейин:

Козу чардап, кокус бака маараса,
Кыргызбайым жака кармап таң
калмак.

Кыргыз тилин кыргыз сүйлөй албаса,
Эске келбейт ойлонмок да, арданмак.

Бул жылаңач чындык. Мен болгону ойгонолу, ойлонолу, арыбызга келели дегим гана келет. Бекеринен залкар адамдар: Мирзо Турсун Заде “Эне тилин билбеген адам акылы кем балага окшош”, Байдылда Сарногоев “Эне тилин билбеген элин сүйүп жарытпайт”, Расул Гамзатов “Бүгүн авар тили жок болду десе, мен өлүүгө даярмын”, Түркиянын белгилүү илимпозу, химия илиминин доктору, профессор Ариф Чаглар “Эне тилинде илим-билим кенчтерин өөрчүтө албаган, азыркы заманга жарашкан таалим-тарбияны өз тилинде ала албаган элдин келечеги анча жарык болбойт” деп айтышпаса керек.

Ар бир адамдын сүйлөгөн сөзү анын эне тилине болгон мамилесин чагылдырат. “Жакшы сөз жан эритет, жаман сөз жан кейитет” дейт. Бул сөздүн күчү, кандай максатта айтылганы жөнүндө макал болсо керек. Ал эми сөз туура, түшүнүктүү айтылбаса супсак болуп, айрым учурда тескери кабыл алынышы да мүмкүн. Эне тилин кадырлаган адам даана, так, туура сүйлөйт. Айта турган оюн так, туура билдириш үчүн Англиянын лидери У.Черчилл докладдарын өзү жазган. Аны азыркыдай аппарат кызматкери же спичрайтер даярдап берген эмес.

Азыркы учурда сөз өтө эле жардыланып кетти, угумдуу, жугумдуу сүйлөгөндөр азайды. Тойго барсаң да, жыйналыш-салтанаттарда да бирин бири кайталаган супсак каалоо-тилектер. Ушуларды уккан жаштар биздин тилибиз жарды, орустарды карачы кандай гана жакшы сөздөрдү айтат дешет. Алардыкы да туура. Анткени орустар ар бир сөзгө маани берип, ар бир сөздү өз орду менен айтат.

Эне тил ар бир адам үчүн ыйык. Анткени, ал энеси сүйлөгөн тил. Адамзаттын жашоо тарыхында энеси кайсы тилде сүйлөсө баласынын тили ошол тилде чыгат экен. Ал түгүл козунун тили да энесиникиндей эле “ма-а” деп чыгат, “мө-ө” деп уйдукундай тили чыккан козуну эч ким көрө элек. Ошондуктан энесинин түпкү тили кыргыз тил экенин түшүнүп, башка тилде сайрап, өз эне тилин билбей калганы үчүн уялуу сезими козголмоюн киргиздерде кыргызча үйрөнүүгө аракет болбойт. Мына ушул “өз эне тилин билбеген уят” деген сөздүн чыныгы мааниси жүрөгүнө жетип, өз эне тили жок кыргыз элин элестетип көрүп, коркуу сезими жаралганда гана кыргызда кыргыз болууга болгон күчү менен умтулуу жаралат.



**КЫРГЫЗ
ТИЛ**

«Манас» эпосу жана К. Асаналиев



Орозалиева Ж. М.,
филология илимдеринин кандидаты,
И. Арабаев атындагы
Кыргыз мамлекеттик
университетинин доценти

Биз сөз кыла турган К. Асаналиевдин «Адабий айкалыш» аталышындагы эскерме-баянынын дээрлик басымдуу бөлүгүн «Манас» эпосунун тегерегиндеги окуялар ээлейт. Адабиятчы бул баянында өзү күбө болгон окуяларды сыдыргыга салгандай хронологиялык ирет менен баяндап берип жаткандай туюлганы менен анда бир нечесюжеттик өзөк менен кошо бир нечелеген адамдардын портреттери ачылып берилет. Ошонун баарын адабиятчы тагдыр түшүнүгү менен сыпаттап жүрүп олтурат.

Мында улуттун тарыхына, менталитетине, келечегине тиешелүү маселелер көтөрүлгөн. Борбордук аренада «Манас» эпосу туруп, анын улуттук баалуук экендигин белгиленип, эпосту изилдөөдөгү айрым жагдайларга кеңири токтолот. Эпостун элдүүлүгү туурасындагы маселедеги белгилүү окумуштуулардын жеке позициялары, көз караштары адабиятчы тарабынан ачылып берилет. Бул көз караштар аркылуу тарыхый доор жана андагы тотализаторлук доордун саркындысы болгон идеологиялык оош-кыйыштыктар талдоого алынып, анын илим келечегине, анан бир нечелеген адамдардын жеке тагдырына тийгизген залакасы иликтенет. Ошол саясий идеологиядан улам кээ бир кыргыздын белдүү, ошол учурда төбөсү көрүнүп калган акын-жазуучуларынын кара башын калкалоо аракетинде болуп, улут

сыймыгы болгон эпосубузду сактап калууга белсенип кирише албагандыгын да ашкерелейт. Адабиятчы «Манас» эпосун сактап калууга жана ошондой эле аны коммунисттик партияга каршы келген жат көрүнүш катары жок кылууга аракет кылгандарга деталдык жана портреттик сүрөттөмө бергенден тажабайт. Муну менен катар автор мезгилдин жүзүн эң таасирдүү ачып берет. Мунун баарын адабиятчы тагдыр түшүнүгү менен байланыштырып, ошол доордогу эпостун, адабиятчынын өзүнүн жеке тагдырын жана бүтүндөй коомдун тагдырын анын ичинде адабияттын тагдырын бир сыйра сыдыргыга салып өтөт. Аталган китепти автор өзү эскерме-баян катары мүнөздөгөн болсо да мындай жагдай аны документалдуу автобиографиялык макалалардын топтому деп мүнөздөөгө мүмкүндүк берет.

К. Асаналиев кыргыз адабият таануусуна 50-жылдардын экинчи жарымынан баштап кирип 2000-жылдардын биринчи он жылдыгына чейин сынчы жана адабиятчы катары жемиштүү иштеди. Адабият таанууга аралаша баштаган мезгилден баштап же тактап айтканда аспирантурада окуп жүргөндө эле улуттук баалуулуктун туу чокусу болгон «Манас» эпосунун тагыдыры чечилген чоң конференцияга катышкандыгы тууралуу бул баянында бир топ таасирүү, жеткиликтүү чагылдырып берет.

«Аспирантуранын эки жылын аяктап, Фрунзеге отпускке келгем. Ишимдин оңдой бергени болуш керек, өмүрүмдө күтпөгөн чоң окуяга күбө болдум. Көрбөгөн кишилерди көрдүм, укпаган кишилерди уктум. Ошондогу көргөнүм, укканым менин адабий тагдырыма өчпөс так калтырды десем түк аша чаппайм. Фрунзеде «Манас» эпосуна арналаган илимий конференция болгону жатыптыр (1952-ж, 6-10-июнь). Айылга кетишим керек эле, мындай чоң жыйналыш болуп жатса кайдан, башталышын күтүп калдым. Ырасын айтсам, «Манас» эпосунун тагдыры чоң коркунучка капталып турганын анда билген эмесмин. Ошол жылы «Советская Киргизия», «Кызыл Кыргызстан» газеталарында кыргыз эпосу боюнча жүрүп жаткан талкуу, талаш-тартыштар менен тааныштыгым бар эле. Бирок, ал мага кандайдыр бир ыйкы-тыйкы бирдеме сыяктанып көрүнгөн. Жыйылыш башталып, ага катышып жаткандарды көрүп, бул окуя жөн, катардагы эмес окуя экенин баамдадым. Мына жалаң докладчылар: Өзбек ССР Академиясынын мүчө-корреспонденти Боровков А. К., профессор Климович Л. И., филология илимдеринин кандидаттары Богданова М. И., Валитова А. А., Токомбаев А., Маликов К., Сыдыкбеков Т., Керимжанова Б., Жакишев Ө. эмне деген адамдар!»¹ Бул тагдыр деп адабиятчы баянында бир нече жолу эскерет. «Манас» эпосунун оош-кыйыштуу тагдыры менен катар адабиятчынын жеке тагдырынын, ошону менен катар «Манас» эпосун изилдөөгө, анын тагдырын өзгөртүүгө тиешеси бар окумуштуулардын тагдыры да сыдыргыга салгандай окурмандын көз алдына келтирилет. Адабият таанууга жаңы келип жаткан жаш адабиятчынын улуу мурастын тагдыры чечилип жаткандагы процеске аралашып калышы автор өзү белгилегендей жеке адамдын, адабиятчынын гана тагдыры эмес болчу, ал бүтүндөй бир улуттун рухий мурасынын тагдыры болчу. Ушул жерден улуу «Манас» эпосунун тагдыры менен адабиятчынын жеке тагдыры символикалуу мааниде айкалышып тургандай. Себеби, адабиятчы «Манас» эпосу сыяктуу эле анын өзүнүн да жеке тагдыры оомал-төкмөл болгонун ушул эле китебинде ачык жазат.

¹ Асаналиев А. Адабий айкаш. Эскерме баян. – Бишкек: БГУ, 2013. -51-б.

Эскертүү: Мындан кийинки шилтемелер ушул китептен алынат.

Экөө тең коммунисттик тоталитардык саясий вульгаризаторлук көз караштын камчысын чапкан сынчылардын же адабиятчылардын ыдыгын көрүп, бирок кайра «ак ийилет, бирок сынбайт» дегендей акыры иши оң жагына оойт. Мезгил баарын өз ордуна койгондой эле, экөө тең эл маданиятындагы, адабияттагы өздөрүнүн сыймыктуу, тиешелүү ордун элей алышат. Бул окшоштук улуу эпостун болчоктогу улуу сынчы, адабиятчынын адабий тагдырына болгон төлгө сымал символдук маани камтып турушун адабиятчынын кийинки өзү жазган пикирлерден улам боолголойбуз.

Мезгилдин оомал-төкмөлдүгүн, партиялык саясаттын кимдир бирөөлөргө карата сүрүп чыгаруу, жок кылуу же чектөө маңызындагы калыссыз мамилесин автор ушул китебинде эң эле таасирдүү ачып берген: «Бирок, эмне үчүндүр, ушул докладчылардын арасында «Манас» эпосу боюнча ушунча зор иштерди жасаган М. О. Ауэзов жок эле. Эмне себептен, мага таптакыр түшүнүксүз. Ал эң биринчилерден болуш керек эле. Көрсө, бул дагы мезгилдин туңгуюк оюну экен. Көрсө, бүткүл союздук масштабда идеологиялык «тазартуу» жүрүп жаткан учур экен. Чоң үйдөгү күлсө кичүү үйдөгү ырсаят дегендей дегендей, тигил борбордо Ахматова, Зощенко сыяктуу дөө-шаалар кыйрап жатса, ичкериде да ошолорго окшогондорду издеп «таап» калган турбайбы. Башка колго урунар нерсе жок калган соң (Молдо Кылыч ж.б. иши бүткөн), чатакты дал «Манастын» өзүнөн баштоо гана калыптыр (51-бет). Ушул идеологиялык таразартуунун улут маданияты, руханий баалуулугуна алып келген кесепетин автор ачык эл чыккынчылык же улут келечегине бут тоскондук катары баалап, айтып чыгат. Ошону менен катар бул саясатташкан кырдаалдагы кыргыз интеллигенциясынын эркиндигинен ажырап, «тушалган» абалына кейип, жада калса ойлонууга мүмкүнчүлүк бербеген учурду жектеп, ошол учурдун кумандыктарына боор толгойт. Ал курмандык ошол учурдун маданият кызматкерлери, акын-жазуучулар, адабиятчылар эле да. «Манас» эпосунун элдүүлүгүнө арналган конференциянын жүрүшүнө, андагы докладчылардын позицияларына анализ жасап жатып сынчы ошол доордун жана идеологиялык системаны сынга алат. Ушу чектегич системанын айынан адамзаттагы баалуулуктардын негизгиси болгон ойлоону эркиндигинин да чектелип, жалаң гана сырткы догмаларга баш ийип

калган улут интеллигенциясын жектейт. Ушул жерден Ч. Айтматовдун маркутчулукту боюнча сиңирген Сабитжаны эске келет. Кыргыз интеллигенциясынын айрымдары ушул адабий каарман сыяктуу бийликтен, кызматтан коркуп, баарына кайыл болуп кол куушуруп олтуруп калганын кыйытып айтып жатат адабиятчы. «Бул чырдын мааниси канчалык терең экени, кыргыз элинин көзгө басар перзенти «Манас» эпосунун тагдыры үчүн канчалык коркунучтуу экени профессор А.К.Боровковдун докладынан улам эле билинди. Ал кишинин баяндамасынын түпкү негизи бул эпостун нукура элдик версиясы жок деген идеяга барып такалды. Эң акырында жыйынтыктоочу катарында сүйлөп жаткан профессор Л.И.Климович да ушундай жыйынтыкка келди. Ал эми ал мезгилде Л.И.Климович деген ССР элдеринин адабиятын каалагандай калчап, айкүр түшүрсө, таа түшүрсө өзү билген билермандардын кожосу болу. Мен андан кийин да далай эле кызыл чеке талаш-тартыштарда болдум. Өзүм да катыштым. Бирок бул жолкудай келишпес, айыгышкан, каары жалына чыккан айтышты көргөн жокмун. Көркөм өнөр, мурас, дегеле маданият турмушу, рух дүйнөсү жедеп саясаттын торуна түшүп, эки бутунан тушалып, саясатсыз кадам шилтей албай турган чагы экен. Анын үстүнө ойлоону жөндөмүбүз барган сайын чектелип, мокоп даяр догмалардын курчоосунан чыга албай, адамдын эң негизги касиети, өз алдынча эркин болуу касиетинен ажырап баратыппыз да. Албетте, муну мен кечээ жакында эле түшүндүм.» (51-бет) Дал ушул учурду адабиятчы «эл генийи менен жаралган маданий мурасты жокко чыгарууга» мына ушинтип белдүү окумуштууларды, жазуучуларды «кысып коюу» менен жол саясатчылардын аста ачышканын белгилеп өтөт. Муну менен ал «теңирден тескери» мезгил болбосо бир эл идеологиялык жактан экиге бөлүнбөй эле деген пикирин билдирет. Улуттук баалуулукка карата кыргыз интеллигенциясынын бир нече топко тымызын бөлүнүшүн айтып жатат К.Асаналиев. Анткени, учурга ылайыкташкандар, ошол учурдагы калыссыздыкка карата өз көз карашын ачык билдиргендер жана баарына кайыл болуп өз кара башынын амандыгын тилеп, унчукпаган позицияны ээлегендер деп подтекст аркылуу билдирет. Автор мына ушул мезгилдин оомал-төкмөлдүгүн улуттук баалуулукка

карама-каршы коет. Ошол мезгил өтөрү менен улуу рухтун эл маданиятындагы өзүнүн тиешелүү ордун алгандыгы менен карасанатайлык акыры убактылуу гана өмүр сүрөрүн, акыры актык жеңип чыгарын айтып, мезгил алмашары менен улуттук уңгулуулукка болгон мамиле өзгөрөрүн белгилейт. Болгону убагындагы парадоксалдуулук гана экендигин көрсөтөт.

«Бирок, мына ушундай дээрлик туташ караңгылыкта, бир беткей, бирдей ойлоноунун туткунунда калгандардын арасынан бөлүнүп, жарк эткен жылдыздай болуп көрүнгөн адамдар болот экен. Эч апыртпай, көкөлөтпөй айтканда деле Мухтар Оморханович дал ошондой болду. Ким билет, эгерде М.О.Ауэзовдун гениалдуу идеясы болбосо, «Манас» эпосунун тагдыры кандай чечилет эле. Иш Боровковдордун, Климовичтердин, Балтиндердин таразасына карай ооп бараткан. Эми бир аз эле болгондо «Манас» 1948-жылкы ВАСХНИЛдин сессиясында Лысенковчулар тарабынан кыйраган советтик генетиканын тагдырына туш келмек. Мындай тагдырдан конференциянын акыр ченинде чыгып сүйлөгөн М.О. Ауэзовдун сөзүндөгү «Манастын» бириктирилген варианты жөнүндөгү идеясы түздөн-түз сактап калды десем болот. Акылман жазуучу туюктан жол таап, жарга капталып тургандарды жетелеп, чыгып кеткендей болду» (54-бет). Улуу жазуучуга берилген ушундай сыпаттоо менен М.Ауэзовдун ошол оомал-төкмөл мезгилге карабай бир улуттун баалуу мурасын сактап калууга белсенип киришкенин өтө жогору баалап, муну менен ал «Манас» эпосунун тагдырындагы кайсыдыр бир деңгээлде роль ойногон В. Радлов жана «Манас», М. Ауэзов жана «Манас», К.Тыныстанов жана «Манас», Е. Поливанов жана «Манас», Б.Юнусалиев «Манас», З.Бектенов жана «Манас», Т.Байжиев жана «Манас», А.Боровков жана «Манас», И.Балтиндер жана «Манас» маселесин кеңири ачып, ошол илимроздордун чыныгы портретин түзүп көз алдыга тартат. Ушул тартипте ар бир изилдөөчүгө, адабиятчыга баа берип чыгат да, бул жерде дагы тагдыр табышмагына басым жасайт.

«Манас» конференциясынын өтүшү ошол учурдагы кыргыз интеллигенциясынын маданий деңгээли, рухий арымын белгилеп, аныктаган өзүнчө бир өткөөл, сыноо болгон экен. Жан алы калбай «Манасты» коргоп чыккандардын ниетин, дилин түшүнсө болот.

Ошондой эле алардын ар бири өзүндөгү болгон табийгы жөндөмүн, талантын аябай эле жумшап, иштетип аракеттенгени ырас. Бирок, кантсе да мезгил деген мезгил, система деген система экен. Бөтөнчө марксчил-ленинчилдер жасап, орноткон система адамдын учууга канатын, конууга куйругун кыркып боору менен жылдырып салганбы. Болбосо, «Манастын» тагдыры чечилип жатканда, ондон да, солдон да сокку журуп жатканда К.Маликов варианттарга обзор жасап, А.Токомбаев менен Т.Сыдыкбеков дегеле эч кандай талаш чакырбаган «Семетей», «Сейтек» жөнүндө сүйлөп чектелип калат беле» - деп автор ошол учурдун кадыр-барктуу адамдарынан улуттук баалуулукту сактап калууга төш тоспостон кара башынын айласын коргоодон көтөрүлө албаган деңгээлине кейийт да буларды «өз заманын пендеси» гана катары сүрөттөөгө алат.

Коомдун өгөрүшү менен, коомдук аң-сезим да өзгөрүп, «Манас» эпосунун жаңы доору, «китептик доору» башталды. Эми коммунисттик партия, совет бийлиги кыргыз элинин улуттук маданиятына камкордук көрүп, анын тез өнүгүшүнө тиешелүү мүмкүнчүлүктөрдү берет. Бирок бул маселенин бир жагы, «Байкалып жатат го, коммунисттик бийлик бир жагынан «Манас» эпосун жарыкка чыгарууга демилге көтөрөт, демилге көтөргөн мыкты адистерди колдойт, экинчи жагынан бул улуу ишке баш-оту менен берилип иштеген чыгармачыл адамдарды адегенде эле кызылдай куугунтукка (остракизм) алат. Шумдуктуу, таң каларлык парадокс! Ушул фраза менен автор «Манас» эпосунун тегерегинде болгон адабиятчыларга жасалган эки башка мамилени дагы бир жолу эскерет, да репрессияланып, көз караш билдирүүгө чектөө алгандарды санап өтөт. Ушунун негизинде, ошол коогалаңдуу мезгилде эле «Манас» эпосуна карата оң жана терс көз караштарды ачык көрө билет. К.Юдахин, Б.Юнусалиев, М.Ауэзов баштаган топтун эпосту сактап калуудагы аракеттерин баалап, ал эми Балтин, Боровковдордун кыйраткыч саясатын ашкерелейт. Ушул парадоксту ачык чагылдыруу менен автор «Манас» эпосунун тегерегиндеги парадоксалдуулукка басым коет.

Эпостун тегерегиндеги талаш-тартыштар менен коомдук системанын

адабиятка аралашышы жана андагы белгилүү адамдардын жүзүнүн ачык чагылдыруу К.Асаналиевдин адабиятчы катары бийик дараметин аныктап турат. Кийин «Манас» редколлегиясында иштеп калу да анын тагдырындагы бурулуш учур болуп калды. Автор өзү муну минтип жазат: «Мунун эң башкы себеби, тагдыр мага, бала кезимде, жаш өспүрүм кезимде «Манастын» төрт сапырын жандуу угуп көрбөгөн мага, улуу эпостун «кучагынан» жаңыдан чыгып келаткандарга түзмө-түз кездешип, карым-катыш жасоого шарт берди. ...Кыскасы, «Манас» редколлегиясында «кызмат» өтөө өмүр-жашоомдун эң мазмундуу учурларынын бири, бул талашсыз.» деп адабиятчы өзү биз макаланын башында белгилегендей «Манас» таанууга аралашуу менен чоң адабиятчылык жолго кеңири жол ачылгандыгын танбайт.

Жыйынтыктап айтканда, К. Асаналиев бул эскерме баянында төмөнкү ойлорду берет:

1. «Манас» эпосунун улуттук баалуулук экендигин баса көрсөтүп, автордун адабиятка аралашкан алгачкы жылдарында эле «Манас» эпосун изилдөөгө аралашып, ал келечектеги белгилүү сынчы адабиятчынын тагдыры менен символикалуу дал келген оомал-төкмөлдүүлүктү таасирдүү чагылдырып берет.
2. Мезгилди, тарыхты, коомдук системаны, вульгаризатолук сынды жана алардын фонунда келип чыккан парадоксалдуулукту ачып берет. Коммунисттик партиянын камкордугу менен саясий идеологиянын жок кылгыч, чектегич аракеттерин ашкерелейт.
3. «Манас» эпосуна пикир билдирген адабиятчылардын ар бирине баа берет, пенделик-адабиятчылык портретин түзүп берет. «Манас» эпосуна карата оң жана терс көз караштарды ачык көрө билет. Аларды үч лагерге бөлүп карайт (учурга ылайыкташкандар, ошол учурдагы калыссыздыкка карата өз көз карашын ачык билдиргендер жана баарына кайыл болуп өз кара башынын амандыгын тилеп, унчукпаган позицияны ээлегендер). Ар бир адабиятчынын иш аракетине жеке токтолуу менен ага карата өз оюн билдирет

АСАНАЛИЕВ МАЙРАМКУЛ МУСАБАЙ УУЛУ

График, мастер народных промыслов

Родился 6 ноября 1965 года в селе Торт-Куль Тонского района Исык-Кульской области.

Выпускник Бишкекской художественной школы имени С. Чуйкова и Национальной академии художеств им. Т. Садыкова (1996).

С 1996 года преподаватель Кыргызского государственного университета строительства, транспорта и архитектуры им. Н. Исанова.

Его первая персональная выставка прошла в 1988 году. Участник многочисленных республиканских выставок.

Автор символики и флага города Бишкек. Автор государственных медалей, а также многих эмблем и знаков различных учреждений.

Лауреат правительственной премии для молодёжи Кыргызской Республики. Член Союза художников Кыргызской Республики (2001). Почётный гражданин города Бишкек. Награжден медалью “За особые трудовые заслуги”

ОСНОВНЫЕ РАБОТЫ

Эмблема города Бишкек

Эмблема Октябрьского района города Бишкек

Эмблема Тонского района Исык-Кульской области

Эмблема Конгресса местных сообществ Кыргызской Республики

Эмблема правозащитного движения Кыргызстана

Эмблема Всемирных игр кочевников

Эмблема проекта Кыргызпатента “40 проектов из 40 регионов”

Флаг города Бишкек

Флаг правозащитного движения Кыргызстана

Флаг Кыргызской Фондовой биржи





Ак Марал. Бум., тушь. 31 x 43. 2019



Бакай Ата. Бум., тушь. 43 x 61. 2020



Алманбет Баатыр. Бум. акварель. 43 x 61.
2021



Каныкей. Бум., тушь. 31 x 43. 2019



Кошой. Бум., тушь. 43 x 61. 2020



Курманбек. Бум., тушь. 30 x 43. 2020



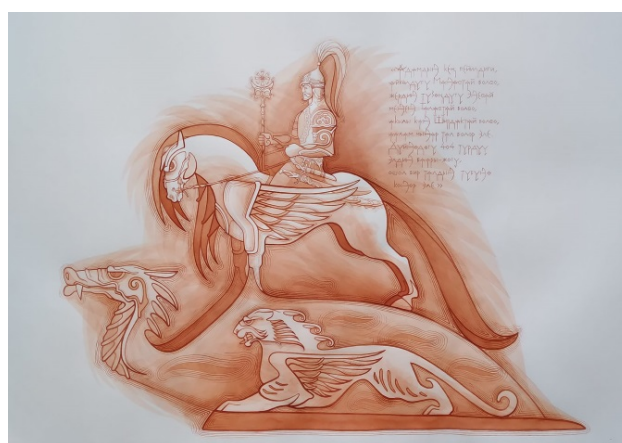
Сейтек. Бум., тушь. 100 x 70. 2021



Семетей. Бум., акварель. 83 x 61. 2021



Төгөрөктүн төрт бурчу, Бум., акварель.
70 x 70, 2021.



Хан Шырдак. Бум., акварель. 100 x 70, 2021.

ХУДОЖНИК – ВОИН



Байымбетов Айбек,
*научный сотрудник
отдела культурного наследия
и гуманитарных наук
Университета Центральной Азии*

Его мир — это мир эпических героев, таинство и сила которых очень умело и мощно выражены через художественные образы. Майрамкул Асаналиев художник абсолютно другого порядка, его горизонты художественной мысли далеко уходят за пределы видимого мира. Он представляет мастера художника, который вобрал в себе все тяготы творческого пути и который сумел ярко прозреть, принося в дар самое сокровенное и чистое через свое творчество.

И так, открывая художественный мир Майрамкула мы сразу попадаем в традиционное народное мировоззрение, которое символизирована идеальным образом и передана в качестве некоего ключа к познанию и откровению глубинных смыслов народной мудрости. Его работы в интерпретации сути героев великого эпоса «Манас» отражает переосмысление, которое, казалось бы, явилось через субъективный мир художника, но в более внимательном восприятии его работ можно ясно понять – что они имеют запредельную силу человеческих возможностей. Майрамкул можно сказать, некий проводник которому было суждено провести проблески

сакрального мира кыргызских эпических героев.

Его стиль и манера работы в художественной плоскости отличительная, словно дракон рассекающий утренний туман движения его всегда неуловимые и выразительные, внешняя эстетика присутствует в полной мере. Поэтому он целиком погружается в процесс творчества забывается в этом круговороте волшебства, становится единым целым с тем, что он создает, и это для него является необходимостью чтобы дать абсолютно свободный полет духу, который беспрепятственно постигает пантеон богов, и черпает оттуда силу. Сила его в художественном визионерстве, который носит мистический характер и передает послание поколениям. Процесс его работы как художественный ритуал, в котором все становится живым и одухотворяющим. Поэтому в его творении нет ничего лишнего и отвлеченного от основной сути его художественного мастера. Это тот самый художник, который работает чисто в широком смысле этого слова и не оставляет следы от душевно личностных переживаний. Его

беспристрастность и внутренняя медитативность гармонично согласуется с метафизическими образами и отражается глубокой созерцательной силой в его работах.

Майрамкул Асаналиев вырос на Иссык-Куле, на южном берегу озера. Его связь с родной землей сильна и имеет важное место в становлении его как художника. Данная связь позже наблюдается, когда у него начинается совершенно новая стезя в профессиональной деятельности, а именно как своеобразного сказителя эпоса через язык художественного искусства. Для него это был совершенно новый этап несколько иного характера, который раскрыл и обозначил его предназначение не только в художественном мастерстве, но и в целом жизни. Майрамкул большой знаток народного фольклора, он является носителем традиционных знаний и конечно же его глубокое понимание истории кыргызского народа не могло не отразиться в его картинах. Его деятельность также несет просветительский характер, поскольку чтобы понять и вникнуть к его тематическим работам по эпосу «Манас» нужно иметь хотя бы общее представление о кочевом мировоззрении, так как его работы пронизаны символикой кочевой философии. Поэтому универсальность смыслов, заложенных в его картинах, прочитывается многими традициями и культурами. Если быть вкратце, то кочевое мировоззрение в его понимании можно было бы объяснить следующим образом.

Кочевой образ жизни строился на полном экологическом сознании. Об этом свидетельствуют даже названия племен у народа, нередко, когда племена брали себе имена животных, ассоциируя себя с их образами. Так появились в народе тотемные животные. Майрамкул в своих работах уделяет особое внимание именно тотемным животным, обосновывая их свидетельствами из фольклорных нарративов, а также богатой интерпретацией художественного мастерства.

Издревле кочевой образ жизни складывался на знаниях сил природы. К примеру, пастбища в Кыргызстане составляют около 90 процентов всей сельскохозяйственной земли. Это говорит о том, что кыргызы научились выращивали скот, не нанося урона пастбищам, соблюдая границы естественной среды обитания. Такая

согласованность с природой могла осуществляться только при наличии большого опыта и мудрости в ведении кочевого хозяйства. Солнце-отец, мать-земля, вода-кровь, ветер-душа и к каждой стихии предусматривалось особое отношение. Обширность тематического направления в сфере народной культуры позволило Майрамкулу переработать большой объем информации. И он своих работах показывает нам уже конечную мысль, уже готовое умозаключение через свой концептуальный подход. Поскольку его все работы взаимосвязана и взаимодополняют друг друга, можно сказать он воссоздал органичную вселенную эпических героев в художественном искусстве.

Возвращаясь к сути традиционной культуры, можно сказать, что на протяжении тысячелетий у кыргызского народа сформировалась целая кочевая философия, которая по сути своей была практической мудростью, применяемая в каждодневном быту кочевника. Поэтому в традиционной культуре мы практически не встречаем специально написанных духовных писаний и учений, а есть только философское поэтическое повествование оригинальных историй. Поскольку жизнь кочевника была устроена так, что духовность проявлялась при каждом движении и слове. Каждый жест и движение — это есть ритуальный акт, совершаемый как обыденность, очень естественно и непринужденно. Возможно, из-за этого у кочевых народов преобладает особое мышление, которое сильно отличается от мышления оседлых народов. Суть традиционных знаний заключается именно в повседневности, то есть мудрость, проявленная в обычном быту. Такая жизнь становится непрерывным соблюдением законов вселенной, является по сути метафизическим.

Одной из немаловажных тематических направлений Майрамкула является орнаменталистика. Узорная одиссея художника настолько увлекательна и нескончаема, что ей нет начала и конца, это удивительный поток живых линий, создающих все новые пространства восторгающих своим многообразием и вариативностью. Майрамкул сумел не только показать многообразие и глубину традиционным узорами, но самое главное его заслуга в том, что он это показал, как само

движение жизни - живое и постоянное. Можно с уверенностью сказать, что работы художника носят целебный и оздоровительный эффект, в целом положительное влияние на зрителя. Так как каждая его работа выполнена особым живым отношением, поскольку сам процесс творчества для Майрамкула не есть способ

самоутверждения, а ритуальный процесс, где границы человеческого я стираются, и открывается путь к истинной свободе духа. И мы его современники должны понимать, что нам выпала большая честь быть знакомым с этим удивительным человеком и в живую лицезреть его сакральные художественные работы.



Выставка работ М. Асаналиева



2021-жылдын 16-декабрында Кыргызпатенттин Инновациялык борборунда “Автордук укук – креативдүү индустрияны өнүктүрүүнүн негизи” иш-чаралар сериясынын алкагында сүрөтчү Майрамкул Асаналиевдин “Манас - Рух гүлазыгы” автордук көргөзмөсүнүн ачылыш аземи өткөрүлдү.

М. Асаналиевдин эмгектери “Манас – кыргыз касиети” анимациялык ролигинин негизин түзөт. Иш-чаранын алкагында Айбек Байымбетовдун жана Жаныш Ботойдун режиссердугу астында тартылган анимациялык роликтин бетачары болду.

Көргөзмөдө автордун жаңы сүрөттөрү жана анын негизинде тартылган анимациялык ролик сүрөтчүлөрдүн, акын-жазуучулардын, илимпоздордун, манас таануучулардын жана манасчылардын көңүлүн өзүнө бурду.

Иш-чарага Кыргыз Республикасынын Президентинин Аппаратынын өкүлдөрү, Жогорку Кеңештин депутаттары, Венгриянын жана Монголиянын Кыргыз Республикасындагы атайын жана ыйгарым укуктуу элчилери, Маданият, маалымат, спорт жана жаштар иштери министрлигинин, эл аралык жана коомдук фонддордун өкүлдөрү, коомдук ишмерлер жана ЖОЖдордун мугалимдери катышты.

Иш-чара Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетине караштуу Интеллектуалдык менчик жана инновациялар мамлекеттик агенттиги (Кыргызпатент) жана “7 небо” чыгармачылык студиясы тарабынан, Борбор Азия университети жана “ИСУР” коомдук фонду менен өнөктөштүктө уюштурулду. Майрамкул Асаналиевдин сүрөттөрүнүн көргөзмөсү 2021-жылдын 22-декабрына чейин уланды.

16 декабря 2021 года в Инновационном центра при Кыргызпатенте в рамках серии мероприятий “Авторское искусство – основа развития креативной индустрии” состоялось открытие авторской выставки “Манас — Рух гүлазыгы” художника Майрамкула Асаналиева. Работы художника легли в основу анимационного ролика “Манас – кыргыз касиети” режиссеров Айбека Байымбетова и Жаныша Ботоя.

Презентация новых картин и анимационного ролика привлекла внимание поклонников творчества Майрамкула Асаналиева: художников, писателей, ученых, манасоведов, сказителей эпоса «Манас».

В мероприятии приняли участие представители Администрации Президента Кыргызской Республики, депутаты Жогорку

Кенеша, Чрезвычайный и Полномочный посол Венгрии в Кыргызской Республике, Чрезвычайный и Полномочный посол Монголии в Кыргызской Республике, представители Министерства культуры, информации, спорта и молодежной политики, представители международных и общественных фондов, а также общественные деятели и преподаватели ВУЗов столицы.

Мероприятие организовано Государственным агентством интеллектуальной собственности и инноваций при Кабинете Министров Кыргызской Республики (Кыргызпатент) совместно с творческой студией «7 небо» в партнерстве с Университетом Центральной Азии и общественным фондом «ИСУР». Выставка картин Майрамкула Асаналиева продлилась до 22 декабря 2021 года.







Мазмуну / Содержание

Керимбаева Р. Т.	БИЗДИН НЕГИЗГИ МАКСАТТАРЫБЫЗДЫН БИРИ - БУЛ ЭЛДИН ЖАШОО-ТУРМУШУН ЖАКШЫРТУУ, КЫРГЫЗСТАНДЫН ӨНУГҮҮСҮНӨ САЛЫМЫБЫЗДЫ КОШУУ	3
ИННОВАЦИИ И ЖИЗНЬ		
Касымбеков Р.А.	ЭНЕРГОСБЕРЕГАЮЩАЯ ТЕПЛИЦА ДЛЯ МАЛЫХ ХОЗЯЙСТВ И ПРИУСАДЕБНЫХ УЧАСТКОВ	12
Ешиев А. М.	УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СПОСОБА ЛЕЧЕНИЯ МЕЗИАЛЬНОГО ПРИКУСА III КЛАССА ПО ЭНГЕЛЮ	17
Нурматов А. М.		
Ешиев Д. А.		
Турсуналиева Ы. Т.	АВТОРСКОЕ ПРАВО И СМЕЖНЫЕ ПРАВА В МЕЖДУНАРОДНЫХ ДОГОВОРАХ	26
СУРОО - ЖООП		
	СУРОО - ЖООП	31
ТОВАРНЫЕ ЗНАКИ		
Каубасова Б.З.	ТОВАРДЫК БЕЛГИЛЕР: БИЗНЕС КАНТИП РЫНОКТО ӨЗ ОРДУН ЭЭЛЕП, ӨЗУНУН ИНСАНДЫГЫН КОРГОЙ АЛАТ	34
ВЗГЛЯД ПАТЕНТНОГО ПОВЕРЕННОГО		
Илиясова Н. З.	ОСНОВНЫЕ ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРЕКРАЩЕНИЯ ДЕЙСТВИЯ РЕГИСТРАЦИИ ТОВАРНОГО ЗНАКА КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ В СВЯЗИ С ЕГО НЕИСПОЛЬЗОВАНИЕМ	37
ИМ УКУКТАРЫ ЖАНА СОТ ПРАКТИКАСЫ		
	2021-ЖЫЛДАГЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК МЕНЧИК УКУКТАРЫН ИШКЕ АШЫРУУ ЖАНА СОТ ПРАКТИКАСЫ	45
ПРАВА ИС И СУДЕБНАЯ ПРАКТИКА		
	ОСУЩЕСТВЛЕНИЕ ПРАВ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ И СУДЕБНАЯ ПРАКТИКА В 2021 ГОДУ	48

ТРАДИЦИОННЫЕ ЗНАНИЯ

Чочунбаева Д. И.		51
Чочунбаева Д. И.	ВОЙЛОЧНЫЕ ТРАДИЦИИ, КАК ЧАСТЬ НЕМАТЕРИАЛЬНОГО КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ КЫРГЫЗСКОГО НАРОДА В ПРОШЛОМ И НАСТОЯЩЕМ	52

СТРАНИЧКА ГПТБ

Островец Г. Ю.	ТРАНСФОРМАЦИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПАТЕНТНО- ТЕХНИЧЕСКОЙ БИБЛИОТЕКИ КЫРГЫЗПАТЕНТА В УСЛОВИЯХ XXI ВЕКА	58
-----------------------	---	-----------

ИНТЕЛЛЕКТУАЛДАР ҮНҮ

Пазылов А. П.	МИҢ КЕЛМЕКЕ БИР КЕТКЕН ЗАЛКАР	63
Муратов А. Ж.	ЧЫҢГЫЗ АЙТМАТОВДУН ӨЗБЕКСТАН МАДАНИЯТ ӨКҮЛДӨРҮНӨ БЕРГЕН БААСЫ	65
Сыдыкова Р. С.	КЫРГЫЗ РАДИОСУНУН ӨНҮГҮҮ ТАРЫХЫ	73
Кадыров Ы. К.	РУХУ КҮЧТҮҮ ЭЛ ГАНА ӨЗ ТИЛИН ЖОГОТПОЙТ	77
Орозалиева Ж. М.	«МАНАС» ЭПОСУ ЖАНА К. АСАНАЛИЕВ	82

НАШИ АВТОРЫ

	Автобиография: АСАНАЛИЕВ МАЙРАМКУЛ МУСАБАЙ УУЛУ	86
Байымбетов А.	ХУДОЖНИК – ВОИН	90
	ВЫСТАВКА РАБОТ М. АСАНАЛИЕВА	93

**КЫРГЫЗПАТЕНТТИН КАБАРЛАРЫ:
ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК МЕНЧИК ЖАНА
ИННОВАЦИЯЛАР МАСЕЛЕЛЕРИ**

Илимий-практикалык журнал
1998-жылдан бери чыгат

Уюштуруучу – КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
МИНИСТРЛЕР КАБИНЕТИНЕ КАРАШТУУ
ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК МЕНЧИК ЖАНА
ИННОВАЦИЯЛАР МАМЛЕКЕТТИК АГЕНТТИГИ
(Кыргызпатент)

Журнал Кыргыз Республикасынын Юстиция
министрлигинде катталган Каттоо № 648

№ 2/ 2021

Редакциялык коллегия:

Төрага, башкы редактор - Кыргыз
Республикасынын Министрлер Кабинетине
караштуу Интеллектуалдык менчик жана
инновациялар мамлекеттик агенттигинин
(Кыргызпатент) директору – Р. Керимбаева

**Төраганын орун басары, башкы редактордун
орун басары** - Кыргыз Республикасынын
Министрлер Кабинетине караштуу
Интеллектуалдык менчик жана инновациялар
мамлекеттик агенттигинин (Кыргызпатент)
директорунун орун басары – М. Монолов

**Төраганын орун басары, башкы редактордун
орун басары** - расмий басылмаларды даярдоо
бөлүмүнүн башчысы – Н. Рымбекова

Редакциялык коллегиянын мүчөлөрү:

А. Казакбаева, К. Качаганова, Г. Мавлянова,
Дж. Садыкова, М. Мусаева (катчы)

Чыгышына жооптуу – Н. Рымбекова

Материалдарды кайталап басуу редакциянын
макулдугу менен гана жүргүзүлөт.
Жарыяланган материалдардын авторлору
келтирилген фактылардын, цитаталардын, энчилүү
аттардын, географиялык аталыштардын,
экономикалык-статистикалык жана башка
маалыматтардын, ошондой эле материалдардагы
ачык жарыялоого болбой турган маалыматтардын
тандалышына жана тактыгына жооп беришет.
Редакция автор менен көз карашы туура келбеген
макалаларды да талкуу иретинде жарыялашы
мүмкүн. Кабыл алынбаган макалалар кайтарылып
берилбейт, жыйынтыктары жарыяланбайт.

Журнал жылына 2 жолу чыгат

Редакциянын дареги:
720021, Кыргыз Республикасы Бишкек ш.,
Москва көчөсү, 62
Интеллектуалдык менчик жана инновациялар
мамлекеттик кызматы (Кыргызпатент)
© Кыргызпатент, 2021-ж.

**ВЕСТНИК КЫРГЫЗПАТЕНТА: ВОПРОСЫ
ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ И
ИННОВАЦИЙ**

Научно-практический журнал
Издается с 1998 г.

Учредитель – ГОСУДАРСТВЕННОЕ АГЕНТСТВО
ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ И
ИННОВАЦИЙ ПРИ КАБИНЕТЕ МИНИСТРОВ
КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
(Кыргызпатент)

Журнал зарегистрирован в Министерстве юстиции
Кыргызской Республики Регистрационный № 648

№ 2/ 2021

Редакционная коллегия:

Председатель, главный редактор - директор
Государственного агентства интеллектуальной
собственности и инноваций при Кабинете
Министров Кыргызской Республики
(Кыргызпатент) – Р. Керимбаева

**Заместитель председателя, заместитель
главного редактора** –заместитель директора
Государственного агентства интеллектуальной
собственности и инноваций при Кабинете
Министров Кыргызской Республики
(Кыргызпатент) – М. Монолов

**Заместитель председателя, заместитель
главного редактора** – заведующий отделом
подготовки официальных изданий – Н. Рымбекова

Члены редакционной коллегии:

А. Казакбаева, К. Качаганова, Г. Мавлянова,
Дж. Садыкова, М. Мусаева (секретарь)

Ответственный за выпуск – Н. Рымбекова

Перепечатка материалов разрешается только по
согласованию с редакцией.
Авторы опубликованных материалов несут
ответственность за подбор и точность
приведенных фактов, цитат, экономико-
статистических данных, собственных имен,
географических названий и прочих сведений, а
также за то, что в материалах не содержится
данных, не подлежащих открытой публикации.
Редакция публикует статьи в порядке обсуждения,
не разделяя точку зрения автора. Не принятые
статьи не возвращаются, результаты не
оглашаются.

Журнал издается 2 раза в год

Адрес редакции:
720021, Кыргызская Республика, г. Бишкек,
ул. Московская, 62
Государственная служба интеллектуальной
собственности и инноваций (Кыргызпатент)
© Кыргызпатент, 2021 г.

Ответственный за выпуск: Н. Рымбекова

Дизайн и верстка: Ж. Калдаров

Фотографии: авторов статей, пресс-службы Кыргызпатента
На обложке использована работа Асаналиева Майрамкула Мусабай уулу «Хан Шырдак»

Подготовлено в отделе подготовки официальных изданий Государственного агентства интеллектуальной собственности и инноваций при Кабинете Министров Кыргызской Республики, отпечатано в отделе полиграфии Государственного фонда интеллектуальной собственности

720021, Кыргызская Республика, г. Бишкек, ул. Московская, 62.
Тел.: +996(312) 680819, 681913

Подписано в печать: 26.02.2022 г.

Бумага: double A

Объем: 8,18 уч.-изд. л.

Формат: А4

Заказ № 990.

Тираж: на бум. – 100

CD – 1 экз